

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest

DIPLOMSKI RAD

Dr. Juraj Krnjević: političko djelovanje od 1929. do 1941.

Mentor: dr. sc. Ivica Šute, docent

Student: Tomislav Miličević

Zagreb, rujan 2014.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Dr. Juraj Krnjević: život i političko djelovanje prije odlaska u emigraciju.....	6
3. Političko djelovanje u emigraciji (1929. - 1939.)	
3.1. Odlazak u emigraciju	8
3.2. Krug suradnika i prijatelja u emigraciji.....	11
3.3. Političko djelovanje do skupštinskih izbora 1935.	13
3.4. Financiranje života u emigraciji	17
3.5. Političko djelovanje za vrijeme Stojadinovićeve vlade.....	18
3.6. Odnos prema drugim političkim ideologijama.....	26
3.7. Političko djelovanje od pada Stojadinovićeve vlade do uspostave Banovine Hrvatske	29
4. Političko djelovanje u Banovini Hrvatskoj (1939. - 1941.)	
4.1. Povratak iz emigracije	33
4.2. Posao glavnog tajnika HSS-a	37
4.3. Juraj Krnjević kao osoba	38
4.4. Rad na terenu i rješavanje problema u Banovini Hrvatskoj	40
4.5. Uloga Jurja Krnjevića u hrvatskom sportu.....	55
4.6. Pristupanje Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu	57
4.7. Odlazak u drugu emigraciju	62
5. Zaključak	68
6. Sažetak	70
7. Abstract	71
8. Bibliografija	72
9. Popis priloga.....	74

1. Uvod

Hrvatska seljačka stranka je u hrvatskoj historiografiji vrlo dobro istraжена, posebno razdoblje 30-ih godina 20. st. te događaji neposredno prije i tijekom Drugog svjetskog rata. Nažalost, isto ne možemo reći za zastupljenost političkih biografija vodećih ljudi HSS-a u našoj historiografiji. Manjak političkih biografija nije vezan samo uz HSS, nego je općenito primjetan nedostatak biografija istaknutih političkih ličnosti iz razdoblja 20. st., posebno iz međuratnog razdoblja. Politička biografija, kao znanstvena forma, je jako teška za pisanje jer zahtijeva dugotrajan i iscrpan istraživački rad. Za potrebe pisanja biografija autor mora pregledati literaturu, arhivsku građu i tiskane izvore koji obrađuju cjelokupno političko djelovanje određenog pojedinca, a to vrlo često znači istraživanje i proučavanje nekoliko desetljeća povijesti. Otežavajući faktor predstavljaju i problemi koji nastaju oko nestale i oštećene građe. Stoga povjesničari najčešće izbjegavaju pisanje cjelovitih političkih biografija i odlučuju se na istraživanje i pisanje o određenim dijelovima političkog djelovanja istaknutih pojedinaca.

U skladu s navedenim, čak niti Stjepan Radić, kao utemeljitelj HSS-a i jedan od najznačajnijih političara u hrvatskoj povijesti, nema odgovarajući tretman u hrvatskoj historiografiji. O njegovom političkom djelovanju su najznačajnija djela napisali Mark Biondich (*Stjepan Radić, the Croat Peasant Party and the Politics of Mass Mobilization 1904-1928*, 2000.) i Ivo Perić, autor prve cjelovite monografije o Stjepanu Radiću (*Stjepan Radić 1871. – 1928.*, 2003.). Postoje brojna djela koja govore o Stjepanu Radiću, ali samo o određenim dijelovima njegovog političkog djelovanja i života (*Bosiljka Janjatović: Stjepan Radić- progoni, zatvori, suđenja, ubojstvo*, 2003.) ili je pak njegova ličnost obrađena u sklopu studija o HSS-u i hrvatskoj politici. Radićev nasljednik na mjestu predsjednika HSS-a, Vladko Maček, je malo bolje zastupljen u historiografiji. Autor koji je najbolje obradio Mačekovo političko djelovanje je Ljubo Boban (*Maček i politika HSS-a 1928. - 1941.*, 1974.). Uz njega, treba spomenuti još jedno djelo Ive Perića (*Vladko Maček: politički portret*, 2003.). O Mačeku su još pisali Hrvoje Matković, Fikreta Butić-Jelić, Jere Jareb, Mirko Glojnarčić i drugi. Ostali političari iz vodstva HSS-a su puno manje ili nikako obrađeni u historiografiji. Tako je djelovanje bana Ivana Šubašića djelomično obrađeno u knjizi Dragovana Šepića (*Vlada Ivana Šubašića*, 1983.), dok ne postoje djela koja detaljnije obrađuju političko djelovanje Josipa Predavca, Augusta Košutića, Rudolfa Hercega, Ivana Pernara, Jurja Šuteja i drugih članova užeg vodstva HSS-a. Idenična situacija je vezana i uz Jurja Krnjevića. Njegovo političko djelovanje dosad nije detaljnije obrađeno u historiografiji. Jedinu autor koji

donosi više informacija o Krnjeviću je Neda Prpić-Gamiršek u svojoj knjizi *Juraj Krnjević: Tri emigracije*. Njezina knjiga sadrži prijepis razgovora s Krnjevićem i pisma iz njegove korespondencije. Uz ovo djelo postoji i par članaka koji se kratko osvrću na politički rad Jurja Krnjevića u razdoblju Banovine Hrvatske i tijekom Drugog svjetskog rata u izbjegličkoj vladi. Većina informacija o njegovom djelovanju se može pronaći jedino unutar radova koji su izravno posvećeni povijesti HSS-a. Otežavajuća okolnost vezana uz pisanje rada o Krnjeviću je zasigurno njegova kompleksna ličnost i dugo trajanje na političkoj sceni koje obuhvaća skoro cijelo 20. stoljeće.

Ideja za pisanje diplomskog rada o Jurju Krnjeviću, kao predstavniku HSS-a u emigraciji, nastala je tijekom razgovora s mentorom. Privlačnosti teme je pridonio i Krnjevićev zanimljiv život tijekom kojeg je proživio tri emigracije i brojne poteškoće, ali je sve do kraja ostao vjeran ideologiji HSS-a u sklopu koje je politički radio na ostvarenju samostalne Hrvatske.

Cilj ovog diplomskog rada je istražiti Krnjevićevo političko djelovanje od bijega u prvu emigraciju (1929.) do ponovnog odlaska u inozemstvo zbog početka ratnih sukoba na području Kraljevine Jugoslavije (travanj 1941.). Navedeno razdoblje predstavlja Krnjevićevo najplodonosnije razdoblje političkog djelovanja kada ulazi u svijet visoke politike. Krnjević je, kao glavni tajnik stranke, imao mogućnost izravnog utjecanja na kreiranje politike HSS-a, glavnog političkog predstavnika hrvatskog naroda. Ovaj rad donosi prikaz njegovog djelovanja koje možemo podijeliti u dvije faze. U razdoblju prve emigracije, od 1929. do 1939., ističe se njegov utjecaj na vanjsku politiku HSS-a preko rada na rješavanju hrvatskog pitanja uz pomoć zapadnoeuropskih sila. Nakon povratka u novoosnovanu Banovinu Hrvatsku 1939., započinje druga faza njegovog djelovanja koja je obuhvaćala obavljanje organizacijskog posla unutar stranke i rad na terenu, odnosno održavanje skupova HSS-a.

Razdoblje koje govori o Krnjevićevom boravku u prvoj emigraciji obrađeno je preko postojeće literature zbog nedostupnosti izvora koji se odnose na to razdoblje. Kao temelj i najveći izvor informacija poslužila su dva sveska knjige Ljube Bobana, *Maček i politika HSS-a 1928. - 1941. g.*, u kojima su detaljno izneseni svi događaji oko rada HSS-a. Uz to, vrlo se korisnim pokazalo već spomenuto djelo Nede Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević: Tri emigracije (razgovori, pisma i prilozi)*, koje sadrži razgovore autorice s Krnjevićem o njegovom političkom djelovanju od ulaska u HSS. Razgovori su prijepisi s audiokazeta koje je autorica snimala tijekom razgovora s Krnjevićem u Londonu i Njemačkoj (Bad Worishofen). Knjiga je izvrsno poslužila prilikom stvaranja slike o Krnjeviću kao osobi jer su vođeni razgovori neformalni te pružaju informacije i zanimljivosti koje službeni dokumenti ne

sadrže. Također, sadrži prijepise brojnih pisama i bogati slikovni materijal. Za bliži pogled na Krnjevića bili su korisni i *Memoari* Vladka Mačeka te knjiga Bogdana Radice *Živjeti nedoživjeti*. Uz ova djela, treba istaknuti knjigu Hrvoja Matkovića, *Povijest HSS-a*, koja je pomogla prilikom stavljanja Krnjevićevog djelovanja tijekom emigracije u kontekst rada HSS-a i događaja unutar Kraljevine Jugoslavije.

Dio rada koji govori o političkom djelovanju Jurja Krnjevića za vrijeme Banovine Hrvatske obrađen je najvećim dijelom preko istraživačkog rada na novinama i arhivskom materijalu u fondovima Hrvatskog državnog arhiva. Od novina je detaljno obrađeno glasilo HSS-a *Hrvatski dnevnik* i to period od njegovog povratka u rujnu 1939. do prestanka izlaska novina u travnju 1941. godine. Unutar ovih dnevnih novina sadržane su sve aktivnosti koje je Krnjević obavljao kao glavni tajnik HSS-a, od popisa osoba koje je primio u uredu do detaljnih izvještaja sa skupova diljem Banovine Hrvatske. S obzirom na to da je *Hrvatski dnevnik* predstavljao novine građanskog dijela HSS-a, planirana je i obrada *Seljačkog doma* s ciljem uvida kako je selo percipiralo djelovanje Jurja Krnjevića. Nažalost, zbog restauracije u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici nije bilo moguće doći do brojeva *Seljačkog doma* za razdoblje Banovine Hrvatske. Ostale ustanove poput Hrvatskog državnog arhiva, Arhiva grada Zagreba itd. nisu posjedovale tražene brojeve. Spomenuti članci iz *Seljačkog doma* su iz *Hrvatskog dnevnika* koji je ponekad prenosio ono što je Krnjević pisao u *Seljačkom domu*. Pregledane su i novine *Hrvatski narod* i *Proleter* kako bi se vidjele ustaške i komunističke reakcije te pogledi na Krnjevićevo djelovanje. Tijekom rada u Hrvatskom državnom arhivu obrađeni su fondovi: *Banovina Hrvatska: Kabinet bana, Grupa 6: građanske stranke i društvo* te *Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske*. Navedeni fondovi su sadržavali informacije o dijeljenju ustaških letaka po hrvatskim gradovima u kojima se optužuju Krnjević i HSS, izvješća sreskih načelstva o Krnjevićevom bijegu i aktivnostima tijekom održavanja skupova HSS-a za vrijeme Banovine Hrvatske te osobni Krnjevićev profil izrađen poslije Drugog svjetskog rata od strane komunista. Pregledan je i *fond HSS-a* te *osobni fond Jurja Krnjevića*, ali nisu bili korisni prilikom izrade ovog rada jer su sadržavali materijale vezane isključivo uz Krnjevićevo poslijeratno djelovanje. Količina informacija u arhivskim materijalima, vezana uz diplomski rad, puno je manja od očekivanog. Određene informacije su ipak uklopljene u rad te su pomogle stvaranju cjelovitije slike o političkom djelovanju Jurja Krnjevića.

2. Dr. Juraj Krnjević: život i političko djelovanje prije odlaska u emigraciju

Juraj Krnjević je rođen u obrtničkoj obitelji u Ivanić-Gradu 19. veljače 1895. godine. Završio je pučku školu u rodnom mjestu, a nakon toga je školovanje nastavio u Zagrebu gdje je upisao Gornjogradsku gimnaziju. Tijekom školovanja u Zagrebu živio je u Nadbiskupskom orfanotrofiju gdje je upoznao Alojzija Stepinca koji će kasnije postati zagrebački nadbiskup i kardinal.¹ U jesen 1914., kada je već upisao studij prava u Beču, dobio je poziv za austro-ugarsku vojsku koja se pripremala za sudjelovanje u Prvom svjetskom ratu. Izbjegao je služenje u vojsci zbog problema sa zdravljem, uzrokovanih difterijom koju je prebolio kao trogodišnjak, a koja mu je uzrokovala kronične upale srednjeg lijevog uha tijekom cijelog života.² Krnjević je umjesto odlaska u vojsku počeo studirati pravo u Beču. Nakon završetka treće godine studija nastavlja studij prava u Budimpešti gdje je naučio mađarski jezik kako bi mogao pravno analizirati Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Posljednju godinu studija proveo je u Zagrebu, a još za vrijeme studiranja preuzeo je funkciju tajnika Narodnog vijeća Ivanić-Grada. Na jednoj od skupština Narodnog vijeća Ivanić-Grada za govornika je pozvan Stjepan Radić, predsjednik Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS), te tu dolazi do prvog susreta između njih dvojice.³ Radić je svojim nastupom na skupštini ostavio snažan dojam na Krnjevića koji se uskoro sprijateljio s pristašom HPSS-a, Rudolfom Hercegom. Herceg je odlučio upoznati Krnjevića s potpredsjednikom stranke Josipom Predavcem koji je Krnjevića službeno učlanio u stranku u jesen 1918. godine. Nakon što je u ožujku 1919. završio studij i stekao titulu doktora prava, Krnjević se zaposlio u odvjetničkom uredu u Zagrebu. Uz posao djeluje i unutar stranke, a prvi veći stranački zadatak imao je na izborima u Varaždinskom kotaru 1920. na kojima je HPSS pobijedio. Ubrzo je Stjepan Radić prepoznao Krnjevićev politički talent te je na njegov prijedlog 1923. izabran za tajnika Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS).⁴

Stjepan Radić je Krnjevića nazivao „*Hrvatski Chamberlain*“ zbog njegovog rada, snalažljivosti među narodnim zastupnicima, taktičnosti i dobrih pogleda u politici.⁵ Bio je jedan od Radićevih najpovjerljivijih suradnika. Radić ga je slao na pregovore s Pašićem u Beograd i povjeravao mu zadatke kao što je širenje stranke u Bosnu. Krnjevićeva politička

¹ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 2-4.

² Isto, 1.

³ Isto, 10-11.

⁴ Isto, 13.

⁵ HDA, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, političko djelovanje nekih dužnosnika HSS-a tijekom rata i poslije rata (Juraj Krnjević), 010.37

karijera je dobila uzlet te je biran za zastupnika u Ustavotvornoj skupštini 1920. i u skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1923., 1925. i 1927. godine. Uz sudjelovanje u radu Skupštine, bio je član vlade koja je nastala kao rezultat sporazuma Stjepana Radića i radikala. U toj vladi je obnašao funkciju ministra socijalne politike od 1925. do 1927. godine. U međuvremenu je 1925. neko vrijeme proveo i u zatvoru, zajedno sa Stjepanom Radićem, Vladkom Mačekom, Augustom i Stjepanom Košutićem te Josipom Predavcem, kada je na Hrvatsku seljačku stranku (HSS) primijenjena Obznana.⁶ Juraj Krnjević od 1927. sudjeluje u radu skupštine Zagrebačke oblasti te jedno vrijeme kao predstojnik Odjela za socijalnu pomoć oblasti. Sljedeće godine napreduje u hijerarhiji unutar stranke i postaje glavni tajnik HSS-a. Prilikom atentata na Stjepana Radića, 20. lipnja 1928. u beogradskoj skupštini, Krnjević je bio prvi koji je pomogao Radiću nakon ranjavanja i odveo ga taksijem u bolnicu.⁷ Nakon što je Radić preminuo od posljedica ranjavanja 8. kolovoza iste godine, u Kraljevini SHS je zavladao politička kriza vlasti koju je kralj Aleksandar I. Karađorđević odlučio riješiti uvođenjem diktature 6. siječnja 1929. godine. Raspušten je parlament, zabranjen je rad svim političkim strankama, zabranjeni su politički skupovi i uvedena je cenzura. Krnjević je u veljači iste godine objavio članak u HSS-ovim novinama, *Domu*, pod naslovom „*Hrvatski narod i sadašnja vladavina*.“⁸ U članku navodi kako se nakon uvođenja diktature prema Hrvatima vodi ista ona politika koja se dosad vodila i koja je dovela državnu zajednicu na rub propasti. U takvim uvjetima nije bilo moguće normalno funkcioniranje HSS-a u zemlji te je vodstvo HSS-a odlučilo poslati Jurja Krnjevića i Augusta Košutića u emigraciju. Njihova zadaća je bila pokušati riješiti probleme vezane uz položaj Hrvatske u Kraljevini Jugoslaviji na međunarodnom planu i istodobno pratiti političku situaciju na europskoj sceni. Za potrebe tih ciljeva trebali su agitirati kod vodećih ljudi europskih sila i prenositi Europi informacije o političkom stanju u Kraljevini Jugoslaviji.

⁶ Vladko Maček, *Memoari* (Zagreb: Dom i svijet, 2003.), 102-104.

⁷ Rudolf Baričević, *Život u emigraciji* (Zagreb: Vigo commerce, 1993.), 162.

⁸ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928.-1941., sv. I* (Zagreb: Liber, 1974.), 61.

3. Političko djelovanje u emigraciji (1929. - 1939.)

3.1. Odlazak u emigraciju

Odluka o odlasku Jurja Krnjevića i Augusta Košutića u emigraciju donesena je na privatnom sastanku u stanu ministra pošte Josipa Torbara u proljeće 1929. godine. Sastanku su prisustvovali Vladko Maček, Josip Predavec, Juraj Krnjević, August Košutić, Ivan Pernar, Ante Trumbić, Većeslav Vilder i Jurica Demetrović.⁹ Torbar je organizirao sastanak uz večeru kako bi se analizirala aktualna situacija i slobodno raspravljalo bez nadzora policije. Na sastanku je Ante Trumbić iznio prijedlog o odlasku dijela vodećih ljudi u emigraciju. Sam Trumbić je iz vlastitog iskustva priznao kako je to težak, ali nužan put u ovakvoj situaciji. Istodobno je odbacio mogućnost svog ponovnog odlaska u emigraciju jer je, prema vlastitom mišljenju, bio prestar.¹⁰ Odluka je pala na mlade snage HSS-a, Jurja Krnjevića i Augusta Košutića. Košutić je u svom govoru pred okupljenima u stanu okarakterizirao ovaj sastanak političkih suradnika kao vjerojatno njihovu posljednju zajedničku večeru.¹¹ Njegove riječi su se djelomično obistinile jer neki od sudionika sastanka doista neće dočekati Krnjevićev i Košutićev povratak iz dugogodišnje emigracije.

August Košutić i Juraj Krnjević bili su pod stalnim nadzorom policije te im nije bilo jednostavno napustiti zemlju. Košutić je uspio pobjeći tako što je u kolovozu 1929. s otoka Raba, gdje je boravio na ljetovanju s obitelji, ribarskim brodom prešao na otok Cres.¹² Otok Cres je bio pod talijanskom upravom te je Košutić zatražio dozvolu za boravak koja mu je bila odobrena iz Rima. Policija je otkrila da je Košutić pobjegao tek nakon što se njegova obitelj vratila u Zagreb bez njega. U međuvremenu je Košutić prešao s otoka Cresa u Rijeku, gdje su ga čekale njegove stvari iz Zagreba, te stupio u kontakt s Krnjevićem s kojim je dogovorio sastanak u Beču.¹³ Bijeg Jurja Krnjevića iz zemlje nije bio ništa jednostavniji jer je policija pratila sve njegove aktivnosti. Sredinom kolovoza je uspio izbjeći policijski nadzor i automobilom se odvesti iz Zagreba. Granicu je prešao preko rijeke Drave tijekom noći, u vozu slame koju je prevezio nepoznati seljak.¹⁴ Nastavio je dalje put prema Beču gdje je došao već sutradan navečer. Ubrzo su se među narodom počele širiti glasine o njihovom bijegu te su policijske postaje diljem Hrvatske dobile upute o istraživanju spomenutih glasina i podnošenju izvještaja. Izvještaj varaždinske policije navodi kako je njihov detektiv od

⁹ Mirko Glojnarčić, *Borba Hrvata* (Zagreb: Bil commerce, 1996.), 52.

¹⁰ Isto, 52.

¹¹ Isto, 53.

¹² Isto, 54.

¹³ Isto, 55.

¹⁴ Isto, 70.

pouzdanog izvora saznao kako su Marija Radić i August Košutić pobjegli parobrodom iz Splita te kako je Krnjević prešao granicu kod Koprivnice.¹⁵ Prema izvoru, zajednički im je cilj bio doći u London kako bi britanske vlasti zamolili za pomoć pri rješavanju hrvatskog pitanja. Zagrebačka policija je zabilježila širenje glasina o tome kako su Krnjević i Košutić prvo otišli u London, a nakon toga prema Ženevi gdje su se sastali s Branimirom Jelićem, Pavelićem, Perčecom i generalom Sarkotićem. Najdalje od istine bio je policijski izvještaj iz Sesveta. U tom izvještaju je navedeno kako su Krnjević i Košutić zajedno pobjegli u Italiju s otoka Raba. Izvještaj dalje navodi da je Krnjević ostao u Beču kako bi zajedno s Antom Pavelićem radio na hrvatskoj samostalnosti, dok je Košutić otputovao u SAD. Vrhunac izvještaja, koji je prema riječima načelnika utemeljen na pouzdanom izvoru, je informacija kako predsjednik Maček također ima namjeru pobjeći u emigraciju. Ostale policijske postaje su negirale postojanje glasina o bijegu traženih osoba.

Krnjević i Košutić su se nakon bijega preko granice sastali u Beču. Prvi problem koji ih je zatekao u emigraciji bile su putovnice. Posjedovali su putovnice koje su vrijedile samo šest tjedana. Problem su riješili tako da su pronašli falsifikatora koji je njihove jugoslavenske putovnice produžio na dvije godine.¹⁶ Na osnovu tih putovnica izvadili su vize za Veliku Britaniju i Švicarsku. S falsificiranim putovnicama uputili su se u London gdje su boravili do prosinca, a tada kreću u Ženevu zbog sjednice Lige naroda. Na putu do Ženeve prenoćili su u Zurichu gdje je Košutić hospitaliziran zbog bolesti bubrega.¹⁷ Odlučili su da se on zaputi prema Beču kako bi bio bliže domovini, a da Krnjević nastavi put prema Ženevi. Tako je u Zurichu dogovorena podjela posla između emigrantskog dvojca. Košutić je većinu svog boravka u emigraciji djelovao u Beču i Italiji te bio bliže domovini zbog spomenutih zdravstvenih problema. Juraj Krnjević je svoje vrijeme u emigraciji uglavnom proveo na relaciji Ženeva - Pariz - London, a imao je manje posjete organizacijama HSS-a u SAD-u i Kanadi. Krnjevićev primarni zadatak je bio održavati veze s Francuskom i Velikom Britanijom te djelovati oko Lige naroda radi rješavanja hrvatskog pitanja. Primao je uputstva i informacije iz domovine te slao izvještaje vodstvu stranke o međunarodnoj situaciji u suprotnom smjeru. Krnjević je u Ženevi uspio dobiti posebnu dozvolu za boravak (*Fremdenpolizei*) u Švicarskoj.¹⁸ Zahvaljujući švicarskoj dozvoli za boravak, kasnije je lakše dobivao dozvole za boravak u Francuskoj i SAD-u. Na početku boravka u Ženevi Krnjević je

¹⁵ HDA, Grupa 6: građanske stranke i društva, izvještaj sreskih načelstva i uprave policije o širenju glasina o bijegu udove Radić, Košutića i Krnjevića u inozemstvo, 256

¹⁶ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 19.

¹⁷ Isto, 19.

¹⁸ Isto, 19.

organizirao život bez obitelji i prijatelja iz domovine. Ubrzo je iz Hrvatske, preko talijanske granice u Rijeci, doputovala Krnjevićeva obitelj koja će zajedno s njim ostati u inozemstvu do uspostave Banovine Hrvatske. Kontakti s vodstvom HSS-a uglavnom su se odvijali preko posjeta stranačkih kolega i pošte. Nakon nekog vremena, Krnjević je počeo slati i članke u HSS-ove novine *Hrvatski dnevnik*, ali oni najčešće nisu smjeli biti objavljivani.¹⁹ U inozemstvu se brzo prilagodio novoj okolini i pronašao ljude s kojima će moći komunicirati na materinskom jeziku. Uspostavio je veze i posjećivao Hrvate koji su radili i živjeli diljem Europe.

Slika 1. Dr. Juraj Krnjević i obitelj za vrijeme prve emigracije (Ženeva, svibanj 1932.)

Budući da je bio veliki zaljubljenik u sport, posebno nogomet, jednom prilikom je posjetio dvojicu Hrvata koji su igrali za švicarski nogometni klub Grasshoppers.²⁰ Emigracija ga nije spriječila u praćenju hrvatskog sporta i redovitom čestitanju nogometnim klubovima HAŠK-u i Građanskom na postignutim uspjesima. Krnjević je u Ženevi počeo izdavati novine pod nazivom *Croatia*, a tiskale su se uz pomoć donacija u tiskari Imprimerie Central.²¹ Preko

¹⁹ *Hrvatski dnevnik*, br. 1366, 19.2.1940, 2.

²⁰ Isto, br. 1200, 3.9.1939, 11.

²¹ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 21.

novina je nastojao prikazati stvarno stanje u Kraljevini Jugoslaviji koje se često razlikovalo od onoga što su beogradske vlasti službeno predstavljale europskoj javnosti. U njima je oštro napadao diktaturu u Beogradu. Novine *Croatia* su se brzo raširile među hrvatskim radnicima u Europi, a postojala je i ilegalna distribucija na području Hrvatske.²² U ilegalnoj distribuciji pomagala je i Neda Prpić-Gamiršek koja je tijekom svog boravka u Londonu svaki mjesec slala 10-15 primjeraka novina u Hrvatsku. Ona je oblagala novine reklamama koje je skupila po Londonu i slala ih na adrese koje joj je Krnjević poslao.²³

3.2. Krug suradnika i prijatelja u emigraciji

Nakon dolaska u Ženevu, Krnjević je ostvario kontakte s drugim hrvatskim iseljenicima koji su se nalazili u ovom švicarskom gradu. Uspostavio je i suradnju sa stranim novinarima i političarima koji su se nalazili u Ženevi zbog sudjelovanja u radu Lige naroda. Ostvarena poznanstva je kasnije koristio prilikom dogovaranja susreta s predstavnicima službene engleske i francuske vlasti, za dobivanje dozvola za boravak i drugih povlastica za vrijeme boravka u stranim zemljama.

Tijekom boravka u Ženevi Krnjević se neko vrijeme družio s dr. Andrijom Štamparom. On je bio zaposlen u higijenskoj sekciji Lige naroda nakon što ga je kralj Aleksandar prisilno umirovio jer je odbio ministarsko mjesto u njegovoj vladi. Štampar je u Ženevi bio usamljen i nostalgičan prema Zagrebu i svojoj obitelji pa je iz tog razloga bio sretan što se može družiti s drugim Hrvatima.²⁴ Štampar je, osim s Krnjevićem, imao dobre odnose i s Vladkom Mačekom kojeg je opisivao kao Gandhijevca i Tolstojevca te ga je posjećivao svaki put kada je dolazio u Zagreb. Unutar Lige naroda Štampar je imao svakodnevni kontakt s utjecajnim ljudima iz cijelog svijeta. To je jednom prilikom iskoristio kako bi preko predsjednika higijenske sekcije Lige naroda omogućio Krnjeviću sastanak s Yvonom Delbosom, francuskim ministrom vanjskih poslova. Kontakti između Krnjevića i Štampara su prekinuti nakon što je Štampar poslan na dvogodišnji zadatak u Kinu s ciljem uređivanja situacije u kineskom zdravstvu. Andrija Štampar je bio zaslužan i za upoznavanje Krnjevića s Bogdanom Radicom. Radica je boravio u Ženevi kao diplomat u sklopu jugoslavenske delegacije u Ligi naroda od 1933. do 1939. godine. Štampar je smatrao kako je potrebno upoznati Krnjevića s Radicom jer bi to moglo koristiti rješavanju hrvatskog pitanja.

²² HDA, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, političko djelovanje nekih dužnosnika HSS-a tijekom rata i poslije rata (Juraj Krnjević), 010.37

²³ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 2.

²⁴ Bogdan Radica, *Živjeti nedoživjeti*, knj. 2. (München; Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1984.), 22.

Krnjević je na Radicu ostavio dojam složenog čovjeka te ozbiljnog i odgovornog političara koji se borio za hrvatske interese.²⁵ Opisao ga je kao vjernog sljedbenika učenja braće Radić i zagovaratelja demokracije. Za Krnjevićevo političko djelovanje navodi kako „*nije bilo spektakularno*“ jer se uglavnom sastojalo od razgovora s novinarima koji su dolazili pratiti rad Lige naroda te jako rijetko od razgovora s ministrima vanjskih poslova velikih sila, kako se većinom mislilo u domovini.²⁶ Krnjeviću su društvo često pravili stranačke kolege i simpatizeri HSS-a koji su prenosili poruke od stranačkog vodstva i dolazili po nove informacije o vanjskoj politici. Tijekom svog dugogodišnjeg boravka u Ženevi ostvario je dobre odnose s brojnim stranim novinarima i političarima koji su pratili rad Lige naroda. Na taj način se upoznao s političkim urednikom *Daily Telegrapha*, Viktorom Gordonom Lennoxom. Preko njega je Krnjević u par navrata komunicirao s britanskim Ministarstvom vanjskih poslova. Kontakt je uspostavio i s britanskim povjesničarom Robertom W. Seton-Watsonom koji je bio stručnjak za političke prilike na području Podunavlja. On je na području Kraljevine Jugoslavije bio poznat pod pseudonimom Scotus Viator. Njemu se, kao i Gordonu Lennoxu, Krnjević obraćao za pomoć oko predavanja memoranduma i ugovaranja sastanaka tijekom boravka u Londonu. Treći Britanac s kojim je Krnjević ostvario dobre odnose je bio Wicham Steed. On je prvotno bio dopisnik *Timesa* iz Beča, a kasnije i politički urednik istih novina.²⁷ Kao jedan od najutjecajnijih novinara u Velikoj Britaniji, uspio je Krnjeviću dogovoriti sastanak s britanskim premijerom Churchillom. Krnjević je preko Steeda upoznao i škotsku vojvotkinju, Duchesse of Atholl. S njom je ostvario prijateljske odnose o čemu svjedoči pomoć vojvotkinje njegovoj obitelji koja je došla u London nakon završetka Drugog svjetskog rata. Krnjevićevom sinu Krešimiru je vojvotkinja tada platila troškove studiranja na prvoj godini medicinskog fakulteta u Edinburghu.²⁸ Lord Robert Cecil je bio još jedan od Krnjevićevih poznanika iz Ženeve koji mu je pokušao pomoći oko suradnje s britanskim vlastima. Njega je upoznao preko jednog francuskog prijatelja koji je zajedno s lordom Cecilom vodio humanitarnu organizaciju u Parizu. Osim s britanske strane, Krnjević je imao dobre odnose i s pojedincima s francuske strane. Tako je ostvario dobre odnose s francuskim premijerom Blumom s kojim ga je povezao češki prijatelj Ritko.²⁹ Ritko je vodio poslove češke vlade u Ženevi i Parizu. Posebno je bilo zanimljivo obrazloženje dobrih odnosa Krnjevića s francuskim premijerom Blumom i njegovim sinom koje je kasnije nastalo od

²⁵ Isto, 22.

²⁶ Isto, 23.

²⁷ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 22.

²⁸ Isto, 24.

²⁹ Isto, 23.

strane Službe državne sigurnosti Socijalističke Republike Hrvatske.³⁰ U izvješću je zaključeno kako su oni bili povezani preko masonske lože u koju je Krnjević bio primljen zbog supruge koja je potjecala iz bogate židovske obitelji. Francuski ministar vanjskih poslova Delbos je također bio jedan od Krnjevićevih poznanika. Njih dvojica su često vodili razgovore u *Hotel des Bergues* u Ženevi u kojem je Delbos boravio kada je prisustvovao sjednicama Lige naroda.³¹ Krnjević je svoja poznanstva vješto koristio kako bi dobio pristup određenim osobama i institucijama koje su mu mogle pomoći oko rješavanja hrvatskog pitanja. Iako nije uvijek nailazio na dobrodošlicu, posebno kod engleskih vlasti, uspijevaio je kontaktirati predstavnike vlasti i izložiti im aktualne političke probleme unutar Kraljevine Jugoslavije.

3.3. Političko djelovanje do skupštinskih izbora 1935.

Početkom 1930. Krnjević i Košutić su u Ženevi uputili memorandum Ligi naroda koji su potpisali kao „*delegacija Hrvatskog narodnog zastupstva*.“³² U memorandumu su naveli da je Hrvatskoj nametnut apsolutistički režim koji je hrvatskom narodu oduzeo sva prava i slobode. Optužili su srpske političke stranke kako žele izbrisati hrvatsku narodnost te da su sudjelovale u ubojstvu Stjepana Radića, vođe hrvatskog naroda.³³ Putem memoranduma su, također, podigli tužbu protiv apsolutističkog kralja Srbije i pozvali europske sile da prekinu nametnutu tiraniju. Kao rješenje problema predložili su nezavisnost Hrvatske koja bi se ostvarila na temelju prava o samoodređenju naroda. Ovaj memorandum označava početak njihovog djelovanja u emigraciji. Tijekom svoje desetogodišnje emigracije, Krnjević će zajedno s vodstvom HSS-a biti autor nekoliko memoranduma kojima će upozoravati vlade europskih zemalja na položaj Hrvatske u Kraljevini Jugoslaviji. Cilj vanjske politike HSS-a je bio internacionalizirati hrvatsko pitanje i uključiti Europu u njegovo rješavanje. U rujnu 1930. Krnjević je nagovijestio u kojem će se smjeru odvijati njegovo djelovanje u emigraciji. On je tada u Ženevi predao memorandum francuskom ministru vanjskih poslova, Aristideu Briandu.³⁴ Krnjević je u memorandumu upozorio Brianda da se pri stvaranju europskog poretka mora voditi računa o hrvatsko-srpskim odnosima koji mogu utjecati na stvaranje europskog mira. Memorandum je pročitao i engleski novinar Wicham Steed, koji je obećao Krnjeviću da će pokrenuti oštru kampanju protiv režima u Kraljevini Jugoslaviji.³⁵

³⁰ HDA, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, političko djelovanje nekih dužnosnika HSS-a tijekom rata i poslije rata (Juraj Krnjević), 010.37

³¹ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928.-1941, sv. 1* (Zagreb: Liber, 1974.), 450.

³² Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 292-293.

³³ Rudolf Horvat, *Hrvatska na mučilištu* (Zagreb: Školska knjiga, 1992.), 465-466.

³⁴ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928.-1941, sv. 1* (Zagreb: Liber, 1974.), 53.

³⁵ Isto, 63.

Nakon godine dana provedene u emigraciji, došlo je do prvog susreta Krnjevića i Košutića s predsjednikom stranke Mačekom.³⁶ Maček se uputio na privatno putovanje u Karlove Vary radi liječenja, nakon što je u lipnju 1930. bio oslobođen optužbi za novčano poticanje terorizma protiv državne vlasti.³⁷ Želio je iskoristiti putovanje za susret s Krnjevićem i Košutićem. Do susreta je došlo 9. listopada 1930. u Beču. Krnjević i Košutić su predali Mačeku ohrabrujući izvještaj vezan uz njihove diplomatske aktivnosti, uz napomenu da je samo pitanje vremena kada će se krenuti rješavati hrvatski problem na međunarodnom planu. Poslije razgovora je Maček nastavio putovanje prema Karlovim Varyma, Košutić je otišao u Italiju nakon što mu je propao put u SAD zbog intervencije jugoslavenskih vlasti, dok je Krnjević ostao u Beču. Na povratku iz Karlovih Vary Maček se ponovno sastao s Krnjevićem i Košutićem, ali ovaj put u Linzu. Zajedno su iz Linza otputovali u Salzburg gdje su otišli na planinarski izlet na obližnji vrh. Sastanku se pridružio i Ante Pavelić, koji je na sastanak došao iz Verone. Grupa je nastavila put do Villacha gdje su vođeni razgovori. Dogovoreno je da će Pavelić voditi politiku s Talijanima, Košutić između Italije i Engleske, a Krnjević je dobio zadatak djelovati u Velikoj Britaniji.³⁸

U sljedećem razdoblju HSS nije poduzimao nikakve konkretne poteze, uvjeren kako do promjena unutar Kraljevine Jugoslavije mora doći prije ili kasnije. Takav stav HSS-a je naišao na osude komunista koji su optužili srpsku i hrvatsku opoziciju za pasivnost i nesposobnost u djelovanju protiv diktature. Navode kako se jedan dio HSS-a (Krnjević i Košutić), zajedno s Pavelićem, prebacio u logor talijanskih i mađarskih fašista te uključio u djelovanje međunarodnog fašizma.³⁹ Za ostatak HSS-a komunisti napominju da svojim neradom i pasivnošću samo pomažu fašističkoj diktaturi. Do očekivanih promjena u Kraljevini Jugoslaviji ipak dolazi u rujnu 1931. kada je kralj Aleksandar, pritisnut unutrašnjim i vanjskim problemima, odlučio uvesti Oktroirani ustav. Novi ustav nije ukinuo apsolutizam, nego mu je samo dao novi, prikriveni oblik. HSS i njihov koalicijski partner Srpska demokratska stranka (SDS) odlučili su prekinuti pasivnu politiku i okupiti hrvatsku opoziciju u studenom 1932. godine. Rezultat sastanka hrvatske opozicije bila je rezolucija pod nazivom *Zagrebačke punktacije*, koja predstavlja dogovor oporbenih snaga oko borbe protiv diktature.⁴⁰ Zagrebačke punktacije pokrenule su reakcije u ostalim regionalnim centrima države. Zahtjev je svugdje bio isti - uvođenje parlamentarnog sustava. Zbog Zagrebačkih

³⁶ Isto, 52.

³⁷ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 295.

³⁸ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928. - 1941, sv. 1* (Zagreb: Liber, 1974.), 53.

³⁹ *Proleter*, br. 17, prosinac 1930., 3.

⁴⁰ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 309.

punktacija i nekoliko izjava u inozemnom tisku, vlasti su odlučile uhititi Mačeka. Uhićen je krajem siječnja 1933. i osuđen na tri godine zatvora pred Sudom za zaštitu države u Beogradu.⁴¹ Kralj Aleksandar je dozvolio Mačeku da za vrijeme boravka u zatvoru održava kontakte i razmjenjuje informacije s Krnjevićem i Košutićem u emigraciji. Za njih dvojicu je kralj izjavio da nisu učinili ništa protiv države, već da samo rade na novom državnom uređenju.⁴² Prema riječima kraljevog savjetnika Ostojića, kralj je čak bio spreman osigurati putovnicu osobi koju Maček pošalje u inozemstvo. Mačeku i vodstvu HSS-a nije bila potrebna kraljeva „*pomoć*“ jer su usprkos teškoćama i nadzoru beogradskih vlasti redovito održavali kontakte sa stranačkim kolegama u emigraciji. O Krnjevićevim aktivnostima u emigraciji je vrlo dobro bila obaviještena beogradska vlast koja je pratila njegovo pisanje. Tako je kralj Aleksandar u jednom od brojnih razgovora s Ivanom Šubašićem, dok je Vladko Maček bio u zatvoru u Srijemskoj Mitrovici, priznao da prati što Krnjević piše u emigraciji. Njegovu djelovanje je opisao „*da nije baš najzgodnije*“, a uzroke takvog pisanja je kralj vidio u Krnjevićevom inatu.⁴³

U lipnju 1934. Maček je iz zatvora dao nalog Jurju Šuteju da se sastane s Krnjevićem i Košutićem u inozemstvu, s ciljem prikupljanja informacija o političkoj situaciji na europskoj sceni. Šutej se 10. lipnja 1934. sastao s Krnjevićem i Košutićem u Innsbrucku.⁴⁴ Njih dvojica su preko Šuteja poručili Mačeku da francuska strana podupire rješavanje srpsko-hrvatskih problema unutar Kraljevine Jugoslavije, odnosno postizanje dogovora s hrvatskom opozicijom. Francuska je željela snažnu Kraljevinu Jugoslaviju jer je smatrala kako je ona najvažnija članica Male Antante i prepreka restauraciji Habsburške Monarhije na području Podunavlja. Krnjević i Košutić su bili uvjereni kako će beogradske vlasti pustiti Mačeka na slobodu pod pritiskom francuske strane. U tom slučaju, Mačeku preporučuju da odmah zatraži izdavanje putovnice i otputuje u inozemstvo pod izgovorom da ide na liječenje. Nadalje, savjetuju Mačeka da u razgovoru s kraljem Aleksandrom djeluje po principu „*ne pokloniti se, ali ne izazivati!*“⁴⁵ Predlažu mu da iznese prijedlog kralju o rješavanje problema između Srba i Hrvata po uzoru na državno uređenje kakvo je bilo u Austro-Ugarskoj. Većina savjeta je išla u smjeru da Maček poslije oslobođenja mora ostati pasivan i izbjegavati kontakte s beogradskim vlastima i opozicijom u Srbiji.

⁴¹ Isto, 316.

⁴² Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928. - 1941, sv. I* (Zagreb: Liber, 1974.), 98.

⁴³ Isto, 125.

⁴⁴ Isto, 127.

⁴⁵ Isto, 128.

Krnjević, Košutić i predsjednik SDS-a Pribićević pokušali su izboriti Mačekovo oslobođanje predavanjem memoranduma francuskom ministru vanjskih poslova Louisu Barthou prije njegovog službenog posjeta Beogradu u drugoj polovici lipnja 1934. godine.⁴⁶ U memorandumu su iznijeli informacije o političkim prilikama unutar Kraljevine Jugoslavije i o potrebi francuskog pritiska na beogradske vlasti radi Mačekovog puštanja na slobodu. U međuvremenu je Maček prebačen iz Srijemske Mitrovice u Zagreb, u bolnicu Milosrdnih sestara, zbog liječenja oralne sepse.⁴⁷ Njegovi kontakti s emigracijom su i dalje bili redoviti. Krnjević je u rujnu iste godine, preko Milana Prpića, uputio pismo Mačeku u kojemu ga obavještava da se radi na uključivanju britanske strane u rješavanje problema unutar Kraljevine Jugoslavije. Također spominje da bi francuski ministar vanjskih poslova Barthou mogao utjecati na kralja Aleksandra oko promjene vođenja unutrašnje politike prilikom nadolazećeg kraljevog službenog posjeta Francuskoj. Krnjević, za razliku od prijašnjih savjeta u kojima poziva na pasivnost, ovaj put predlaže aktivniju politiku i sudjelovanje na predstojećim izborima za gradske općine.⁴⁸

Nakon atentata na kralja Aleksandra u Marseilleu 9. listopada 1934. i oslobođanja Vladka Mačeka iz zatvora krajem iste godine, svi politički planovi su se morali promijeniti i prilagoditi novonastaloj situaciji. Zanimljivo je da je Konstantin Fotić, jugoslavenski poslanik u Ligi naroda u Ženevi, bio uvjeren kako je Juraj Krnjević bio umiješan u plan atentata u Marseilleu. Prema njemu, Krnjević je pomogao Eugenu Didi Kvaterniku koji je preko Ženeve došao u Marseille.⁴⁹ Fotić je čak od švicarskih vlasti tražio Krnjevićevo uhićenje, ali vlasti nisu reagirale na njegove neosnovane optužbe. Nakon smrti kralja Aleksandra, osim unutrašnjih promjena u Kraljevini Jugoslaviji, dolazi i do promjena u vanjskoj politici. Francuski utjecaj na područje Podunavlja je sve više slabio. Velika Britanija je preuzela dio francuskog utjecaja, ali se strogo držala svoje diplomatske politike nemiješanja u unutrašnje prilike drugih zemalja. Preuzela je ulogu aktivnog promatrača te kao takva nije bila pogodna za suradnju s opozicijom predvođenom HSS-om koji je tražio snažan pritisak izvana na beogradske vlasti.

⁴⁶ Isto, 128.

⁴⁷ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 331.

⁴⁸ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928. - 1941, sv. 1* (Zagreb: Liber, 1974.), 129.

⁴⁹ Bogdan Radica, *Živjeti nedoživjeti, knj. 1.* (München; Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1982.), 508.

3.4. Financiranje života u emigraciji

Nakon završetka studija prava, Juraj Krnjević je započeo s izgradnjom svoje odvjetničke karijere. Prvi posao je imao u jednom odvjetničkom uredu u Zagrebu. S vremenom je osnovao vlastiti odvjetnički ured koji je bio smješten u Ilici 49.⁵⁰ Krnjević je, kao i većina vodećih ljudi HSS-a, osigurao egzistenciju radom u svojoj struci. Stanovao je u Josipovcu, gradskoj četvrti u blizini centra grada koja je bila predviđena za gradnju ljetnikovaca, tj. vila. Usporedno s poslom pravnika, gradio je i političku karijeru koju je započeo kao nestranačka osoba na funkciji tajnika Narodnog vijeća Ivanić-Grada još tijekom studiranja. Ulaskom u HSS i napredovanjem u stranačkoj hijerarhiji zauzimao je sve važnije političke položaje. Visoki politički položaji su mu oduzimali sve više vremena za bavljenje odvjetničkim poslom, ali su donosili određene prihode i povlastice. Dok su neki, kao Ivan Pernar ili Ante Trumbić, često provodili popodneva u kavanama kartajući, odnosno igrajući biljar, Krnjević je to vrijeme provodio radno u svom odvjetničkom uredu.⁵¹ Zahvaljujući svom neumornom radu uspijevaao je obavljati sve političke i odvjetničke poslove te si tako osigurati prihode u rangu bogatijih slojeva zagrebačkog građanstva.

Odlaskom u emigraciju, u ljeto 1929., Krnjević je morao ostaviti relativno lagodan život u Zagrebu i tijekom noći, skrivajući se u kolima sa sijenom, otići u nepoznato. Nakon dogovora s Košutićem o podjeli posla, Krnjević je započeo svoj emigracijski život u Ženevi. Ženeva, kao i cijela Švicarska, nije bila grad u kojem su troškovi života jeftini, pogotovo za pojedinca koji dolazi iz slabije razvijene zemlje kao što je bila Kraljevina Jugoslavija. Uskoro su se Krnjeviću pridružili žena i dvoje djece te je i njima bilo potrebno osigurati prihode za život. S Krnjevićem se u Ženevi družio Bogdan Radica. On piše kako je Krnjević živio jako skromno i bez visokih prihoda.⁵² Navodi kako Krnjević nikad nije htio pristati na to da bude plaćeni agent neke strane vlade i na taj način si osigurati dodatne prihode. Financijski je ovisio o hrvatskim iseljenicima koji u to vrijeme nisu raspolagali velikim materijalnim sredstvima. Za razliku od današnje dijaspore, koja je kroz par generacija uspjela steći određeno bogatstvo radom u inozemstvu, tadašnji iseljenici su većinom bili prva generacija koja je otišla u inozemstvo u potrazi za boljim životom. Život bez vlastitih prihoda Krnjević je teško podnosio, iako se, prema Rudolfu Baričeviću, uvijek umjereno hranio i živio asketskim životom.⁵³ Osim hrvatskih iseljenika, određenu novčanu pomoć je dobivao i iz

⁵⁰ Bosiljka Janjatović, „Svakodnevnica političke elite u Zagrebu u razdoblju između dva svjetska rata.“ U *Zbornik Mirjane Gross: u povodu 75. rođendana* (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 1999.), 364.

⁵¹ Isto, 365.

⁵² Bogdan Radica, *Živjeti nedoživjeti, knj. 2.* (München; Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1984.), 22.

⁵³ Rudolf Baričević, *Život u emigraciji* (Zagreb: Vigo commerce, 1993.), 161.

domovine. U spisima Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, u Krnjevićevom profilu piše kako je tijekom desetogodišnje emigracije od HSS-a mjesečno dobivao 1.000 švicarskih franaka.⁵⁴ Ostaje upitna točnost ove informacije jer su ostali podatci o Krnjeviću u istom spisu očigledno krivotvoreni s namjerom kompromitiranja Krnjevića kao političara i osobe nakon Drugog svjetskog rata. Sasvim je sigurno da je Krnjević dobivao novčanu pomoć od stranke koja je skupljala novce od donatora, ali ostaje nepoznato koliko često ju je dobivao i o kojim se iznosima radilo. Osim za svakodnevni život u Ženevi, novac mu je bio potreban za brojna putovanja do Londona i Pariza te za tiskanje novina *Croatia* koje su bile namijenjene hrvatskim iseljenicima diljem Europe. Krnjevićevu financijsku situaciju možda najbolje opisuje on sam kada izjavljuje: „*Uvijek sam bio na sto muka s novcem.*“⁵⁵

Pitanje financija za Krnjevića nije bilo problem samo zbog visokih troškova života u inozemstvu, nego i zbog dugotrajnosti takve situacije. Njegov boravak u emigraciji se odužio i potrajao deset godina tijekom kojih nije mogao zarađivati vlastiti novac kao odvjetnik, već je ovisio o stranačkoj pomoći i donacijama. Stoga odlazak iz sigurnog života u Zagrebu predstavlja veliku žrtvu koju je Krnjević, zajedno sa svojom obitelji, podnio u svrhu rješavanja hrvatskog pitanja.

3.5. Političko djelovanje za vrijeme Stojadinovićeve vlade

Nakon atentata u Marseilleu i kraljeve smrti, u državi je zavládala politička kriza koju nisu uspjele riješiti vlade Nikole Uzunovića i Bogoljuba Jeftića. Knez Pavle je, kao član tročlanog Namjesništva koje je trebalo upravljati prijestoljem do punoljetnosti prijestolonasljednika Petra, odlučio raspisati izbore.⁵⁶ HSS i SDS su izašli na izbore zajedno s demokratima i zemljoradnicima pod nazivom Udružena opozicija i Mačekom kao nositeljem liste. Na izborima 5. svibnja 1935. dobili su 37,4% glasova, dok je vladina lista dobila 60,6% glasova.⁵⁷ Na osnovi rezultata, mandat za sastavljanje nove vlade dobila je Jugoslavenska radikalna zajednica s Milanom Stojadinovićem na čelu. On je vladao u dogovoru s dvorom i temeljio je svoj politički program na liberalnijoj primjeni Oktroiranog ustava pa nova vlast nije budila optimizam oko rješavanja hrvatskog pitanja.⁵⁸ Ipak, liberalnija politika nove vlade

⁵⁴ HDA, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, dr. Juraj Krnjević - glavni tajnika HSS-a, 010.4

⁵⁵ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 21.

⁵⁶ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 337.

⁵⁷ Fikreta Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka* (Zagreb: Globus, 1983.), 16.

⁵⁸ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 345.

omogućila je jačanje HSS-a koje se očitovalo kroz osnivanje novih organizacija vezanih uz stranku (Seljačka sloga, Gospodarska sloga, Hrvatski radnički savez, Hrvatska seljačka i građanska zaštita). HSS se sredinom 30-ih godina 20. st. pretvara iz političke stranke u nacionalni pokret koji je podržavala većina hrvatskog naroda. Za vrijeme Stojadinovićeve vlade, Francuska i Velika Britanija su poticale rješavanje problema unutar Kraljevine Jugoslavije jer su željele održavanje postojećeg stanja na području Podunavlja. S druge strane, Italija i Njemačka su željele ponovnu podjelu moći te su sve više utjecale na političke i gospodarske prilike u Kraljevini Jugoslaviji. Sve veći utjecaj i širenje njihovih interesa uvelike je omogućio Stojadinović, koji je posebno radio na razvijanju suradnje s Njemačkom predvođenom Hitlerom. Vanjska politika HSS-a nije odabrala stranu, već je nastojala pronaći saveznike za rješavanje hrvatskog pitanja preko razgovora sa svim stranama. Tu su bitnu ulogu odigrali upravo Krnjević i Košutić koji su bili poveznice vodstva HSS-a s političkim vodstvima europskih sila. Košutić je bio zadužen za pregovore s Italijom i Njemačkom, dok je Krnjević vodio razgovore s Velikom Britanijom i Francuskom.

Predsjednik vlade Stojadinović je pod pritiskom kneza Pavla radio na rješavanju hrvatskog pitanja kako bi se konačno stabiliziralo stanje na političkoj sceni i stvorio mir u državi. U svrhu postizanja sporazuma između dvije strane uslijedili su dugotrajni pregovori između Mačeka i Stojadinovića o potrebnim promjenama. Stojadinović je tijekom pregovora više puta osobno razgovarao s Mačekom, a slao je i svoje poslanike da vode razgovore. U jednom od razgovora između Mačeka i Stojadinovićevog poslanika, u ožujku 1937., spominje se i status Krnjevića u emigraciji.⁵⁹ Stojadinovićev poslanik se osvrnuo na Krnjevićeve izjave koje sugeriraju da se on ne smije vratiti u domovinu te da se zbog toga nedavno morao sastati s Mačekom u Grazu. Stojadinović je preko poslanika poručio Mačeku da se Krnjević može slobodno vratiti u Kraljevinu Jugoslaviju jer ga on smatra „*korektnim opozicionarom*.”⁶⁰ Maček je odgovorio kako je Krnjević svojevrijedno otišao u inozemstvo, a da je do sastanka u Grazu došlo jer se nisu vidjeli već sedam godina. Prema Mačeku, na tom sastanku nije donesena nikakva odluka, već su samo razgovarali o međunarodnoj situaciji. Krnjević je prilikom sastanka podnio izvještaj u kojem navodi da u Europi vlada veliki nemir te da se ugled Kraljevine Jugoslavije u inozemstvu malo poboljšao. O susretu Mačeka i Krnjevića u Grazu piše i čehoslovački izaslanik u Kraljevini Jugoslaviji.⁶¹ On pretpostavlja da je svrha sastanka bio dogovor o Krnjevićevu povratku u domovinu kako bi lakše došlo do sporazuma

⁵⁹ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928. - 1941, sv. I* (Zagreb: Liber, 1974.), 266.

⁶⁰ Isto, 266.

⁶¹ Isto, 418.

između Beograda i opozicije pod vodstvom Mačeka, Krnjevića i Košutića. Zagrebačka policija istodobno donosi izvještaj u kojem spominje da je Maček otišao na sastanak na nagovor svojih suradnika te da postoji mogućnost da se Krnjević zajedno s njim vrati iz inozemstva.⁶² U istom izvješću policija od vlasti traži izdavanje instrukcija o tome kako djelovati ako dođe do Krnjevićevog povratka. Ovi izvještaji svjedoče o važnosti koju je beogradska vlast pridavala djelovanju Jurja Krnjevića u emigraciji. Svojim izvještajima je Krnjević imao značajan utjecaj na politiku koju je vodio Vladko Maček. Njegove informacije o stavu francuskih i britanskih službenika o političkim problemima unutar Kraljevine Jugoslavije pomogle su Mačeku i HSS-u prilikom kreiranja unutrašnje politike. O aktivnostima Krnjevića i Košutića u emigraciji izvještavao je i ban Savske banovine.⁶³ On kao svoj izvor informacija navodi jednog od Mačekovih suradnika. U svom izvještaju piše kako emigrantski dvojac nekoliko puta mjesečno šalje svoje izvještaje Mačeku. Za Krnjevićeve izvještaje kaže da su objektivni i da su utjecali na Mačekovo kretanje u borbu protiv frankovaca. Banov izvor opisuje Krnjevića kao „čovjeka od rezona“ koji ide ravnim putem. Ističe kako se Krnjević zalaže za ostanak u zajedničkoj državi i sporazum te da je zbog toga u neprijateljskom odnosu s frankovcima. Isti izvor za Košutića navodi da je mnogo popustljiviji u svojoj politici i spremniji na kompromise.

Krnjević je posjetio London u srpnju 1937., u trenutcima dok dogovor između Stojadinovića i Mačeka nije bio na vidiku. Prilikom izdavanja vize je Ministarstvo vanjskih poslova (*Foreign Office*) savjetovalo Ministarstvo unutrašnjih poslova da od Krnjevića zatraži jamstvo da neće voditi nikakvu političku propagandu za vrijeme boravka u Londonu.⁶⁴ Ministarstvo unutrašnjih poslova je Krnjeviću izdalo vizu za dva tjedna, ali nije postavilo nikakve restrikcije što se tiče njegovog kretanja i djelovanja. Foreign Office se kasnije žalio kako im je Krnjević zadao dosta problema tijekom svog boravka u Londonu. Krnjević je koristeći svoje veze i prijateljstva pokušao predati jedan memorandum Foreign Officeu. Robert W. Seton-Watson bio je jedan od onih koji su uvijek rado primali Krnjevića i bili mu spremni pomoći. On se obratio Foreign Officeu pismom u kojem ističe važnost Krnjevićevog izvještaja u trenutcima kada ne dolazi do pomaka u razgovorima između Stojadinovića i Mačeka, a sve je izvjesniji dogovor između Seljačko-demokratske koalicije (SDK) i Udružene opozicije. Navodi da je isti Krnjevićev izvještaj već predan francuskom ministru vanjskih poslova Delbosu. Seton-Watson je u pismu istaknuo kako je Krnjević u svom djelovanju

⁶² Isto, 418.

⁶³ Isto, 418.

⁶⁴ Isto, 419.

umjereniji nego ranije te da se stvaraju povoljni uvjeti za dogovor između vlasti i opozicije u Kraljevini Jugoslaviji. Seton-Watsonovo pismo nije pomoglo jer je Foreign Office odbio primiti Krnjevića na razgovor. Krnjević je nakon toga pokušao drugim putevima doći do cilja. Preko novinara Wichama Steeda upoznao je škotsku vojvotkinju, Duchesse of Atholl, koja ga je primila na razgovor.⁶⁵ Tijekom razgovora s vojvotkinjom, Krnjević je upozorio da su odnosi između Hrvata i Srba jako loši te da bi moglo doći do građanskog rata ukoliko se Kraljevina Jugoslavija uključi u ratne sukobe na području Europe. Naglasio je da srpska opozicija ne odobrava vladinu politiku približavanja Italiji i Njemačkoj te da zbog toga žele sporazum s hrvatskim političkim vodstvom. Krnjević je smatrao kako je Stojadinovićev položaj nakon konkordatske krize ojačao, ali je i dalje bio uvjeren da europske sile mogu utjecati na kneza Pavla i potaknuti ga na pokretanje promjena na vlasti. Vojvotkinja je pokušala pomoći Krnjeviću, ali ga ni njezina veza u Foreign Officeu nije željela primiti. Tako Krnjević, unatoč vezama, nije uspio predati memorandum Foreign Officeu tijekom svog boravka u Londonu.

Nakon što je postalo jasno kako Stojadinović samo odugovlači oko rješavanja hrvatskog pitanja i kako do dogovora neće doći, Maček je odlučio 8. listopada 1937. sklopiti sporazum o suradnji s Udruženom opozicijom (Demokratska stranka, Savez zemljoradnika i radikali oko glavnog odbora) u Farkašiću pokraj Petrinje.⁶⁶ U sporazumu se zahtijevalo ukidanje Oktroiranog ustava i raspisivanje izbora za ustavotvornu skupštinu. Izabrana skupština trebala je donijeti novi ustav koji bi bio prihvaćen jedino u slučaju pristanka većine Srba, Hrvata i Slovenaca. Sklapanjem ovog sporazuma su hrvatska i srpska opozicija pokazale knezu Pavlu kako nisu zadovoljne Stojadinovićevom vladom te kako su potrebne promjene na vlasti.

Krnjevićeva suradnja s francuskom stranom bila je puno bolja nego s britanskim vlastima. Redovito su ga primali predsjednik vlade Leon Blum i ministar vanjskih poslova Yvon Delbos. Krnjević se susreo s francuskim premijerom Blumom u prosincu 1937., uz pomoć češkog prijatelja Ritka.⁶⁷ Nakon uspješnog razgovora, Blum je pozvao urednika socijalističkog lista *Cotidien* da razgovora s Krnjevićem i na temelju toga napiše uvodnik sljedećeg broja.⁶⁸ Članak o tom razgovoru izašao je na dan Stojadinovićevog posjeta Parizu. Krnjević je prilikom susreta poklonio Blumu jedan broj *Seljačkog doma* koji je izlazio unatoč

⁶⁵ Isto, 419.

⁶⁶ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, 2. izd. (Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.), 189.

⁶⁷ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 23.

⁶⁸ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928. - 1941*, sv. 1 (Zagreb: Liber, 1974.), 450.

zapljenama jugoslavenskih vlasti. Osim premijera, Krnjević je imao dobre odnose i s Delbosom, ministrom vanjskih poslova. Jedan od susreta između Delbosa i Krnjevića dogodio se sredinom prosinca 1937. godine. Nakon što se Delbos vratio sa službenog putovanja na kojem je posjetio Beograd, Varšavu i Bukurešt, pozvao je Krnjevića na razgovor. O tom razgovoru je Krnjević početkom siječnja 1938. obavijestio Mačeka.⁶⁹ U razgovoru je Delbos dosta negativno govorio o Stojadinoviću i njegovom približavanju Njemačkoj u vanjskoj politici. Istodobno je s odobravanjem gledao na sporazum Mačeka s Udruženom opozicijom i cjelokupnu Mačekovu unutrašnju politiku. Francuske vlasti su podupirale hrvatsku opoziciju oko određenih pitanja i nisu bezuvjetno pružale potporu beogradskim vlastima, kao što je to činila službena britanska politika. Razlog takvog odnosa prema hrvatskoj opoziciji nalazi se u činjenici da Francuskoj nije odgovaralo Stojadinovićevo približavanje Njemačkoj i Italiji te su ga željeli maknuti s vlasti. Razlike između odnosa s francuskom i britanskom stranom je možda najbolje osjetio Juraj Krnjević tijekom svojih posjeta Parizu i Londonu.

U ožujku 1938. Krnjević je ponovno doputovao u London. Ovaj put mu je Ministarstvo unutrašnjih poslova odobrilo vizu za četiri tjedna.⁷⁰ Viza je odobrena bez savjetovanja s Foreign Officeom zbog čega je Office prigovarao, ali bezuspješno. Krnjevićev cilj je bio razgovarati s predstavnicima britanske vanjske politike. Za pomoć se ponovno obratio novinaru Wichamu Steedu. Steed je bio jedan od najpoznatijih engleskih novinara pa mu je uspio dogovoriti razgovor s premijerom Winstonom Churchillom. Razgovor s Churchillom je bio produktivan te je premijer osobno nazvao Foreign Office i predložio im da saslušaju Krnjevićevo izvješće o stanju u Kraljevini Jugoslaviji.⁷¹ Unatoč tome, Krnjević nije primljen u Foreign Office. Jedan od zaposlenika Foreign Officea je objasnio Steedu da ne mogu primiti Krnjevića jer je postojalo pravilo da ne primaju predstavnike opozicija iz balkanskih zemalja. Pravilo je doneseno nakon problema u prošlosti koji su nastali jer se Foreign Office povezivao s podrškom određenim opozicijskim grupama. Naglašeno je da je Office otvoren za informacije, ali su one trebale doći preko posrednika, indirektnim putem. Steed je obavijestio Krnjevića o stavu Foreign Officea i predložio mu da sastavi memorandum koji će im on predati. Tijekom posjeta Londonu, Krnjević se ponovno obratio vojvotkinji od Atholla koja je pokušala dogovoriti da netko primi Krnjevića preko ministra vanjskih poslova, lorda Halifaxa.⁷² On je odbio pomoći s obrazloženjem da nije preporučljivo primati

⁶⁹ Isto, 417.

⁷⁰ Isto, 434.

⁷¹ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 23.

⁷² Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928. - 1941, sv. 1* (Zagreb: Liber, 1974.), 435.

predstavnik opozicije s obzirom na odnose s jugoslavenskom vladom. Unatoč neuspjesima, Krnjević nije odustajao te je pomoć zatražio i od lorda Roberta Cecila. Lord Cecil je poslao pismo Foreign Officeu i napisao preporuku Krnjeviću, ali ni njegov pokušaj pomoći nije urodio plodom. O Krnjevićevom boravku i djelovanju u Londonu, Foreign Office je obavijestio britansko veleposlanstvo u Beogradu. Iz navedenih Krnjevićevih pokušaja vidljivo je koliko je jednom opozicijskom političaru u emigraciji bilo teško doći do predstavnika vlasti koji su ga trebali samo saslušati, a da ne govorimo o konkretnoj pomoći. Britanske vlasti jednostavno nisu željele narušiti odnos s jugoslavenskom vladom u Beogradu primajući opozicijskog političara u emigraciji.

Tijekom ožujka 1938. dogodio se *Anschluss*, odnosno priključenje Austrije Njemačkoj. Anschlussom su Njemačka i Kraljevina Jugoslavija praktički postale susjedi. Nova situacija je osobito pogodovala Stojadinoviću jer je on ojačao svoj premijerski položaj u državi zbog prijateljskih odnosa s Berlinom. Jačanjem Stojadinovićevog položaja oslabio je položaj hrvatske opozicije jer Njemačkoj nije bilo u interesu mijenjati aktualnu jugoslavensku vlast s kojom jako dobro surađuje. Krnjević je u travnju 1938. boravio u Parizu. Tijekom razgovora s jednim članom Radikalno-socijalističke stranke, Krnjević je izjavio da je Hrvatska spremna pokrenuti rat protiv Srbije u slučaju izbijanja ratnog sukoba na području Europe.⁷³ Spomenuti član stranke je obavijestio zapovjedništvo francuske vojske o toj informaciji. Zapovjedništvo vojske nije bilo iznenađeno informacijom, s obzirom na to da su bili upoznati s problemom hrvatskog pitanja. Krnjeviću je poručeno da se Francuska ne može miješati u unutrašnje poslove drugih zemalja. Isti odgovor je dobio i od francuskog poslanika u Beogradu, Bruggera, koji je u to vrijeme boravio u Parizu. On je bio rezerviran prilikom razgovora te je Krnjeviću dao do znanja da ne odobrava djelovanje opozicije protiv vlasti u Beogradu. Izvještaj o Krnjevićevom boravku u Parizu dobio je i Stojadinović.⁷⁴ Njegov poslanik je od francuskog izvora dobio informaciju o tome da je Krnjević prilikom posjeta uvjeravao Francuze da mogu računati na Mačeka kao saveznika u slučaju izbijanja rata u Europi.

Nakon povratka iz Pariza u Ženevu, Krnjevića je sredinom travnja posjetio Tomo Jančinković. Njega je Maček poslao kako bi od Krnjevića dobio informacije o reakcijama na Anschluss u Londonu i Parizu. Krnjević je Jančinkoviću rekao kako je, za razliku od prijašnjih posjeta, britanska strana bila malo susretljivija, što je posljedica nedavnog Anschlusa. Pohvalio se kako je razgovarao s jednim uglednim članom konzervativne stranke

⁷³ Isto, 429.

⁷⁴ Isto, 429.

u društvu još desetak političara koji su se zanimali za vanjsku politiku. Spomenuo je i razgovor s bivšim tajnikom Foreign Officea, Haroldom Nicolsonom, prijateljem kneza Pavla.⁷⁵

Slika 2. Krešimir Krnjević, Josip Prpić, Neda Prpić i dr. Juraj Krnjević (Ženeva, 1936.)

Krnjević navodi da se u Europi radi na sporazumu Engleske, Francuske i Italije kako bi se spriječilo daljnje jačanje i širenje Njemačke. Poslao je Mačeku i nekoliko savjeta preko Jančinkovića: preporučio mu je da prekine sve kontakte sa Stojadinovićevom vladom jer ona lažno prikazuje stanje unutar zemlje u inozemstvu, u razgovorima s knezom Pavlom treba nastupiti odlučno i oštro, potrebno je spriječiti stvaranje pučke fronte jer će ona omogućiti jačanje komunističkog pokreta te je potrebno prijeći iz stanja mirovanja i pasivnosti u akciju.⁷⁶ Vezano uz to, predlaže da se u roku četiri tjedna izradi rezolucija koja će biti prihvaćena na javnom zboru u Zagrebu. Ona bi trebala istaknuti demokratski karakter hrvatske opozicije i jasan stav o tome da jedino hrvatsko vodstvo ima pravo donositi odluke vezane uz prava i interese hrvatskog naroda. Uz sve navedeno, navodi kako je potrebno definirati hrvatsku vanjsku politiku koja ne smije biti protiv Njemačke i Italije, već treba pokušati uspostaviti veze s tim državama i iskoristiti ih za rješavanje hrvatskog pitanja. Krnjević je Jančinkovića obavijestio o tome da će izraditi memorandum u Ženevi. Prema nekim izvorima, Krnjević je memorandum izradio i predao Foreign Officeu, ali se ne zna

⁷⁵ Isto, 457.

⁷⁶ Isto, 436.

kada i kako.⁷⁷ Ministarstvo vanjskih poslova u Beogradu navodi kako je Krnjević zatražio od HSS-a podatke o položaju Hrvata u Kraljevini Jugoslaviji. Pretpostavlja se da su mu oni trebali za potrebe izrade memoranduma. Zabilježeno je nezadovoljstvo Ante Trumbića zbog činjenice da će Krnjević sam, bez savjetovanja s vodstvom stranke, izraditi memorandum koji predstavlja službeni stav Mačeka i HSS-a.⁷⁸ Sličan Trumbićev stav je zabilježen i ranije, kada je Krnjević također samostalno izradio memorandum koji je predao francuskom ministru vanjskih poslova Delbosu tijekom ljeta 1937. godine. Trumbić je kritizirao Krnjevića jer si je pridavao preveliku važnost samostalno sastavljajući memorandume koji sadrže stav Vladka Mačeka i utječu na budućnost hrvatskog naroda. Krnjevićevo ponašanje naziva neozbiljnim i egoističnim.⁷⁹

Krajem rujna 1938. potpisan je *Munchenski sporazum* kojim su Sudeti oduzeti Čehoslovačkoj i priključeni Njemačkoj. Za razliku od Anschlusa, koji je pogoršao položaj hrvatske opozicije, ovaj događaj je pozitivno odjeknuo jer su u HSS-u smatrali kako je to primjer primjene prava o samoodređenju. Nadali su se, da uz potporu europskih sila, Hrvatska može prema istom pravu ostvariti svoje zahtjeve za većom samostalnošću. Ipak, Munchenski sporazum označio je i poraz zapadnoeuropskih sila pred Njemačkom čija dominacija na europskom tlu nikako nije odgovarala politici HSS-a.⁸⁰ Ciljevi HSS-a su uključivali promjenu vlasti u Kraljevini Jugoslaviji što nije odgovaralo europskim silama koje su željele cjelovitu Kraljevinu Jugoslaviju sa stabilnom unutrašnjom vlasti. Borba hrvatske opozicije za prava i ravnopravnost hrvatskog naroda u tom ih kontekstu nije previše zanimala. Iz tih razloga HSS-ova vanjska politika, predvođena Krnjevićem i Košutićem, nije mogla ostvariti rezultate, odnosno konkretnu podršku iz inozemstva oko rješavanja hrvatskog pitanja.

U studenom iste godine, Juraj Šutej je otputovao u Ženevu kako bi Krnjeviću prenio Mačekove upute.⁸¹ Ban Savske banovine je saznao od pouzdanog izvora kako je Krnjević preko Šuteja poručio Mačeku da vjeruje u pobjedu zapadnoeuropskih sila te da je potrebno sačuvati mir u Kraljevini Jugoslaviji. Krnjević savjetuje Mačeku da hrvatska opozicija iskaže potporu očuvanju Kraljevine Jugoslavije kako bi kasnije zapadnoeuropske sile bile voljne pomoći oko rješavanja problema unutrašnjeg uređenja, odnosno hrvatskog pitanja.⁸² Nakon susreta sa Šutejom, Krnjević je sredinom studenog otputovao u London. Foreign Office je obavijestio Ministarstvo unutrašnjih poslova da je jugoslavenska vlada nepovjerljiva prema

⁷⁷ Isto, 436.

⁷⁸ Isto, 457.

⁷⁹ Isto, 451.

⁸⁰ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 374.

⁸¹ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928. - 1941, sv. 1* (Zagreb: Liber, 1974.), 442.

⁸² Isto, 442.

Krnjevićevom djelovanju u emigraciji te da mu onemoguće potpunu slobodu djelovanja. Ministarstvo je, uzimajući u obzir te informacije, prvotno odbilo izdati vizu, ali je zbog straha od nezadovoljstva Wichama Steeda i drugih Krnjevićevih prijatelja u Velikoj Britaniji odobrilo vizu za dva tjedna. Istodobno je Foreign Office obavijestio veleposlanstvo u Beogradu o Krnjevićevom dolasku, s napomenom da ga neće primiti, a što je na kraju provedeno i u praksi.⁸³

Sve veće nezadovoljstvo Stojadinovićevim diktatorskim ponašanjem i načinom vladanja te jačanje udružene hrvatske i srpske opozicije nakon potpisanog sporazuma o suradnji, natjeralo je kneza Pavla na raspisivanje prijevremenih izbora u prosincu 1938. godine. Na izborima je Stojadinovićeva lista pobijedila zajedničku listu SDK-a i srpske Udružene opozicije, ali s malom razlikom (54% prema 44%).⁸⁴ Podrška opoziciji je u odnosu na izbore 1935. porasla s 37% na 44%, dok je istodobno podrška vladinoj listi smanjena sa 60% na 54%. HSS je na izborima dobio najveći broj glasova u svojoj povijesti te su izbori za njih bili više nego uspješni. Knez Pavle je, unatoč Stojadinovićevoj pobjedi, odlučio izvesti promjene na vlasti i maknuti Stojadinovića kojeg više nije mogao kontrolirati. Jedan od odlučujućih razloga za pad vlade je bilo i hrvatsko pitanje koje Stojadinović nije uspio riješiti za vrijeme svog mandata. Stojadinović je maknut s vlasti krajem siječnja 1939. na način da su njegovi ministri, predvođeni ministrom socijalne politike Dragišom Cvetkovićem, na poticaj kneza Pavla podnijeli ostavke i uzrokovali pad vlade.⁸⁵ Knez Pavle je novi mandat povjerio Dragiši Cvetkoviću koji je kao glavni zadatak dobio rješavanje hrvatskog pitanja u suradnji s HSS-om i Mačekom. Uskoro su pokrenuti višemjesečni pregovori između Cvetkovića i Mačeka oko rješavanja hrvatskog pitanja.

3.6. Odnos prema drugim političkim ideologijama

Juraj Krnjević je tijekom cijelog svog političkog djelovanja ostao vjeran ideologiji braće Radić i HSS-u. U svojim govorima seljacima je uvijek naglašavao kako učenja Antuna i Stjepana Radića sadrže smjernice koje će hrvatski narod izvesti na pravi put i pomoći u izgradnji Hrvatske kao ugledne europske države. Svoju predanost HSS-u dokazao je u najtežim trenucima za stranku. Osim što se dvaput žrtvovao odlaskom u emigraciju, Krnjević je čvrsto stajao uz Mačeka u trenucima raskola unutar HSS-a, kada je pružio podršku „*sredinskom dijelu*“ stranke koji je ostao vjeran izvornoj politici HSS-a. Krnjević je snažno

⁸³ Isto, 458.

⁸⁴ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, 2. izd. (Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.), 200.

⁸⁵ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 391-392.

vjerovao u načela demokracije zbog čega se divio Francuskoj i Velikoj Britaniji kao primjerima velikih demokracija.⁸⁶ Radica ističe kako je Krnjević odbacivao ideje fašizma, nacizma i komunizma kao odgovore na probleme hrvatskog naroda. U govoru početkom 1940. u Splitu, Krnjević je naglasio kako se prema širenje ustaških i komunističkih ideja treba odnositi po uzoru na Engleze jer oni nisu fašisti ni komunisti, već su svoji i kao takvi najbolje rješavaju vlastite probleme.⁸⁷ Zbog vjere u demokraciju, svoje cjelokupno političko djelovanje je usmjerio u posjete Francuskoj i Velikoj Britaniji te kasnije SAD-u i Kanadi.

Upravo zbog orijentiranosti prema zapadnoeuropskim demokratskim zemljama, Krnjević je često dolazio u sukobe s ustašama koji su pak tražili saveznike za preuzimanje vlasti u totalitarnim režimima Italije i Njemačke. Krnjević je tijekom svog djelovanja otvoreno istupao protiv fašizma te hrvatsku emigraciju u Italiji nazivao „*talijanskim plaćenicima*.”⁸⁸ O njegovom antifašističkom stavu svjedoči i razgovor između Mačeka i Mussolinija u kojem se Maček morao ograditi od Krnjevićevog djelovanja u emigraciji. Maček navodi Mussoliniju kako je Krnjević već dugo u emigraciji te da je skrenuo s puta ideologije nacionalnog pokreta.⁸⁹ Mačekovo ograđivanje od Krnjevića je bilo lažno i iskorišteno za potrebe stvaranja povoljnijih uvjeta prilikom pregovora s Italijom. Prilog tome kako Krnjević nije bio omiljena osoba u ustaškim krugovima je i pismo Mladena Lorkovića, upućeno Vladku Mačeku, u kojem su izneseni planovi ustaške emigracije.⁹⁰ U pismu se navodi kako će ustaše nakon što osvoje vlast postaviti Mačeka na čelo države. Pribićević i Krnjević su u istom pismu proglašeni neprijateljima hrvatskog naroda, dok je Košutić pozitivno ocijenjen, vjerojatno iz razloga jer je tijekom svog djelovanja u Italiji razvio dobar odnos s ustaškom emigracijom.⁹¹ Unatoč određenoj suradnji prije izbora 1935., Pavelić i ustaše nisu podržavali pregovore HSS-a sa srpskom opozicijom u razdoblju poslije izbora i napuštanje ideje nezavisne Hrvatske u korist rješavanja problema unutar jugoslavenskog okvira. S druge strane, ideja o oružanoj borbi i suradnji s totalitarnim režimima radi stvaranja nezavisne hrvatske državne zajednice nije naišla na odobravanje vodstva HSS-a. U razdoblju Banovine Hrvatske Krnjević je na brojnim skupovima osuđivao djelovanje Ante Pavelića i ustaške ideje. Optuživao ih je da slijede tuđe ideologije te da su pokupili sve ono štetno vezano uz nacionalizam.

⁸⁶ Bogdan Radica, *Živjeti nedoživjeti, knj. 2.* (München; Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1984.), 22.

⁸⁷ *Hrvatski dnevnik*, br. 1324, 8.1.1940., 1.

⁸⁸ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928.-1941, sv. 1* (Zagreb: Liber, 1974.), 436.

⁸⁹ Isto, 439.

⁹⁰ Isto, 404-405.

⁹¹ Isto, 401.

Osim kod ustaša, Krnjević nije bio omiljena osoba ni u komunističkim krugovima. Oni su ga prozvali agentom „*buržoasko-opozicionalne partije*“ i navodili u kontekstu suradnje s Pavelićem u emigraciji.⁹² U spisima Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske piše kako je Krnjević otišao u emigraciju 1929. kako bi ostvario suradnju s generalom Sarkotićem, Perčecom i Pavelićem u Beču.⁹³ U daljnjem tekstu su ga optužili za posredovanje kod ekonomskog prodiranja nacizma i korupciju. Posebno su istaknute Krnjevićeve riječi s nepoznatog sastanka kada je on navodno izjavio da veća opasnost prijeti državi od komunizma nego od Njemačke. Na kraju izvješća se napominje kako je Maček nakon uspostave NDH ponovno poslao Krnjevića u emigraciju da bude posrednik između njega i imperijalista. Kao Krnjevićeve pomagače navode mačkovsko-ustaške emigrante predvođene Meštrovićem i kurire ustaškog ministarstva vanjskih poslova. S druge strane, ni Krnjević nije bio ništa blaži u osudi komunističkih ideja. One su same po sebi bile protivne ideologiji HSS-a kojoj je on bio čvrsto predan. Kako su komunističke ideje u društvu jačale, a manifestacije postajale sve češće, tako je i Krnjević u svojim govorima zaoštravao retoriku protiv komunista. Nazivao ih je bivšim četnicima i optuživao da su među njima isti oni pojedinci koji su tijekom prijašnjih režima radili protiv hrvatskog seljačkog pokreta.⁹⁴

Zanimljiv je bio Krnjevićev stav prema nacističkoj Njemačkoj. Krnjević nije podržavao nacizam, kao ni fašizam, zbog njegove totalitarnosti i same činjenice da predstavlja sve ono suprotno demokratskim idejama. Približavanje Stojadinovića Hitlerovom režimu je dodatno udaljilo HSS i Krnjevića od suradnje s Njemačkom. Ipak, početkom 1941. kada je Kraljevina Jugoslavija bila pod pritiskom Njemačke zbog pristupanja Trojnom paktu, Krnjević je ublažio svoju retoriku protiv Njemačke. Nakon potpisivanja ulaska u Trojni pakt, on je pozdravio ulazak i objasnio kako su u svemu najvažniji narodni interesi.⁹⁵ Navodi kako je bilo najvažnije osigurati mir i izbjeći ratni sukob te se iz tog razloga pristupanje Trojnom paktu nametnulo kao logično rješenje. Ovakvo mišljenje je bilo u skladu s Mačkovom idejom kako mali hrvatski narod nema što tražiti u ratu velikih europskih sila, već treba ostati neutralan i pasivno čekati kraj ratnih sukoba.

Krnjević se u svom političkom djelovanju oslanjao na demokratska načela te je vodio oštru borbu protiv širenja desnih i lijevih ekstremnih političkih ideja. S druge strane, ni

⁹² *Proleter*, br. 6-7, kolovoz 1934., 10.

⁹³ HDA, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, dr. Juraj Krnjević - glavni tajnik HSS-a, 010.4

⁹⁴ *Hrvatski dnevnik*, br. 1306, 18.12.1939., 1.

⁹⁵ Isto, br. 1766, 28.3.1941., 5.

Krnjevićevi protivnici nisu birali riječi prilikom optužbi na njegov račun. Tako se on našao u apsurdnoj situaciji u kojoj ga komunisti optužuju za suradnju s ustašama s kojima je bio u neprijateljskom odnosu zbog zalaganja za rješavanje hrvatskog pitanja unutar jugoslavenskog okvira i suradnje sa zapadnoeuropskim državama.

3.7. Političko djelovanje od pada Stojadinovićeve vlade do uspostave Banovine Hrvatske

Pregovori između Mačeka i Cvetkovića su više puta prekidani zbog neslaganja oko određenih pitanja. Tijekom pregovora se prvo pristupilo dogovoru oko teritorijalnog opsega Banovine Hrvatske, a potom se trebao odrediti njezin posebni položaj i nadležnosti koje će preuzeti.⁹⁶ Krajem ožujka 1939. Maček je poslao Iliju Jukića da prenese Krnjeviću informacije o razgovorima s knezom Pavlom i Cvetkovićem, promjenama u odnosu s Njemačkom i upute o daljnjim kontaktima s francuskom i britanskom stranom.⁹⁷ Maček je želio da te dvije strane izvrše pritisak na kneza Pavla kako bi se hrvatsko pitanje što brže riješilo. Krnjević je, nakon primljenog izvještaja, zajedno s Jukićem oputovao u London. Još prije nego što su došli u London, knez Pavle je saznao za njihove planove te je preko britanskog poslanika u Beogradu, Sir Ronalda Iana Campbella, poslao telegram Foreign Officeu.⁹⁸ Knez Pavle u telegramu navodi kako bi Krnjević i Košutić (umjesto njega je oputovao Jukić) mogli posjetiti London s ciljem agitiranja za hrvatsko pitanje. Napominje kako bi bio zahvalan ako nitko na višim položajima vlasti ne bi primio spomenuti dvojac. Predložio je da ih primi netko na nižoj funkciji, a tko je upoznat sa službenim stavom britanske vlade. Ta osoba bi im trebala reći da se Velika Britanija neće miješati u unutrašnje prilike u Kraljevini Jugoslaviji, ali da se zalaže za ujedinjenost zemlje i pomirljivo ponašanje hrvatske strane kako bi se postiglo rješenje problema. Knez Pavle je smatrao kako će takve riječi imati veći učinak ukoliko Krnjević bude mislio da dolaze od britanske strane. U Londonu se Krnjević obratio Viktoru Gordonu Lennoxu, poznaniku iz Ženeve i novinaru Daily Telegrapha. On je kontaktirao Foreign Office iz kojeg su mu javili da su zauzeti te su predložili razgovor s F. Nicholom. Nichol su pak savjetovali da primi Krnjevića i obavi razgovor prema smjernicama koje je knez Pavle ranije poslao preko Campbella. Do sastanka Nichola i Krnjevića je došlo 30. ožujka 1939. godine.⁹⁹ Tijekom razgovora je Krnjević iznio rezultate nedavnih izbora koji daju pravo HSS-u da govori u ime cijelog hrvatskog naroda. Politiku HSS-a je opisao kao miroljubivu i protivnu ideologijama u Italiji i Njemačkoj.

⁹⁶ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 395.

⁹⁷ Ljubo Boban, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, sv. 3 (Zagreb: Školska knjiga, 1990.), 98.

⁹⁸ Isto, 98.

⁹⁹ Isto, 99-100.

Upozorio je Nicholisa na to da je hrvatski narod okrenut zapadnoeuropskim silama zbog demokratskog karaktera hrvatskog vodstva i opasnosti koja prijete hrvatskoj obali Jadranskog mora od strane Talijana. Nakon što je saslušao Krnjevića, Nichols je odgovorio prema uputama kneza Pavla. Naveo je da se Velika Britanija nema namjeru miješati, da je trenutačno najvažnija ujedinjenost Kraljevine Jugoslavije koja će spriječiti širenje utjecaja Italije i Njemačke te da je potreban pomirljivi stav hrvatskog vodstva kako bi došlo do dogovora s beogradskim vlastima. Krnjević se složio s njegovim stavovima i napomenuo kako je HSS potpuno vjeran knezu Pavlu i dinastiji Karađorđevića.¹⁰⁰ Kao glavni problem naveo je antihrvatsku politiku koju je započeo Stojadinović, a prema Krnjevićevu mišljenju nastaviti će je i novi predsjednik vlade Cvetković. Takva politika nameće srpsku prevlast i iskorištavanje, što Hrvati neće trpjeti. Na kraju je Krnjević predložio da britanska strana savjetuje kneza Pavla da što prije postigne sporazum s hrvatskim vodstvom, ne znajući da je čitav razgovor koji je vodio s Nicholсом bio prema uputama kneza Pavla. Nichols je o sadržaju razgovora s Krnjevićem obavijestio Campbella u Beogradu i premijera Churchilla. U izvještaju navodi kako je Krnjević na njega ostavio dojam tvrdoglava i samouvjerena čovjeka.¹⁰¹ Napominje da je na kraju prijateljskog razgovora Krnjević djelovao razočarano, ali da je shvatio stav britanskih vlasti o hrvatskom pitanju. Krnjević je s Jukićem iz Londona otputovao u Pariz. Jukić piše kako je Krnjević u Parizu obavio par uspješnih razgovora, ali ne spominje s kim.¹⁰² Francusko Ministarstvo vanjskih poslova je obavijestilo Foreign Office o tome kako ih je kontaktirao Krnjević i izložio im iste stavove kao u Londonu. Krnjević je dobio i sličan odgovor jer se francuska strana, kao ni britanska, nije željela miješati u unutrašnje prilike u Kraljevini Jugoslaviji. U Parizu se Krnjević pohvalio kako je u Londonu imao brojne razgovore preko kojih mu je poručeno da jedino knez Pavle može riješiti problem te kako će mu britanska strana ponuditi savjete za rješavanje hrvatskog pitanja. Nakon razmjene informacija britanske i francuske strane, zaključeno je kako su ove Krnjevićeve tvrdnje izmišljene.¹⁰³

Pojačana Krnjevićeva i Košutićeva aktivnost u inozemstvu, tijekom pregovora s Cvetkovićem, pokazatelj je da je Maček prije važnih odluka želio vidjeti kakve stavove imaju europske sile oko stanja u Kraljevini Jugoslaviji. Nakon dobivenih informacija iz inozemstva mogao je kreirati politiku koja će imati najviše izgleda za uspjeh. Krnjević se krajem travnja 1939. obratio i tajništvu Međunarodnog mirovnog pokreta (*International Peace Campaign*)

¹⁰⁰ Isto, 100.

¹⁰¹ Isto, 101.

¹⁰² Isto, 104.

¹⁰³ Isto, 104.

kako bi im izložio izvješće o stanju u Kraljevini Jugoslaviji.¹⁰⁴ U izvješću je naglasio demokratski karakter hrvatskog naroda i protivljenje totalitarnim režimima u Italiji i Njemačkoj. Prema Krnjeviću, Kraljevina Jugoslavija će postati jak saveznik zapadnoeuropskih sila tek kada dođe do suradnje između Hrvata i Srba. Savjetuje da se kroz češće posjete zapadnoeuropskih političara, sponzorirane članke i objavljena pisma u novinama te organiziranje sastanaka radi na stvaranju slike u javnosti o tome kako je demokratskoj Europi stalo do Kraljevine Jugoslavije i obrnuto.¹⁰⁵

U lipnju 1939. Krnjević je boravio u Londonu gdje je otputovao kako bi britanskim vlastima prenio Mačekove stavove oko prekida pregovora s Cvetkovićem u travnju i sjednice Hrvatskog narodnog zastupstva koja se održala u svibnju.¹⁰⁶ Krnjević je preko Viktora Gordona Lennox-a zatražio sastanak s Nicholsons s kojim je razgovarao u ožujku iste godine. Kako je Nichols bio na dopustu, iz Foreign Officea su poručili Krnjeviću da sastavi memorandum koji će im Gordon Lennox predati. Takva odluka je bila nastavak politike Foreign Officea da ne prima opozicijske političare iz balkanskih zemalja jer je postojala opasnost da bi oni to mogli prikazati kao službenu podršku od strane britanskih vlasti za njihovu politiku. U memorandumu je Krnjević prenio Mačekov poziv Velikoj Britaniji na sudjelovanje u rješavanju sukoba između Hrvatske i Srbije koji ozbiljno prijeti. Maček šalje poziv u trenucima kada knez Pavle po treći put u četiri mjeseca odbija prihvatiti dogovoreni sporazum između dviju strana. Time se, prema Krnjevićevim riječima, stvara dojam da pregovori nisu ozbiljno zamišljeni i da se vode samo kako bi se Hrvati primirili, a europska javnost dobila dojam da se radi na poboljšanju odnosa između Hrvata i Srba. Krnjević navodi kako su posljedice takvog ponašanja kneza Pavla gubitak povjerenja i razočarenje hrvatskog naroda prema Beogradu te gubitak Mačekove vjere u postizanje konačnog dogovora. U memorandumu zaključuje da ako Velika Britanija nije zainteresirana za sudjelovanje u rješavanju problema, samim tim ni ne podržava očuvanje Kraljevine Jugoslavije. U tom slučaju, Mačeka zanima je li spremna podržati stvaranje i staviti pod svoju zaštitu nezavisnu Hrvatsku.¹⁰⁷ Tekst memoranduma je prosljeđen službeniku Foreign Officea, ali nije stigao nikakav odgovor od službene britanske politike.

Pregovori između Mačeka i Cvetkovića su ponovno pokrenuti u srpnju, ali su ubrzo prekinuti i nastavljeni sredinom kolovoza. U međuvremenu je Krnjević putem izvješća obavijestio Mačeka da je izbijanje rata u Europi neizbježno. Maček u svojim memoarima

¹⁰⁴ Isto, 115.

¹⁰⁵ Isto, 116-117.

¹⁰⁶ Isto, 137.

¹⁰⁷ Isto, 139.

navodi kako ga je to izvješće natjeralo da ubrza pregovore s Cvetkovićem i sklopi sporazum.¹⁰⁸ Obje strane su pod pritiskom rata u susjedstvu pristale na kompromise kako bi se stabiliziralo stanje u državi i kako bi se što prije proglasila neutralnost. Utvrđen je konačni tekst sporazuma koji je prihvatio knez Pavle, nakon čega je 26. kolovoza 1939. potpisan sporazum *Cvetković-Maček*. U Beogradu je formirana nova vlada s Cvetkovićem kao predsjednikom i Mačekom kao potpredsjednikom. U vladu je ušlo pet predstavnika HSS-a i jedan SDS-a. Uskoro je donesena uredba kojom je uspostavljena Banovina Hrvatska te njezin teritorijalni opseg, nadležnost i vlast predvođena Hrvatskim saborom i banom (dr. Ivan Šubašić) kojeg imenuje kralj. Banovina Hrvatska je postala velikim dijelom autonomna jedinica u centralističkoj Kraljevini Jugoslaviji koja je obuhvatila povijesne i etničke granice hrvatskog naroda. Ustaše i komunisti su se složili oko osude dogovorenog sporazuma, ali su imali različite razloge osude. Ustaška emigracija je osudila sporazum jer predstavlja napuštanje ideje nezavisne Hrvatske u korist rješenja unutar jugoslavenske zajednice. Komunistička partija Hrvatske je pak osudila sporazum jer on, prema njima, nije riješio hrvatsko pitanje, nego je samo potaknuo hrvatsku i srpsku buržoaziju na povećanje njihovih zahtjeva. Komunisti su naglasili da je HSS napustio seljake i da je njihova politika postala vođena isključivo interesom određenih grupa viših klasa.¹⁰⁹ Europske sile su različito reagirale na postizanje dogovora. Francuska i Velika Britanija su podržale potpisivanje sporazuma jer im je bila u interesu snažna i ujedinjena Kraljevina Jugoslavija koja će doprinijeti njihovoj strani u potencijalnom ratnom sukobu. S druge strane, Njemačka i Italija nisu bile previše uključene u rješavanje hrvatskog pitanja pa su i sam sporazum nezainteresirano primile.

August Košutić se vratio u Hrvatsku još u veljači 1937. i zauzeo mjesto potpredsjednika stranke. Uspostavom Banovine Hrvatske završena je i misija Jurja Krnjevića u emigraciji te su stvoreni uvjeti za njegov povratak. On se, nakon deset godina života u emigraciji, na poziv predsjednika Mačeka 2. rujna 1939. vratio u domovinu gdje će nastaviti rad unutar hrvatskog seljačkog pokreta kao glavni tajnik HSS-a. Iskustvo života u emigraciji Krnjević opisuje u pismu koje je iz Ženeve poslao Mirku Glojnariću: „*Život u emigraciji, gdje je čovjek ne samo bez mogućnosti poštene zarade, nego i bez ikakve zaštite, izložen napadajima sa stotine strana, silno je težak i može ga razumjeti samo onaj, koji ga je okusio.*“¹¹⁰

¹⁰⁸ Vladko Maček, *Memoari* (Zagreb: Dom i svijet, 2003.), 191.

¹⁰⁹ Fikreta Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka* (Zagreb: Globus, 1983.), 21.

¹¹⁰ Mirko Glojnarić, *Borba Hrvata* (Zagreb: Bil commerce, 1996.), 71.

4. Političko djelovanje u Banovini Hrvatskoj (1939. - 1941.)

4.1. Povratak iz emigracije

Juraj Krnjević se vlakom preko Italije i Slovenije vratio iz Ženeve u Hrvatsku 2. rujna 1939. godine. Njegov povratak je svečano obilježen među oduševljenim narodom. Već na granici između Italije i Kraljevine Jugoslavije, kod slovenskog mjesta Rakek, stranačke kolege iz zagrebačke organizacije HSS-a Đuro Maršić i Josip Prpić dočekali su Krnjevićev vlak.¹¹¹ U Ljubljani se dočeku priključilo nekoliko hrvatskih narodnih zastupnika predvođenih Antom Odićem, Rudolfom Hercegom, Jankom Tortićem i drugima. Zajedno s Krnjevićem su putovali: njegova kćer Biserka, sin Krešimir i prijatelj Krešimir Devčić sa svojom suprugom. Krnjevićeva supruga Nada nije doputovala jer su se u međuvremenu rastali te je ona ostala živjeti u Ženevi.¹¹² Dok je vlak prolazio uz rijeku Sutlu, oduševljeni narod je uz prugu klicao: „Živio hrvatski narodni zastupnik!“, „Živio hrvatski narodni borac!“ i „Dobro nam došao!“¹¹³ Dolazak vlaka na današnji Zapadni kolodvor u Zagrebu je bio predviđen u subotu navečer oko 22.40 sati. Prilikom dolaska na kolodvor prvo su ga pozdravili djelatnici željeznice. Nakon toga dočekalo ga je političko vodstvo HSS-a predvođeno predsjednikom stranke Mačekom, banom Ivanom Šubašićem, Augustom Košutićem, HSS-ovi ministri u vladi, brojne druge stranačke kolege i predstavnici koalicijskog partnera SDS-a. Maček je pozdravio Krnjevića riječima: „Dobro nam došao u praskozorje slobode hrvatskog naroda!“¹¹⁴

Slika 3. Dr. Juraj Krnjević sa sinom Krešimirom i kćerkom Biserkom na kolodvoru

¹¹¹ *Hrvatski dnevnik*, br. 1199, 2.9.1939., 3.

¹¹² Society for Neuroscience, *Krešimir Krnjević*

<http://www.sfn.org/~media/SfN/Documents/TheHistoryofNeuroscience/Volume%207/c7.ashx>

(posjet 16.5.2014.)

¹¹³ Vlatka Dugački, „Ivaničan Juraj Krnjević za Banovine Hrvatske“ (*Gazophylacium* 16 (2011) ¾), 127.

¹¹⁴ *Hrvatski dnevnik*, br. 1200, 3.9.1939., 4.

Doček s glazbom i povorkom je bio organiziran od strane zagrebačke organizacije HSS-a. U povorci su sudjelovali zagrebački građani, kulturne i gospodarske organizacije HSS-a, sportaši iz Hrvatske športske sloge, predstavnici Hrvatskog nogometnog saveza itd. Krnjević je okupljene pozdravio u kratkom govoru u kojem je istaknuo kako je deset godina obavljao svoju dužnost prema hrvatskom narodu koji mu je ukazao veliko povjerenje.¹¹⁵ Navodi kako je vršio dužnost prema hrvatskom narodu, Stjepanu Radiću i Vladku Mačeku. Okupljenima je prenio dojmove o tome kako hrvatska borba djeluje izvana i kakav odjek ima u svijetu. Napomenuo je da su žrtva i patnja bile velike, ali ne i uzaludne jer su velike sile uvidjele važnost hrvatskog naroda. Hrvatski narod opisuje kao malen, ali snažan u okvirima međunarodne zajednice. Na kraju se dotiče i aktualne predratne situacije u Europi. Umirio je okupljene riječima da kako god se razvijali događaji u Europi, Hrvati se ne trebaju bojati za svoju budućnost. Krnjević je na samom kraju govora zahvalio hrvatskom narodu i stranačkim kolegama na potpori jer sam ne bi mogao ništa postići, što je izazvalo oduševljenje okupljenog naroda koji je klicao: „Živio Krnjević!“ i „Živio Maček!“ Nakon toga su se predsjednik Maček i Krnjević ponovno srdačno izgrlili dok je pjevačko društvo u pozadini pjevalo „Lijepu našu“.¹¹⁶

Slika 4. Doček dr. Jurja Krnjevića na zagrebačkom Glavnom kolodvoru

¹¹⁵ Isto, br. 1200, 3.9.1939., 4.

¹¹⁶ Isto, br. 1200, 3.9.1939., 4.

Okupljeno mnoštvo se poslije govora zaputilo prema gradu ispratiti Krnjevića u stan gdje je trebao prenoćiti. Novinski izvještaji su prenijeli kako su još oko 1 sat u noći po gradskim ulicama bile nepregledne kolone seljaštva, radništva i građanstva koje su klicale Krnjeviću. Krnjević se tijekom večeri nekoliko puta pojavio na prozoru stana i pozdravio okupljene mašući. Novine *Seljački dom* pozdravile su povratak Jurja Krnjevića sljedećim riječima: „Došao je sin Hrvatske domovine baš u času kad ga hrvatski narod i Hrvatska domovina najviše trebaju, jer sada sve ovisi o nama samima Hrvatima kakve ćemo temelje udariti novoj Hrvatskoj.“¹¹⁷

Odmah sutradan je Krnjević krenuo nadoknađivati sve ono što je propustio tijekom boravka u emigraciji. Prijepodne je posjetio grob Stjepana Radića na Mirogoju i otišao u posjet Mariji Radić.¹¹⁸ Nakon toga je u pratnji Rudolfa Hercega posjetio uredništvo *Hrvatskog dnevnika*, dnevnih novina koje je izdavao HSS. Isti dan je obišao i grob svojih roditelja u Ivanić-Gradu koji su preminuli dok je bio u emigraciji. Tom prilikom mu je priređen doček u rodnom gradu.¹¹⁹ Na ulazu u Ivanić-Grad bio je podignut slavluk i cijeli grad je bio okićen hrvatskim zastavama. Pred slavlukom je Krnjevića dočekalo oko 4 000 ljudi koji su formirali povorku koja se uz glazbu kretala prema mjesnom trgu pored crkve gdje je bila podignuta tribina. Nakon govora mjesnih političara u kojem su mu zahvalili za sve što je učinio i sam Krnjević je održao govor. U njemu je zahvalio na priređenom dočeku i pozvao okupljene da se drže učenja braće Radić. Poslije održane svečanosti posjetio je brata i rodbinu te u večernjim satima automobilom otputovao u Zagreb.

Dana 10. rujna 1939. Juraj Krnjević je pred okupljenim mnoštvom u Matici hrvatskih obrtnika održao svoj prvi politički govor u Hrvatskoj nakon deset godina.¹²⁰ Prepuna dvorana ga je dočekala s oduševljenjem i pljeskom na čemu se, vidno sretan, Krnjević zahvalio. U svom govoru je naglasio kako nije vrijeme za govore, nego za akciju. Opisujući prilike u Europi rekao je kako se hrvatski narod ne treba bojati budućnosti jer su Stjepan Radić i njegovo učenje stvorili Hrvatsku koja je složna i jaka. Naglasio je kako je Radić organizirao seljački narod i ustrojio opće narodne temelje na kojima je okupio cijeli narod. Kao uspješnog provoditelja Radićeve politike pohvalio je njegovog nasljednika na mjestu predsjednika stranke, Vladka Mačeka. S okupljenima je podijelio i svoja iskustva tijekom posjeta hrvatskim zajednicama u SAD-u i Kanadi. Posebno ga je oduševilo zajedništvo koje je bilo

¹¹⁷ Vlatka Dugački, „Ivaničan Juraj Krnjević za Banovine Hrvatske“ (*Gazophylacium* 16 (2011) ¾), 127.

¹¹⁸ *Hrvatski dnevnik*, br. 1201, 4.9.1939., 2.

¹¹⁹ HDA, Grupa 6: građanske stranke i društva, sresko načelstvo izvještava o dolasku dr. Krnjevića u Ivanić-Grad, 1003

¹²⁰ *Hrvatski dnevnik*, br. 1208, 11.9.1939., 1-2.

prisutno među Hrvatima, unatoč udaljenosti od domovine. U govoru je također pohvalio rad zagrebačke organizacije HSS-a jer je, prema njemu, lakše biti pristaša HSS-a na selu nego u Zagrebu. Na kraju je najavio kako će njegova prva dužnost kao tajnika stranke biti ostvarivanje suradnje s političkim, gospodarskim i kulturnim organizacijama hrvatskog seljačkog pokreta. Krnjevićev govor je bio ispraćen pljeskom i uzvicima odobravanja mnoštva koje se ustalo na noge kako bi ga pozdravilo.

Krajem rujna 1939. u Zagrebu je održana Smotra hrvatske seljačke kulture kojoj je prisustvovalo stranačko vodstvo HSS-a predvođeno Mačekom, Krnjevićem i Košutićem.¹²¹ Ispred stranačkog vodstva koje se nalazilo na balkonu zgrade Hrvatskog narodnog kazališta prošla je povorka koja je prezentirala kulturna bogatstva hrvatskog sela. Krnjević je uvijek tijekom svojih nastupa isticao ljubav prema selu. Situaciju oko hrvatskih seljaka pratio je i u emigraciji. Jednom prilikom je izjavio kako je želio da nakon povratka iz emigracije njegov prvi kontakt s hrvatskim tлом i narodom bude na selu, a umjesto toga je bio s građanstvom u Zagrebu.¹²² U razgovoru za *Hrvatski dnevnik*, neposredno nakon povratka, izjavio je da je veseo što je došao kući jer je nakon odlaska u svijet prekinuta njegova suradnja i veza sa seljacima iz kotara diljem Hrvatske. Prema njegovim riječima, sve je poteškoće i nevolje podnio u inozemstvu, ali to mu je bilo daleko najteže. Suradnju sa seljacima je opisao kao najbolji dio svog života pa ga je iz tog razloga iznimno radovala obnova te suradnje.¹²³ Posebno je bio zapažen Krnjevićev angažman na prosvjeđivanju seljaka. Pratio je djelovanje Zavoda za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva. Zavod je pohvalio zbog rada na rješavanju problema hrvatskog seljaka putem posebnih puteva i metoda, a ne kopiranjem drugih država.¹²⁴ Istaknuo je kako je hrvatskom seljačkom pokretu potrebna inteligencija i visokoobrazovani ljudi koji će pomoći narodu u rješavanju njihovih problema. Njegove izjave potvrđuju HSS-ova nastojanja da poveže inteligenciju i seljački narod. Cilj je bio smanjivanje razlika između dva različita sloja društva kako bi se stvorilo jedinstveno društvo bez unutrašnjih podjela. Osim seljaštva, Krnjević je pratio i događaje oko hrvatskih industrijskih radnika. Početkom listopada je na sastanku Hrvatskog radničkog saveza održao govor u kojem je pozdravio hrvatsko radništvo. Na temelju vlastitog iskustva usporedio je uvjete u kojima djeluje hrvatski radnik s uvjetima radnika u SAD-u, Velikoj Britaniji i Kanadi. Istaknuo je kako su sami radnici manjina, ali da udruženi sa seljaštvom čine većinu.

¹²¹ Isto, br. 1222, 25.9.1939., 2.

¹²² Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 26.

¹²³ *Hrvatski dnevnik*, br. 1200, 3.9.1939., 4.

¹²⁴ Isto, br. 1256, 29.10.1939., 5.

4.2. Posao glavnog tajnika HSS-a

Juraj Krnjević je nakon povratka u domovinu preuzeo funkciju glavnog tajnika HSS-a koju je kratko vrijeme obnašao prije odlaska u emigraciju. Razlog tomu zašto nije bio imenovan na neku funkciju u novoj vladi se vjerojatno krije u praksi HSS-a da nikad politički jače i viđenije ljude ne stavlja u vladu, nego ih drži u pozadini radi discipline i organizacije u stranci. Istodobno, na taj način se najpopularnije stranačke osobe nisu mogle povezivati sa štetnim odlukama vlade koje su mogle narušiti ugled HSS-a u narodu. Budući da je Krnjević bio poznat kao radišan i produktivan politički djelatnik, on je već drugi dan boravka u domovini posjetio Hrvatski seljački dom na Marulićevom trgu u Zagrebu. Upoznao se s radom Seljačke sloge gdje je pokazao zanimanje za političko i prosvjetno djelovanje seljaka u mjesnim organizacijama HSS-a te je želio čuti kako funkcioniraju organizacije u pojedinim krajevima.¹²⁵ Krnjević je u Hrvatskom seljačkom domu izabrao prostorije u kojima će primati predstavnike seljaka i sve one koji mu dođu u posjet.

Već nekoliko dana nakon povratka, Krnjević je preuzeo tajničke poslove te počeo obavljati razgovore s predstavnicima HSS-a iz raznih dijelova Hrvatske. Na početku se upoznao s radom HSS-a, ali je ubrzo svladao sve promjene i novosti koje su se dogodile u HSS-u tijekom njegovog desetogodišnjeg odsustva i punim intenzitetom započeo obavljati posao koji ide uz njegov položaj. Tijekom uobičajenih aktivnosti, kao glavni tajnik HSS-a, Krnjević je svaki dan primao velik broj ljudi u svom uredu. Najčešće su to bili predstavnici HSS-a i seljaci iz raznih kotareva u Banovini Hrvatskoj koji su podnosili izvještaje o svom kraju i tražili upute za daljnje djelovanje. Tako je, primjerice, primio delegaciju iz Kotara Novi (novljanski kotar) koja je tražila pomoć zbog teškog stanja u pasivnim i zabačenim dijelovima svog kotara.¹²⁶ Krnjević je ohrabrio predstavnike kotara te obećao pomoć u hrani i vođenju brige o njihovom kotaru. Osim seljaka, primao je i razne političke, vjerske i sportske predstavnike. Jednom prilikom je primio predstavnike Hrvatske športske sloge i Hrvatskog nogometnog saveza kojima je čestitao na uspješnim rezultatima. Hrvatskim sportašima u inozemstvu je poručio: „*Ne zaboravite da ste Hrvati.*“¹²⁷ Dolazili su mu i ljudi koji su stradali tijekom prošlih režima i tražili pomoć. Osim primanja raznih predstavnika organizirao je i sastanke kotarskih organizacija HSS-a. Na jednom takvom sastanku, sredinom rujna 1939., sudjelovalo je 186 delegata koji su predstavljali 118 mjesnih organizacija.¹²⁸ Krnjević je na sastanku održao govor o prilikama u svijetu i Hrvatskoj. Okupljeni delegati su u zajedničkom

¹²⁵ Isto, br. 1202, 5.9.1939., 7.

¹²⁶ Isto, br. 1214, 17.9.1939., 5.

¹²⁷ Isto, br. 1214, 17.9.1939., 11.

¹²⁸ Isto, br. 1215, 18.9.1939., 3.

govoru izrazili želju da mu se oduže za sve patnje tijekom desetogodišnje emigracije. Krnjević je svakodnevno primao pismene izvještaje od organizacija iz raznih dijelova i sudjelovao na sastancima vodstva HSS-a. Bio je angažiran i oko kreiranja tiskovina koje je HSS izdavao. Njegovi članci su bili objavljivani u *Seljačkom domu*, glavnom glasilu HSS-a, u kojem je bio i urednik. Zanimalo ga je koliko se i gdje čitaju tiskovine HSS-a i njegovih organizacija te kako povećati broj seljaka koji čitaju novine. Uz sve navedene obaveze, pronašao je vremena i energije za terenski rad tijekom kojeg je posjećivao krajeve diljem Banovine Hrvatske i održavao govore okupljenom narodu na skupštinama HSS-a.

Sve ove zadaće je uspješno obavljao zahvaljujući dobroj organiziranosti i neumornom radu. Nakon povratka u domovinu, Krnjević je napravio veliki zaokret u svom političkom radu. Diplomatske razgovore zamijenio je razgovorima sa seljacima, a umjesto razgovora s Blumom ili Churchillom njegovi sugovornici postaju seljaci iz kotara diljem zemlje koje je primao u svom uredu. Na novu ulogu se prilagodio vrlo brzo te je svojim djelovanjem donio novu energiju i polet seljačkom pokretu.

4.3. Juraj Krnjević kao osoba

Juraj Krnjević je 18. veljače 1940. proslavio prvi rođendan u domovini nakon povratka iz emigracije. Tom prilikom je objavljen članak u *Hrvatskom dnevniku* o Krnjevićevom životu i djelovanju.¹²⁹ Opisuje ga kao mladića koji je pokazao izvrstan organizacijski talent, a s tim razlogom ga je Radić i učlanio u stranku te osobno politički odgojio. Kao njegove vrline navode široku kulturu, dobru intuiciju i takt te socijalnu orijentiranost. U članku se dalje navodi kako ga je upravo zbog tih odlika Radić slao na razgovore s Pašićem i kandidirao na izborima 1920., iako se prema izbornom zakonu nije mogao kandidirati. Ističu kako je prvi primjer Krnjevićeve požrtvornosti za stranku njegov boravak u zatvoru kada je 1925. bio zatvoren u redarstvenu vojarnu u Vlaškoj ulici, zajedno s Mačekom, Košutićem i Predavcom. Drugi primjer požrtvornosti je njegov odlazak u emigraciju s ciljem demantiranja lažnih vijesti o Hrvatskoj te informiranja europske javnosti o pravom stanju u Kraljevini Jugoslaviji. Kao osoba opisan je sljedećim riječima: „Razvija veliku energiju i posjeduje lucidan duh, neobično brzo ulazi u bit stvari, svojom taktičnošću veže ljude u zajedničkom narodnom poslu te odlučnošću daje pravac organizatorskom radu.“¹³⁰ Zanimljivo je, s druge strane, vidjeti profil Jurja Krnjevića u spisima Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za

¹²⁹ Isto, br. 1366, 19.2.1940., 2.

¹³⁰ Isto, br. 1366, 19.2.1940., 2.

unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske.¹³¹ Krnjević je ovdje opisan kao snobovski tip kojemu je najveća životna ambicija postati članom lordovskog kluba „*The Athenaeum Club*“ u Londonu. Isti fond donosi još neke informacije o Krnjeviću koje su zabilježene u izvješćima o političkim dužnosnicima HSS-a, tijekom i poslije rata.¹³² Okarakterizirali su ga kao energičnu, ciničnu i podmuklu osobu, ali priznaju kako su se nakon njegovog povratka iz emigracije poboljšale prilike u terenskoj organizaciji HSS-a. Ipak, naglašavaju kako nema nekih izvanrednih organizacijskih i političkih sposobnosti. On je prema njima dobar politički intelektualac s velikim iskustvom, ali nije na razini Radića koji je imao genijalne intelektualne i organizatorske sposobnosti. Kao najveću manu navode mu nedostatak dinamičnosti jer čeka događaje i gleda kako će se situacija odvijati bez reakcije. Njegovu metodu borbe opisuju kao pasivnu jer ne stvara događaje i ne intervenira u njih s odgovarajućim utroškom energije. Ove izvještaje treba uzeti s rezervom jer je ostatak informacija u njima, pogotovo onaj vezan uz političko djelovanje u emigraciji, većinom izmišljen i lažan, s ciljem stvaranja optužbi protiv Krnjevića za protunarodno djelovanje poslije Drugog svjetskog rata.

Ono što se može iščitati iz Krnjevićevog političkog djelovanja, u razdoblju koje obrađuje ovaj rad, jest da se radi o osobi koja nije težila populizmu i razvikanosti. Krnjević je često utjecao na donošenje nekih važnih odluka, ali se pritom nenametljivo zadržavao u drugom planu prepuštajući pozornost drugima. Karakterizirala ga je suzdržanost i nepokazivanje emocija te je ispunjavao neku vrstu stereotipa o bezosjećajnom odvjetniku. Unatoč suzdržanosti i mirnoći u držanju, njegov rad je uvijek bio obilježen golemom količinom energije. Bio je radoholičar koji je znao više od dvanaest sati dnevno raditi. O radnoj etici svjedoči i činjenica kako je odmah drugi dan nakon povratka u Hrvatsku, poslije desetogodišnje emigracije, preuzeo poslove glavnog tajnika i izabrao ured u kojem će primati predstavnike seljaka. Iz rasporeda skupština HSS-a, na kojima je održao govore, vidljivo je kako je obavljao terenski rad i po nekoliko puta mjesečno prilikom čega je obišao mjesta od Dubrovnika na jugu, Međimurja na sjeveru pa sve do Šida na istoku. Čak je iskoristio i ljetni odmor s djecom u Splitu i Dubrovniku kako bi obavio neke stranačke poslove.

Juraj Krnjević je po osobinama bio savršeni „stranački vojnik“ koji je svojim radom obavljao ulogu unutrašnjeg pokretača HSS-ovog djelovanja za vrijeme Banovine Hrvatske. Pritom je vjerno slijedio ideologiju braće Radić odbacujući sve druge političke ideje.

¹³¹ HDA, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, dr. Juraj Krnjević - glavni tajnik HSS-a, 010.4

¹³² HDA, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, političko djelovanje nekih dužnosnika HSS-a tijekom rata i poslije rata (Juraj Krnjević), 010.37

Lojalnost i ustrajnost, kao Krnjevićeve osobine, prezentirale su se kroz njegovu spremnost na podnošenje osobne žrtve za potrebe političkog cilja. Ove Krnjevićeve kvalitete je prvo prepoznao Stjepan Radić, a kasnije i Vladko Maček. Oni su znali koliko je značajan Krnjevićev doprinos radu stranke pa su ga visoko cijenili i držali uz sebe kao jednog od najbližih suradnika. Problem oko stvaranja konačne ocjene Krnjevića kao osobe javlja se zbog njegovog dugog trajanja u svijetu politike. Iz razdoblja nakon Drugog svjetskog rata, tj. razdoblja njegove treće emigracije, poznate su neke situacije u kojima je na površinu isplivao Krnjevićev težak karakter i tvrdoglavost zbog kojih je često dolazio u konflikte sa stranačkim kolegama.¹³³ Suradnja s njim je postajala sve teža, a sukobi koje je izazivao štetili su ugledu stranke. Čovjek se tijekom života karakterno mijenja, što je bilo vidljivo i kroz praćenje Krnjevićevog dugogodišnjeg političkog rada koji se protegnuo kroz skoro cijelo 20. stoljeće.

4.4. Rad na terenu i rješavanje problema u Banovini Hrvatskoj

Uz brojne dužnosti koje je Krnjević obavljao kao glavni tajnik HSS-a u svom uredu u Zagrebu, treba posebno istaknuti njegov terenski rad. Krnjevićev rad na terenu je uključivao intervencije u pojedinim kotarskim i gradskim organizacijama HSS-a te postavljanje odgovarajućih ljudi na vodeća mjesta u tim organizacijama. Prije svega, nastojalo se ojačati utjecaj vodstva stranke u mjesnim organizacijama uklanjanjem onih članova od kojih je prijetila pobuna protiv stranačkog vodstva. Za tu svrhu je bila organizirana i politička pisarna HSS-a u Domu Gospodarske sloge iz koje se organizacijski upravljalo strankom.¹³⁴ Na taj način je HSS organizacijski ojačao, a uže vodstvo je steklo potpunu kontrolu nad svim svojim organizacijama.

Krnjević je posjetio brojne krajeve Banovine Hrvatske prilikom čega je održavao govore okupljenim seljacima. Svugdje ga je okupljeno mnoštvo dočekivalo s oduševljenjem jer su znali koliko se žrtvovao odlaskom u emigraciju. Na jednom od takvih kotarskih sastanka HSS-a u Prelogu, Međimurci su mu priredili svečani doček.¹³⁵ Kuće su bile okićene narodnim zastavama, a sastanak se održao na otvorenom kako bi ga svi zainteresirani mogli vidjeti i čuti. U svom govoru okupljenima, Krnjević se dotaknuo problema na selu te unutrašnje i vanjske politike. Seljacima je govorio o važnosti zakona o izuzeću ispod ovrhe seljačkih posjeda i domova jer je prijetila opasnost da mnogi seljaci ostanu bez svoga imanja zbog dugova. Navedeni zakon je donesen u listopadu 1939., ali nije uspio u potpunosti

¹³³ Bogdan Radica, *Živjeti nedoživjeti, knj. 2.* (München; Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1984.), 495.

¹³⁴ Fikreta Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka* (Zagreb: Globus, 1983.), 29.

¹³⁵ *Hrvatski dnevnik*, br. 1264, 6.11.1939., 3.

zaštititi seljački posjed, nego se i dalje odvijao proces usitnjavanja sitnih zemljoposjeda.¹³⁶ Govoreći o unutrašnjoj politici, istaknuo je kako hrvatski narod mora ostati složan i čvrst. Pohvalio je Mačeka rekavši kako ga iz Srbije pozivaju da ih organizira kao hrvatski narod jer više ne mogu živjeti pod diktatorskom vladavinom svojih političara. Vezano uz vanjsku politiku naglasio je da je vode u smjeru neutralnosti kako bi omogućili izgradnju domovine u miru po načelima koje je postavio Stjepan Radić. Krnjević je s govornice poslao poruku da hrvatski seljački narod mora biti zadovoljan i svoj na svome.

Osim Preloga, Krnjević je tijekom posjeta obišao Varaždin, Čakovec, Donju Dubravu i Kotoribu gdje su ga dočekali konjanici u narodnim nošnjama i priredba lokalnih članova stranke.¹³⁷ Svugdje je okupljeno mnoštvo oduševljeno dočekivalo Krnjevića i delegaciju HSS-a. Njegova univerzalna poruka svima bio je poziv na slogu i zajedništvo.

Posebno je bio svečan i dojmljiv njegov posjet Novoj Gradiški i Cerniku sredinom studenog 1939. godine.¹³⁸ HSS se u ovom kraju razvio zahvaljujući Krnjeviću koji je prije dvadeset godina organizirao prvu organizaciju HSS-a u Cerniku. Na kolodvoru je Krnjevićev vlak dočekalo vodstvo mjesne organizacije HSS-a, Seljačka i Građanska zaštita, kulturna i pjevačka društva. Okupio se brojna narod iz okolice koji je formirao povorku u kojoj je bilo oko 7 000 ljudi. Sve kuće u Novoj Gradiški su bile okićene zastavama, a na ulazu u Cernik bio je postavljen slavluk okićen cvijećem, zelenilom i hrvatskim zastavama s natpisom: „*Dobro nam došao!*“ Krnjević se kroz narod kretao do novoizgrađenog zadružnog doma u Cerniku oko kojeg se okupilo oko 15 000 ljudi. Održao je govor u kojem je ponovio poruke iz Međimurja. Pozvao je na slogu i čvrstu organizaciju koja nikad nije bila potrebija nego u tadašnje predratno razdoblje. Pohvalio je međunarodni položaj Hrvatske u inozemstvu i položaj unutar Kraljevine Jugoslavije koji je sklapanjem sporazuma Cvetković-Maček postao vrlo povoljan. Istaknuo je kako je položaj Hrvatske u svijetu takav da je nitko ne može zgaziti, ali pod uvjetom da vlada sloga u narodu. Prema Krnjeviću, svijet poznaje Hrvate kao kulturni i prosvijetljeni narod koji zaslužuje biti svoj gospodar i urediti državu kako on želi.¹³⁹ Poslao je poruku narodu o tome kako treba ostati onakav kakav je bio te da sada, kada drže vlast, ne smiju pasti u napast zbog novih položaja i časti. Ponovio je i stav HSS-a da sporazum Cvetković-Maček nije gotova stvar jer će on to postati tek onda kada Hrvatska bude potpuno slobodna i uređena na temeljima i načelima učenja braće Radić. Novine su popratile

¹³⁶ Fikreta Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka* (Zagreb: Globus, 1983.), 20.

¹³⁷ *Hrvatski dnevnik*, br. 1264, 6.11.1939., 3.

¹³⁸ Isto, br. 1278, 20.11.1939., 2.

¹³⁹ Isto, br. 1279, 21.11.1939., 5.

posjet nazvavši Krnjevića: „*Srcem i dušom seljačke politike*“¹⁴⁰ te su objavile pjesme koje su seljaci pisali Krnjeviću u čast.¹⁴¹

Doček dra Jurja Krnjevića u Novoj Gradiški

*Poslušajte braćo moja mila,
kakva slava jest kod nas bila
Mi svi ljudi Gradiške kotara,
dotrčali da nam nema para
u nedjelju devetnaestog ovog,
da čujemo što će biti novog
i da svaki što god nas imade
čuje nešto i da više znade
kako stoji naša politika
i da svaki vidi svog tajnika
da ga svaki u lice poznade
i da njemu svoju počast dade.
Jutrom rano oko četir sata
svaki seljak svoje konje hvata
pa da ide u Novu Gradišku
i da bude složno na skupištu.
Svi seljaci složno su stupali
svome Jurju redom pozdrav dali:
Napred ide glasba orubička*

*za njom mirna vojska izbornička,
druga glasba iz Petrova Sela
ona vodi vatrogastva cijela
cijelu župu od Nove Gradiške
vatrogasce i njihove častnike;
treća glasba iz Gradiške Nove
ona vodi ostale sborove
i svi skupa do Cernika idu
da našeg Krnjevića vidu
kada bude vrijedno govorio
i da budu kod posvete Doma
pa da svaki ide kući odma.
Kad su bili gotovi govori
pjevali su pjevački sborovi
i svirala orubička glasba
„Lijepu našu“ što pjevamo vazda
Kad je ovo sve gotovo bilo
svako selo za se odlazilo
svojoj kući u najboljem redu,
a sa strane protivnici gledu:
kako su se složili seljaci
i nad njima hrvatski barjaci.*

Početkom prosinca 1939. postalo je aktualno pitanje saborskih izbora. Uredbom o Banovini Hrvatskoj predviđeno je održavanje izbora za Hrvatski sabor u najkraćem roku poslije potpisivanja sporazuma, nakon čega bi sabor trebao početi djelovati kao zakonodavno tijelo. Kao priprema za saborske izbore trebali su se održati općinski izbori na području Banovine Hrvatske.¹⁴² Cilj HSS-a je bio putem izbora izmijeniti sastave općinskih vijeća u kojima su sjedile osobe izabrane još za vrijeme prethodnih režima. Krnjević se osvrnuo na taj problem prilikom govora na skupštini zagrebačke organizacije HSS-a.¹⁴³ Na skupštini je izjavio da se politička situacija razvija vrlo povoljno za hrvatski narod te da ima nepritika, ali da one nisu tolike da ih se ne može savladati. Poteškoće oko prijenosa poslova, koji su dodijeljeni pod nadležnost Banovine Hrvatske, s beogradske na zagrebačku vlast okarakterizirao je kao tehničke probleme. Napominje kako je hrvatski narod spreman za izbore i kako već sutra može izaći na njih. Također, izrazio je spremnost HSS-a za

¹⁴⁰ Isto, br. 1278, 20.11.1939., 2.

¹⁴¹ Vlatka Dugački, „Ivaničan Juraj Krnjević za Banovine Hrvatske“ (*Gazophylacium* 16 (2011) ¾), 135-136.

¹⁴² Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 412.

¹⁴³ *Hrvatski dnevnik*, br. 1289, 1.12.1939., 5.

sudjelovanje na izborima. Još jednom je ponovio upozorenje okupljenima da se ne treba zavaravati kako je hrvatsko narodno pitanje riješeno jer će ono biti riješeno tek onda kada Hrvatska bude potpuno slobodna. Tijekom govora pohvalio je zagrebačku organizaciju HSS-a koja je okupljala 20 000 članova. Kao organizacija u glavnom gradu ona je prvo što strani svijet vidi i zbog toga ima veliku odgovornost. Na kraju govora osvrnuo se i na problem prodiranja ustaških ideja među narod. Osudio je frankovce koji koriste sveučilišnu omladinu kako bi prikazali kako Maček i HSS ne predstavljaju hrvatski narod. Krnjević je u svojim govorima, po raznim skupovima diljem teritorija Banovine Hrvatske, često kritizirao frankovce i komuniste koji su koristili agresivne metode za ostvarenje svojih ciljeva.

Tijekom prosinca 1939. Krnjević je nastavio svoje posjete hrvatskim krajevima. Posjetio je kotar Pisarovinu gdje je održao govor u Pokupskom Gradcu.¹⁴⁴ Kotar Pisarovina je bio jedan od najvjernijih kotara seljačkog pokreta jer je režimska stranka na izborima održanima 1938. ondje dobila samo dva glasa.¹⁴⁵ U svom govoru okupljenima upozorio je na važnost zajedništva jer čovjek može biti najspretniji i najokretniji u politici, ali ako je sam kao prst to mu ništa ne znači. Zato je naglasio kako je potrebno nastaviti borbu koju je započeo Radić i nastavio Maček te osigurati da i djeca nastave tim putem. Iz Krnjevićevog govora u Pisarovini vidljivo je pogoršavanje ratnog stanja u Europi. On šalje zabrinjavajuću poruku o teškim prilikama u svijetu, mnogo težim nego što javnost misli. Govori kako živimo u doba kada se u svijetu ne drži mnogo do zadane riječi i kada čovjek čovjeku sve više postaje vuk. Osuđuje napad Rusije na Finsku gdje je vladala seljačka većina, a pritom je usporedio finski i hrvatski narod te zaključio kako se radi o malim, ponosnim i složnim narodima. Na kraju je napomenuo kako hrvatski narod nije prihvatio kombinaciju politike i nasilja jer oni zajedno ne vode ničemu.

Dana 17. prosinca 1939. održan je veliki skup HSS-a u Varaždinu pred oko 8 000 ljudi.¹⁴⁶ Povorke automobila su vozile kroz Varaždin koji je bio okićen hrvatskim zastavama. Pred okupljenim narodom Krnjević je održao duži govor. U govoru je spomenuo kako u Europi bijesni rat u kojem sudjeluju najveće europske sile. Hrvatska se dosad držala po strani te će sve učiniti da tako i dalje ostane. Osvrnuo se na dvadeset godina pod beogradskim režimom. Opisuje to razdoblje kao doba kada se pljačkao i izrabljivao hrvatski narod bez ikakvih ulaganja u razvoj hrvatskih krajeva. Tijekom govora je, također, predstavio mjere kojima je cilj olakšati narodu život koji je postajao sve skuplji zbog ratnih sukoba u svijetu.

¹⁴⁴ Isto, br. 1292, 4.12.1939., 1.

¹⁴⁵ Vlatka Dugački, „Ivaničan Juraj Krnjević za Banovine Hrvatske“ (*Gazophylacium* 16 (2011) ¾), 134.

¹⁴⁶ *Hrvatski dnevnik*, br. 1306, 18.12.1939., 1.

Tako najavljuje smanjenje cijene soli, dijeljenje petroleja i prihode od uvođenja većeg poreza stranim proizvođačima automobila na hrvatskom području. Posljednje navedeni, prema Krnjeviću, ostvaruju visoke prihode, dok domaći obrtnici propadaju zbog nepravednih poreza. Okupljene je pozvao na strpljivost, budnost naroda i slogu. U govoru po prvi put daje značajnije mjesto širenju komunističkih utjecaja u društvu. Ova tematika se našla u govoru potaknuta demonstracijama koje je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) organizirala u razdoblju od rujna do prosinca 1939. u Zagrebu, Beogradu, Podgorici, Splitu i drugim gradovima u Kraljevini Jugoslaviji.¹⁴⁷ Borbu protiv komunističkih utjecaja Krnjević naziva borbom protiv unutarnjih neprijatelja koji žele srušiti Radićevu seljačku Hrvatsku. Posebno se oštro okomio na štrajk radnika u Sušaku pod vodstvom Luje Babića kojeg naziva četnikom.¹⁴⁸ Tijekom tog štrajka uzvikivana je parola: „*Živio Staljin!*“ što su prenijele talijanske novine i okarakterizirale događaj kao boljševičku i komunističku manifestaciju u Hrvatskoj. Krnjević navodi kako su četnici koji su do jučer stražarili u Zagrebu postali komunisti, a oko njih su se počeli okupljati oni koji su pod raznim jugoslavenskim imenima htjeli srušiti hrvatski seljački pokret tijekom prijašnjih režima. Prema Krnjeviću, oni su prije podupirali najgore režime, a sad žele biti najcrveniji. Optužuje i pojedinu gospodu da nikad nisu prihvatili socijalnu politiku koja podupire seljake te da su gledali samo na svoje potrebe. Krnjević svakome priznaje slobodu vlastitog mišljenja, ali prema njemu slobode nema bez reda koji provode oni koji predstavljaju narodnu većinu. Tijekom skupa u Varaždinu komentirao je i pitanje izbora za Hrvatski sabor te pritom upoznao okupljene s pravilima po kojima će se održati izbori. Objasnio je kako novi izborni zakon osigurava svakoj manjini predstavljanje programa kojima će prikupiti glasove na osnovu kojih će biti zastupljeni u saboru. Najavio je održavanje izbora i to po mogućnosti što prije jer je HSS politički spreman, a izrađen je i izborni zakon po kojima se izbori trebaju održati. Na kraju se obratio radnicima kojima je objasnio kako su seljaci i radnici braća te kako u Hrvatskoj nema radnika u marksističkom smislu jer su svi radnici seljačka djeca koja će se opet vratiti na selo. Iz tog razloga je pozvao radnike na ostvarenje svojih zahtjeva u suradnji sa selom i pod vodstvom hrvatske seljačke politike.

Osim kontinentalne Hrvatske, Krnjević je bio aktivan i u priobalnom području. Sam je istaknuo kako je još iz Ženeve pratio splitske novine *Hrvatski glasnik* preko kojih je dobivao informacije o stanju u Dalmaciji.¹⁴⁹ Tijekom emigracije je upoznao brojne Hrvate iz Dalmacije koji su posebno važnu ulogu imali u Južnoj Americi gdje su bili većinom na čelu

¹⁴⁷ *Proleter*, br. 7-8, kolovoz - rujan 1940., 7.

¹⁴⁸ *Hrvatski dnevnik*, br. 1306, 18.12.1939., 1.

¹⁴⁹ *Isto*, br. 1268, 10.11.1939., 5.

HSS-ovih organizacija. Više puta je isticao važnost uloge koju Split zauzima u ujedinjenoj Hrvatskoj zbog svog položaja na Jadranu i bogate kulturne tradicije. Tijekom prvih dana 1940. Krnjević je posjetio Split gdje mu je priređen svečani doček na željezničkoj stanici od strane 3 000 građana uz glazbu satnije Građanske zaštite.¹⁵⁰ Sa željezničke stanice Krnjević je otišao položiti vijenac na grob Ante Trumbića, a nakon toga je održao govor od sat i pol vremena u prepunom Hrvatskom narodnom kazalištu.¹⁵¹ Govor je u više navrata prekidano zbog poklika odobravanja okupljenih, a dio građana koji nije mogao ući slušao je Krnjevićev govor ispred zgrade preko postavljenih megafona. U govoru se osvrnuo na međunarodnu politiku i probleme koji su pogodili neutralne zemlje u ratnom sukobu. Kao konkretan primjer štetnog utjecaja rata naveo je pad prihoda od turizma u Švicarskoj. Istaknuo je kako neutralne zemlje nisu pokleknule, nego se zajedništvom i slogom bore protiv poteškoća uzrokovanih ratom. Belgiju navodi kao primjer koji Hrvatska treba slijediti jer ona predstavlja demokratsku zemlju koja je ostala neutralna u ratu. U govoru je usporedio Belgiju i Hrvatsku te došao do zaključka kako sloga može opstati samo ondje gdje vlada sloboda i socijalna pravda, kao kod Belgijanaca. Nakon toga se osvrnuo na domaće probleme prilikom čega je naglasio kako je Hrvatska postala slobodna u teško doba te kako je odmah stavljena pred teški ispit političke zrelosti. Krnjević je izrazio želju da u Hrvatskoj nikad ne budu gladni oni koji žele raditi ili da se jedni muče, a drugi gomilaju milijune i žive gospodski. Osvrnuo se i na marksiste govoreći o posljednjim demonstracijama u Splitu, Sušaku, Beogradu i Zagrebu, poslije kojih su uslijedila uhićenja vodećih komunista i njihova zatvaranja u Lepoglavi.¹⁵² Poslije završetka govora otpjevana je hrvatska himna te je Krnjević otišao u hotel dok se narod mirno razišao svojim kućama.

Na poziv mjesne organizacije HSS-a u Daruvaru, Krnjević je posjetio istoimeni grad početkom veljače 1940. godine.¹⁵³ Skupu koji se održao u hotelu Daruvarskih toplica prisustvovali su i članovi češke nacionalne manjine koja je bila brojna na daruvarskom području. U svom govoru okupljenima naglasio je kako treba odati priznanje svim nacionalnim manjinama koje su prihvatile učenje braće Radić. Naglašava kako vlast ne želi zlo Česima, Mađarima, Nijemcima i braći Srbima, a da oni koji tako misle žele povratak režima koji je prije vladao. Istaknuo je kako ne vrednuju ljude prema nacionalnoj pripadnosti, već prema tome je li netko čovjek ili nije. U govoru zahtijeva ravnopravan odnos svih

¹⁵⁰ HDA, Grupa 6: građanske stranke i društva, izvještaj ispostave Banske vlasti o boravku Krnjevića u Splitu, 1037

¹⁵¹ *Hrvatski dnevnik*, br. 1324, 8.1.1940., 1.

¹⁵² Fikreta Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka* (Zagreb: Globus, 1983.), 21.

¹⁵³ Vlatka Dugački, „Ivaničan Juraj Krnjević za Banovine Hrvatske“ (*Gazophylacium* 16 (2011) ¾), 135.

dijelova Kraljevine Jugoslavije jer je to, prema njemu, preduvjet za stvaranje potrebnog jedinstva. Na kraju govora su predstavnici češke nacionalne manjine predali Krnjeviću listu svojih zahtjeva, među kojima su najvažniji bili vezani uz državljanstvo i narodno školstvo. Posjet Daruvaru i susret s češkom manjinom svjedoči o Krnjevićevom uvažavajućem stavu prema drugim nacionalnostima te istodobno pokazuje koliko je bio cijenjen i poštivan među pripadnicima nacionalnih manjina na području Banovine Hrvatske.

Jedna od najvećih skupština koje je HSS organizirao, ovaj put u suradnji sa SDS-om, održana je u Šidu sredinom travnja 1940. godine.¹⁵⁴ U najistočnijem kotaru Banovine Hrvatske okupilo se preko 20 000 ljudi kako bi poslušali poruke članova Seljačko-demokratske koalicije. Među onima koji su bili za govornicom bio je i Juraj Krnjević. On je u svom govoru napomenuo da se Hrvatska sve bolje izgrađuje, unatoč preprekama koje u zadnjih šest mjeseci podmeću oni koji su ranije vladali i oni kojima ne odgovara da se država uredi prema učenju braće Radić. U cijelom govoru naglasak je bio na zajedništvu Srba i Hrvata. Ako uzmemo u obzir da se skupština održavala na području s visokim postotkom srpskog stanovništva, takva tematika nije iznenađujuća. Krnjević je naglasio kako nije bitno je li netko Hrvat i katolik ili nije, nego je najvažnije ima li osoba pravo ili nema. Prema Krnjeviću, Hrvati nikad nisu bili protiv Srba i Srbije već su bili protiv toga da ih se iz Beograda iskorištava i tlači. Iskoristio je prigodu i pozdravio prisutnog Savu Kosanovića kojeg je opisao kao jednog od najčestitijih Srba. Osvrnuo se i na ustašku emigraciju i osudio njihove planove oslobađanja izvana. Umjesto oslobađanja izvana, Krnjević zagovara da se narod održi vlastitim snagama i to ne samo Hrvati u Hrvatskoj, nego svi zajedno koji žive unutar granica Kraljevine Jugoslavije. Na kraju je pozvao na oprez oko toga kakva se politika vodi jer to može štetiti političkim interesima države u inozemstvu. Nijedan Krnjevićev govor nije prošao, a da u njemu nije pohvalio djelovanje predsjednika stranke Mačeka koji je, prema njegovim riječima, pokazao Beogradu kako se Kraljevina Jugoslavija ne može održati silom i pljačkom. Novine su sutradan donijele izvještaj u kojem je pohvaljena skupština u Šidu zbog održavanja bez najmanjeg incidenta, iako su neke grupe ljudi najavljujvale prosvjede.¹⁵⁵ Strah od incidenata nije bio bez razloga. Mjesec dana prije velikog skupa u Šidu trebala se održati skupština HSS-a u Subotici, ali je ona odgođena na zamolbu lokanih članova HSS-a.¹⁵⁶ Razlog odgode su prijetnje Srba koji su pripremali prosvjed i protumanifestaciju zbog odcjepljenja nekih dijelova Vojvodine od Srbije. Skupština u Subotici nije održana, ali je

¹⁵⁴ *Hrvatski dnevnik*, br. 1420, 15.4.1940., 1.

¹⁵⁵ *Isto*, br. 1420, 15.4.1940., 1.

¹⁵⁶ *Isto*, br. 1382, 8.3.1940., 5.

kasnije održana skupština u Šidu jasno pokazala kakav stav zauzimaju HSS i Krnjević u odnosu prema srpskom narodu.

U Banovini Hrvatskoj je Krnjevićev primarni posao kao glavnog tajnika stranke uključivao većinom primanje stranaka u uredu i posjete kotarevima. Ipak, i dalje se bavio vanjskom politikom i pratio međunarodnu situaciju. Krnjević i Maček su dali zajednički intervju francuskom listu *Tribune des nations*.¹⁵⁷ Dok je Maček u intervjuu istaknuo kako je pristaša ideala političke solidarnosti država na području Podunavlja, Krnjević se osvrnuo na položaj hrvatskog naroda za vrijeme Austro-Ugarske. Naime, za vrijeme Austro-Ugarske se, prema njemu, hrvatski narod željelo razjediniti kako bi se njime lakše vladalo. Dalje nastavlja, kako se za vrijeme Kraljevine Jugoslavije ponovno radilo protiv ujedinjenja Hrvata, ali ovaj put se htio uzrokovati i razdor između Hrvata i „*rasne braće*“ Srba. Naglašava da je takva politika prekinuta sporazumom Cvetković-Maček koji je rezultat politike smirivanja koja će osigurati povoljan međunarodni položaj Kraljevine Jugoslavije. Krnjević na kraju navodi kako je cijeli hrvatski narod za jugoslavensku državu i kako nikad neće prihvatiti razna obećanja izvana koja u cilju imaju razdor između Hrvata i Srba.

Nakon posjeta početkom 1940., Krnjević je ponovno posjetio Dalmaciju krajem travnja iste godine.¹⁵⁸ Dopotovao je vlakom iz Zagreba u Split. U Splitu se nakratko zadržao u razgovoru sa splitskim HSS-ovcima nakon čega se brodom uputio prema Dubrovniku. U dubrovačkoj luci je bio priređen svečani doček na kojem se okupilo oko 200 ljudi, unatoč pljusk i lošem vremenu.¹⁵⁹ Pred samim gradom ga je dočekalo oko 4 000 ljudi. Novine donose izvještaj o velikom zanimanju za Krnjevićev dolazak te pišu kako nijedan političar u zadnjih nekoliko godina nije privukao toliko pažnje stanovnika grada Dubrovnika i okolice.¹⁶⁰ Poslije svečanog dočeka održana je skupština HSS-a u palači Sponsa. Palača Sponsa je bila premalena za sve koji su bili zainteresirani tako da je dio mase ostao pred vratima i pokušao pratiti rad skupštine. Krnjević je održao govor u kojem je na početku istaknuo važnost koju grad Dubrovnik ima za hrvatski narod i pohvalio njegove građane koji su ustrajali tijekom borbe protiv diktature.¹⁶¹ U govoru navodi kako se konačno rješenje hrvatskog pitanja može ostvariti jedino uz strpljivost, izdržljivost i slogu unutar naroda. Pozvao je ljude na strpljiv rad i trud te osudio sve one koji su djelovali protiv hrvatskog seljačkog pokreta. Naglasio je kako svi imaju pravo na slobodu, ali kako se ona ne smije koristiti za djelovanje protiv vlastitog

¹⁵⁷ Isto, br. 1425, 20.4.1940., 5.

¹⁵⁸ Isto, br. 1433, 28.4.1940., 5.

¹⁵⁹ HDA, Grupa 6: građanske stranke i društva, izvještaj ispostave Banske vlasti u Splitu o boravku Krnjevića u Dubrovniku, 1045

¹⁶⁰ *Hrvatski dnevnik*, br. 1439, 4.5.1940., 5.

¹⁶¹ Isto, br. 1435, 30.4.1940., 5.

naroda. Tijekom govora se osvrnuo i na trenutačno ratno stanje u Europi. Prema njemu, Europa proživljava tešku moralnu krizu u kojoj neke države i njihova sloboda nestaju za par dana. Upravo zato poziva hrvatski narod da se ne svađa zbog sitnih stvari i da ostane složan u ovim teškim vremenima. Uz uobičajeno osvrtnje na unutrašnju i vanjsku politiku, tijekom 1940., sastavni dio Krnjevićevih govora postaje osuđivanje ustaških i komunističkih ideja i djelovanja. Sve veća zastupljenost takve tematike je dokaz da ustaške i komunističke ideje postaju sve zastupljenije među narodom kako se rat približava. Krnjević u Dubrovniku spominje ustaše koji govore o Hrvatskoj kao o neoslobođenoj pokrajini koju treba osloboditi i njome upravljati. Indirektno ih optužuje govoreći o sinovima hrvatskog naroda koji žele da strana sila oslobodi hrvatski narod, ali napominje kako hrvatski narod zna što znači kada ga drugi oslobađaju. Na kraju govora je poslao patriotsku poruku u kojoj naglašava da Hrvati nisu za rat, nego za neutralnost, ali ako ih netko pokuša napasti borit će se kao lavovi po uzoru na borbe svojih predaka. Nakon završetka skupštine Krnjević se povukao u hotel Gradac oko kojeg se okupilo mnoštvo koje je htjelo vidjeti i porazgovarati s glavnim tajnikom HSS-a. Sutradan je primao stranke na razgovor i poslijepodne obišao dubrovačku okolicu. Novine su pisale kako je Krnjević u Dubrovniku obavio veliki posao s mirom i lakoćom koja je njemu svojstvena.¹⁶² Na povratku iz Dubrovnika ostao je u Splitu gdje je na poziv uprave Hajduka prisustvovao nogometnoj utakmici između Hajduka i BSK-a na kojoj su ga gledatelji pozdravili ovacijama.¹⁶³

Krnjevićeva popularnost i politika koju je vodio u Banovini Hrvatskoj nije odgovarala svima. Vezano uz to, Ministarstvo unutrašnjih poslova je krajem travnja 1940. poslalo banu Ivanu Šubašiću obavijest o mogućem napadu frankovaca na Krnjevića.¹⁶⁴ Obavijest navodi samo da bi se napad mogao dogoditi u Zagrebu, ali sam izvor informacije nije otkriven. Ova je obavijest vrlo vjerojatno prijetnja kojoj ne treba pridavati pozornost. Zato možemo kao konkretan napad, s ciljem eliminiranja Krnjevića, okarakterizirati ono što se dogodilo 30. studenog 1940. godine. Tog datuma su u Zagrebu u isto vrijeme eksplodirala tri paklena stroja. Jedan je bačen u dvorište Banskih dvora, drugi u dvorište Mačekovog susjeda, a treći je s ulice bačen u Krnjevićev stan.¹⁶⁵ Eksplozija je raznijela sobna vrata, a Krnjevićev sin je samo srećom ostao živ jer se u trenutku eksplozije nalazio u hodniku. Počinitelji ovog djela nikad nisu otkriveni. Navedeni događaji pokazuju da je Krnjević, unatoč popularnosti, imao i

¹⁶² Isto, br. 1439, 4.5.1940., 5.

¹⁶³ Isto, br. 1437, 2.5.1940., 5.

¹⁶⁴ HDA, Banovina Hrvatska: Kabinet bana, obavijest Ministarstva unutarnjih poslova poslana banu u vezi pripremanja neke akcije od strane frankovaca protiv Krnjevića, Kutija 1, 22040

¹⁶⁵ Vladko Maček, *Memoari* (Zagreb: Dom i svijet, 2003.), 206.

neprijatelja među hrvatskim narodom. Ponajprije te neprijatelje treba tražiti među ekstremnim desnim i lijevim političkim elementima, odnosno ustašama i komunistima protiv kojih je Krnjević vodio borbu u svojim govorima i političkom djelovanju.

Sredinom 1940. održani su općinski izbori u Banovini Hrvatskoj koji su trebali poslužiti kao priprema za saborske izbore. Cilj općinskih izbora bio je učvrstiti vlast HSS-a u zemlji te pokušati predvidjeti koliki uspjeh HSS može očekivati na izborima za sabor. Ban Ivan Šubašić je raspisao izbore za 19. svibnja 1940. godine. Na izborima je HSS, u koaliciji s različitim partnerima, odnio pobjede u 564 općine od ukupno 625 općina na području Banovine Hrvatske.¹⁶⁶ Navedeni rezultati su rezultati izbora za seoske općine, dok se izbori za gradske općine nisu održali. Pretpostavlja se kako su izbori u gradskim općinama izbjegnuti zbog složenijih političkih situacija u gradovima koje nisu jamčile HSS-u tako uvjerljiv rezultat. Iako se stalno naglašavalo da je sve spremno za održavanje saborskih izbora te je knez Pavle prilikom posjeta Zagrebu sredinom siječnja 1940. potpisao novi izborni zakon, oni nikad nisu održani.¹⁶⁷ Kao službeno objašnjenje neodržavanja navodile su se teške međunarodne prilike. Bez zasjedanja Hrvatskog sabora su prilike za susrete između predstavnika naroda i predstavnika vlasti bile rijetke te najčešće nije dolazilo do ostvarivanja suradnje. Na taj problem je Krnjević upozorio okupljene na sastanku hrvatskih narodnih zastupnika i senatora.¹⁶⁸ Unatoč postojanju problema, Krnjević je pohvalio atmosferu i produktivnost koja vlada na sastancima hrvatskih narodnih zastupnika. Naglasio je kako je ona neusporedivo bolja od one koja vlada na sjednicama beogradske skupštine.

Tijekom svojih posjeta raznim dijelovima Hrvatske, Krnjević je okupljao mnoštvo naroda koji ga je htio pozdraviti i zahvaliti mu, iako je već skoro godina dana prošla od njegovog povratka. Sličan scenarij odigrao se i u Šibeniku sredinom srpnja 1940. godine.¹⁶⁹ Unatoč tome što nije želio svečani doček, Šibenčani su ga svečano dočekali na kolodvorskom peronu i ispratili do Hrvatskog seljačkog doma. Krnjević nije planirao ni održati govor, ali je na traženje okupljenih poslao par poruka s govornice. U govoru se osvrnuo na teško i neizvjesno stanje u Europi. Pritom je komentirao priče o stvaranju novog poretka u Europi, naglasivši da on može opstati i trajati jedino ako bude imao dobre i zdrave temelje. Tom prilikom je usporedio stanje poslije Prvog svjetskog rata kada se govorilo kako se stvara novi poredak koji će trajati stoljećima te da je prethodno završeni rat posljednji među ljudima.

¹⁶⁶ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 414.

¹⁶⁷ Vladko Maček, *Memoari* (Zagreb: Dom i svijet, 2003.), 201.

¹⁶⁸ *Hrvatski dnevnik*, br. 1588, 30.9.1940., 2.

¹⁶⁹ Isto, br. 1511, 15.7.1940., 2.

Slika 5. Dr. Vladko Maček, ban Ivan Šubašić i dr. Juraj Krnjević na polaganju vijenaca

Prema Krnjeviću, taj se poredak nije održao jer nije bio pravedan, stoga je pozvao na opreznost prilikom stvaranja novog poretka. Osudio je poredak zasnovan na sili i naveo primjer kada su beogradske vlasti podcjenjivale Stjepana Radića jer je oko sebe imao samo seljake s tamburicama, dok su oni posjedovali brojno naoružanje. U tom primjeru su poštenje i pravednost pobijedili silu te upravo oni, prema Krnjeviću, trebaju biti vodilja oko stvaranja novog poretka. Nakon međunarodnih prilika osvrnuo se i na domaću politiku. Spomenuo je kako su nakon stvaranja Banovine Hrvatske brojni problemi riješeni, ali i da treba još mnogo toga popraviti. Kao rješenje svih problema navodi slogu i izdržljivost naroda koji će uz vjernost učenju braće Radić osigurati lijepu budućnost hrvatskom narodu. Na kraju je ponovio Mačekovu izjavu o potrebama hrvatskog naroda: „*Da imamo svoje pare u svom džepu i svoju pušku na svom ramenu.*“¹⁷⁰ Unatoč lijepom dočeku nisu svi prisutni na skupu imali riječi hvale za Krnjevića. Nekoliko pojedinaca, razočaranih gospodarskom i socijalnom politikom HSS-a, otvoreno je prigovaralo Krnjeviću zbog njegovih visokih prihoda.¹⁷¹ Govorili su mu kako to nije u skladu s učenjem braće Radić. Krnjević je reagirao pozivajući članove Građanske zaštite da udalje one koji su mu dobacivali. Oni ne samo da nisu udaljili one koji su verbalno napali Krnjevića, nego su im pružili podršku i spriječili policiju da reagira prema nezadovoljnicima pokazujući time solidarnost. Oduševljenje i bezuvjetna potpora HSS-u su slabili među narodom kako se rat približavao hrvatskom području i kako su gospodarski i

¹⁷⁰ Isto, br. 1511, 15.7.1940., 2.

¹⁷¹ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928. - 1941*, sv. 2 (Zagreb: Liber, 1974.), 180.

socijalni problemi postajali sve veći. Nezadovoljstvo naroda su izazivali nedovoljno socijalno i ekonomski prilagođeni zakoni, kao što je zakon o neposrednom porezu te zakon o suzbijanju skupoće i nesavjesne špekulacije.¹⁷² Veliki problem je predstavljala i pojava gladi u pasivnim krajevima. Iako je zbog teške društvene situacije HSS izgubio neke pristaše i dalje je ostao daleko najdominantnija politička stranka koja je još tijekom tridesetih godina 20. st. postala sinonim za hrvatski narodni pokret unutar Kraljevine Jugoslavije.

U Bjelovaru je, sredinom kolovoza 1940., Krnjević prisustvovao smotri Seljačke sloge.¹⁷³ Bjelovar je mjesto gdje je Krnjević prije dvanaest godina održao posljednji kotarski sastanak prije odlaska u emigraciju. Na tom sastanku je, prije odlaska, poslao poruku okupljenima da ostanu složni i strpljivi pa ih nitko neće pobijediti. Dvanaest godina poslije dočekale su ga kuće ukrašene hrvatskim trobojnicama i cvijećem, a priređen mu je i svečani doček na kolodvoru. U govoru pred okupljenima istaknuo je važnost smotri Seljačke sloge u ovim teškim vremenima jer one ne pokazuju samo ono što je nabolje sačuvano od kulture, već šalju i političku poruku o tome kojim putem hrvatski narod želi ići. Tako one, osim prosvjetnog karaktera, sadrže i političko značenje. Podsjetio je okupljene kako su se hrvatskom narodu nametali razni ustavi (od Vidovdanskog do diktatorskog 1929.) koji su negirali postojanje hrvatskog naroda i imena te nametali jugoslavensko ime. Sa zadovoljstvom zaključuje kako u tome nisu uspjeli jer unatoč kaznama i represijama nije moguće provesti ono što narod ne želi. Prema Krnjeviću, potrebne reforme može provesti samo narod i nitko drugi. Govoreći o unutrašnjem stanju priznao je kako postoje poteškoće koje ometaju provedbu njihovih planova. Posebnu pažnju je u svom govoru posvetio ustaškim letcima koji su se širili po bjelovarskom području.¹⁷⁴ Krnjević je podsjetio narod na Radićev savjet kako sve treba pročitati i prosuditi te na temelju toga odlučiti treba li nešto usvojiti ili baciti. Pritom je podsjetio okupljene na sadržaj u letcima koji su se pojavili još prije deset mjeseci. U njima je pisalo kako se preko Drave nalazi poglavnik s vojskom koja će ubrzo osloboditi Hrvatsku. Krnjević se pred okupljenima zapitao zašto se već deset mjeseci taj poglavnik nije pojavio i proveo oslobođenje. Osudio je i letke koji pišu negativno o njemu osobno, Vladku Mačeku i seljačkom pokretu. Na kraju je poslao upozorenje autorima letaka da tjeraju lisicu, a mogli bi istjerati vuka jer je narodna sloga svakog dana sve jača. Počinitelji nisu ozbiljno shvatili upozorenje jer je već početkom rujna ponovno zabilježeno kako su nepoznati počinitelji u Bjelovaru tijekom noći bacali letke i lijepili ih po stupovima. Letci su

¹⁷² Fikreta Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka* (Zagreb: Globus, 1983.), 20.

¹⁷³ *Hrvatski dnevnik*, br. 1511, 19.8.1940., 2.

¹⁷⁴ Isto, br. 1511, 19.8.1940., 2.

imali naslove: „*Pavelić dolazi: on će dati kruha i rada.*“¹⁷⁵ Tih dana su i nepoznate osobe iz automobila, koji se kretao iz pravca Zagreba prema Bjelovaru, bacali letke s naslovom „*Lažeš Krnjeviću, plaćeniče masonske lože.*“ Dokaz da se radilo organiziranoj akciji koja je obuhvatila nekoliko hrvatskih područja su letci pronađeni u Sisku, Sušaku i Dubrovniku u istom vremenskom razdoblju. U Sušaku su uz natpise, koji su bili na letcima u Bjelovaru, pronađene i brošure pod naslovom „*I mi čestitamo! Dr. Mačeku prigodom godišnjice sporazuma.*“ Brošura je bila potpisana s „*Hrvatski nacionalisti, ustaše i domobrani*“.¹⁷⁶ Osim letcima i brošurama, ustaška strana je napadala Krnjevića i preko svojih novina, *Hrvatski narod*. Tako je Krnjevićev članak u beogradskoj *Politici*, u kojem opisuje stanje na hrvatskom selu, poslužio kao povod kritiziranju njegovog političkog djelovanja. Krnjevića su u *Hrvatskom narodu* proglasili nekompetentnim za vođenje politike hrvatskog sela jer su se tijekom njegovog dugogodišnjeg izbivanja u gradovima Zapadne Europe dogodile velike promjene na selu koje on ne razumije.¹⁷⁷ Kritiziraju ga jer je u članku nastojao srpskom čitateljstvu prikazati kako je hrvatsko selo razvijeno, potkrepljujući to postojanjem brojnih seljačkih organizacija. Prema autoru članka, organizacije nisu mjerilo razvijenosti hrvatskog sela. Pravi pokazatelj je dobar položaj seljaka koji mu omogućuje ugodan život od plodova njegovog rada. Ocjenjuju kako je položaj seljaka i cijelog hrvatskog naroda u Banovini Hrvatskoj loš. Kao iznimku navode jedino „*nepokvarenu gospodu*“ koja vodi politiku šupljih demagoških fraza, jasno aludirajući na Krnjevića i vodstvo HSS-a.

Krajem kolovoza 1940. Krnjević je otputovao u Split na odmor.¹⁷⁸ Iako njegov dolazak nije bio najavljen, na kolodvoru se okupio narod kako bi ga dočekaao. Odsjeo je u hotelu Ambasador, a odmor je proveo djelomično radno jer je u stranačkim prostorijama u Sokolovoj ulici u Splitu primao osobe na razgovor. Krnjević je odmor nastavio u Dubrovniku gdje je proveo nekoliko dana. Novinarima je izjavio kako je zadovoljan svojim odmorom iako se relativno malo odmarao. Već nakon nepunih tjedan dana odmora nastavio je uobičajenim radnim tempom. Odmah po povratku iz Dubrovnika je sa sinom i kćerkom vlakom otputovao u Sarajevo, u posjet tamošnjoj organizaciji HSS-a.¹⁷⁹ Na kolodvoru mu je priređen doček nakon čega je Krnjević održao govor. Na početku govora prisjetio se 1927. kada je bio zastupnički kandidat u sarajevskom okrugu. Pohvalio je sarajevske Hrvate i njihov rad na

¹⁷⁵ HDA, Banovina Hrvatska: Kabinet bana, ustaški letci u Bjelovaru „Dolazi Pavelić: on će dati kruha i rada“, Kutija 10, 49846

¹⁷⁶ HDA, Banovina Hrvatska: Kabinet bana, obavijest o rasturanju ilegalnih letaka i brošura na područjima Sušak, Bjelovar i Sisak, Kutija 13, 59038

¹⁷⁷ *Hrvatski narod*, br. 50, 19.1.1940., 2.

¹⁷⁸ Isto, br. 1552, 25.8.1940., 5.

¹⁷⁹ Isto, br. 1559, 1.9.1940., 5.

stvaranju hrvatskog kulturnog društva *Napredak*. U govoru o politici hrvatskog narodnog pokreta istaknuo je tri cilja.¹⁸⁰ Prvi cilj je izbjegavanje rata jer je hrvatski narod sudjelovao u svim većim ratnim sukobima u Europi, boreći se najčešće za druge. Naglašava kako hrvatski narod ionako ne bi odlučivao o ishodu jer će velike sile odlučiti o pobjedniku ratnog sukoba. Kao drugi i najvažniji cilj ističe očuvanje narodne i teritorijalne cjelovitosti. Treći cilj obuhvaća ublažavanje posljedica teškog gospodarskog stanja uzrokovanog ratom. Navodi kako će nastojati provoditi politiku koja će osigurati da tijekom predstojeće zime i proljeća ne bude onih koji nemaju kruha za jesti. Vezano uz taj zadatak najavljuje i uvođenje javnih radova te mjere za poboljšanje životnih uvjeta u državi. U govoru je komentirao i pitanje teritorijalnog opsega koji nije konačno definiran sporazumom Cvetković-Maček. Spomenuo je kako je još mnogo krajeva s hrvatskim većinskim stanovništvom ostalo izvan granica Banovine Hrvatske te poziva sve one koji misle kako bi njihov kraj trebao pripadati Banovini da se pokrenu. Pritom navodi primjere Hrvata iz Boke Kotorske prema kojima se postupa kao prema građanima drugog reda. U sličnoj situaciji su bili i Hrvati u Baranji, Bačkoj i Srijemu čija područja, prema Krnjeviću, treba pripojiti Banovini Hrvatskoj. Osvrnuo se i na položaj Hrvata na području Sarajeva gdje Hrvati ne mogu dobiti posao u željeznici i drugim državnim službama. Krnjević kao dodatni cilj politike hrvatskog narodnog pokreta navodi sprječavanje diskriminacije hrvatskog stanovništva i političku borbu za pripajanjem svih hrvatskih krajeva Banovini Hrvatskoj. Jedna od tema u govoru bilo je i pitanje odnosa sa Srbima. Govori kako se Srba ne treba bojati te kako se sa Srbima u Hrvatskoj postupa isto onako kako se postupa s Hrvatima izvan domovine. Naglasio je kako im je sve dopušteno, ali pod uvjetom da poštuju zemlju u kojoj žive. U govoru navodi kako u Hrvatskoj žive brojne nacionalne manjine koje imaju ravnopravan status u društvu, o čemu svjedoči prisutnost Mađara, Čeha i Nijemaca u HSS-u. Kao krajnji cilj takve politike Krnjević navodi održavanje zajedništva unutar granica Kraljevine Jugoslavije. Posljednji dio govora je posvetio neprijateljima koji poduzimaju sve kako bi razbili slogu hrvatskog naroda i spriječili izgradnju Hrvatske. Navodi primjer Srba koji u isto vrijeme dijele frankovačke i komunističke letke. Krnjević je tijekom boravka u Sarajevu posjetio članove muslimanske organizacije HSS-a u njihovim prostorijama, hrvatsku čitaonicu koju je izgradilo kulturno društvo *Napredak* i grob Silvija Strahimira Kranjčevića. Nakon odmora u Splitu i Dubrovniku te tri dana u Sarajevu, Krnjević se vratio uobičajenim tajničkim poslovima u Zagrebu.¹⁸¹

¹⁸⁰ Isto, br. 1561, 3.9.1940., 5.

¹⁸¹ Isto, br. 1561, 3.9.1940., 5.

Krajem studenog 1940. ban Ivan Šubašić je, u sklopu putovanja u kojem je obilazio sve krajeve Banovine Hrvatske, posjetio Hrvatsko zagorje.¹⁸² U njegovoj pratnji je bio i Juraj Krnjević. On je u Varaždinu održao govor u kojem se osvrnuo na suživot Hrvata i Srba u jugoslavenskoj zajednici. Naglasio je kako su Hrvati svjesno pristupili zajednici sa Srbima te kako je u obostranom interesu održavanje jugoslavenske zajednice. Pozvao je na potencijalnu zajedničku obranu sa Srbima od neprijatelja jer braneći jugoslavensku zajednicu brane se ideje hrvatskog narodnog pokreta. Nekoliko dana poslije govora u Varaždinu, Krnjević je posjetio Čakovec gdje je održao govor okupljenim građanima s balkona gradske vijećnice.¹⁸³ Na početku govora se prisjetio kako se prije dvadeset godina, na izborima u Čakovcu, borio za HSS. Navodi kako mu je ponovni dolazak u Čakovec jedan od najsretnijih dana u političkom djelovanju te kako se tijekom deset godina u emigraciji često sjećao međimurskih seljaka. U govoru je komentirao kako među prisutnima nisu samo muškarci, nego ima i mnogo žena kojima odaje posebnu čast. Naglasio je kako sve više žena počinje pratiti politiku, što smatra osobito pohvalnim jer se ne kaže bez razloga kako žene drže tri ugla kuće. Istaknuo je važnost podrške žena muževima i pozvao ih da ostanu takve kakve su bile dosada. Završio je govor sa željom da se opet sastanu na istom mjestu za dvadeset godina. Prema Krnjevićevim riječima, Hrvatska će tada izgledati kao najljepši perivoj i biti jedna od najuzornijih zemalja u Europi. Kako bi se to ostvarilo, poziva na slijeđenje programa hrvatskog seljačkog pokreta koji je već dosad postigao dobre uspjehe.

Početkom prosinca 1940. u Zagrebu je održana sjednica Prosvjetnog sabora u organizaciji Seljačke sloge na kojoj su doneseni zaključci o daljnjem prosvjetnom radu.¹⁸⁴ Seljačka sloga je Krnjevića, još tijekom travnja iste godine, proglasila prosvjetnim radnikom. U svojim govorima je često naglašavao važnost prosvjetnog rada. Pozivao je seljake na čitanje djela Antuna Radića, okupljanje u kućama tijekom zimskih večeri i tumačenje onoga što je napisano. Prema njemu, to je najbolja obrana u ovo doba kada vladaju sila i nasilje.¹⁸⁵ Na početku Prosvjetnog sabora bili su izneseni podatci prema kojima je u dosadašnjem radu Seljačke sloge preko 200 000 seljaka naučilo čitati i pisati. U ostvarenju tih rezultata je sudjelovalo preko 1 200 ogranaka. Krnjević je, u svom govoru u Saboru, istaknuo kako politički uspjeh uvelike ovisi prosvjećenosti seljaka. Naglašava da tamo gdje prosvjeta ima dobre rezultate, strana propaganda ne može uspjeti jer učenje hrvatskog seljačkog pokreta, koje se širi preko Seljačke sloge, ima odgovore na sva trenutačna politička pitanja. Zato je

¹⁸² Isto, br. 1638, 19.11.1940., 6.

¹⁸³ Isto, br. 1640, 21.11.1940., 5.

¹⁸⁴ Isto, br. 1658, 9.12.1940., 3. i 8.

¹⁸⁵ Isto, br. 1631, 12.11.1940., 5.

pozvao seljake da nastoje osigurati informiranost svih pristaša seljačkog pokreta o onome što se radi i događa u zemlji. U govoru se osvrnuo i na međunarodne prilike. Predviđa kako će do boljeg međunarodnog poretka doći samo ako se bude poštivalo ljudsko dostojanstvo i ako bude postojala suradnja među narodima. Na kraju je prognozirao kako će se stanje u Europi smiriti samo ako Europa krene onim putem koji je proročki propovijedao Stjepan Radić, a u protivnom će se teško stanje nastaviti.

Svojevrsnu analizu trenutačnog stanja i svega onoga što je napravljeno prethodne godine (1940.), Krnjević je napisao u članku koji je objavljen u božićnom broju *Hrvatskog dnevnika*.¹⁸⁶ U članku piše kako Hrvati generalno mogu biti zadovoljni prethodnom godinom iz četiri razloga. Kao prvi razlog navodi očuvanje mira zahvaljujući politici predsjednika Mačeka i HSS-a. Drugi razlog zadovoljstva je činjenica da u Hrvatskoj tijekom zime i proljeća neće biti gladnih, iako je prethodna godina obilježena gospodarskim problemima i velikim obvezama prema inozemstvu. Unatoč tome, osigurana je dovoljna zaliha najpotrebnijih namirnica koje će se pravedno podijeliti među narodom. Treći razlog zadovoljstva je sve bolja organiziranost Banovine Hrvatske. Posebno je pohvalio povećanu brigu prema selu i socijalno najugroženijima te borbu protiv špekulanata. Sve su to, prema Krnjeviću, pokazatelji kako je Banovina Hrvatska sposobna i za rješavanje većih problema nego što su joj povjereni. Kao cilj za iduću godinu nameće se konačno uređenje položaja Hrvatske i hrvatskog naroda, odnosno veći stupanj samostalnosti. Krnjević kao posljednji razlog zadovoljstva navodi pobjedu naroda nad kušnjama koje su pred njega stavili protivnici Radićeve Hrvatske. Oni su, prema njemu, željeli iskoristiti međunarodne prilike i pomoću svih mogućih metoda, pa čak i terorizma, ostvariti svoje ciljeve. Naziva ih propovjednicima tuđih ideologija koje nisu uspjele ni ondje gdje su stvorene. Slikovito ih je opisao kao gavranove koji su se bacali na živo narodno tijelo kako bi mu iščupali dušu i srce, ali je zahvaljujući svijesti naroda daljnji razvoj događaja pokazao njihovu nemoć.¹⁸⁷ Krnjević je 1940. označio kao godinu u kojoj je hrvatski seljački pokret dodatno ojačao i udvostručio svoje snage.

4.5. Uloga Jurja Krnjevića u hrvatskom sportu

Već smo spomenuli kako je Krnjević bio veliki zaljubljenik u sport, posebno nogomet. Tijekom boravka u emigraciji često je posjećivao hrvatske sportaše koji su nastupali za inozemne klubove. Emigracija ga nije spriječila da prati sportske događaje u domovini i

¹⁸⁶ Isto, br. 1673, 25.12.1940., 6.

¹⁸⁷ Isto, br. 1673, 25.12.1940., 6.

čestita sportašima na postignutim uspjesima. S druge strane, sportske organizacije i klubovi su pokazali koliko cijene Krnjevića kada su poslali svoje delegacije da sudjeluju na svečanom dočeku prilikom njegovog povratka u domovinu. Definitivno je postojala povezanost između Krnjevića i hrvatskog sporta. Stoga ne iznenađuje odluka skupštine Hrvatske športske sloge da izabere Krnjevića za svog predsjednika krajem 1939. godine. Krnjević je na izbornoj skupštini održao govor u kojem je naveo kako ima mnogo posla te da nema dana kad ne radi barem dvanaest sati, ali također napominje da u svom radu nema običaj primiti se jednog posla i ne završiti ga kako treba.¹⁸⁸ Istaknuo je kako je sport vrlo važan za svaki narod jer kulturni narodi u svijetu gledaju koliko se koji narod bavi sportom. Prema Krnjeviću, sportu i sportašima je potrebno dati isti onaj duh kojim je bio prožet hrvatski narodni pokret.

Unatoč potpisivanju sporazuma Cvetković-Maček i stabilizaciji odnosa u zemlji, odnosi između Hrvata i Srba za vrijeme Banovine Hrvatske su i dalje bili sve samo ne pomirljivi. Iako je u svojim govorima većinom pozivao na zajedništvo svih naroda i poboljšanje odnosa sa Srbima, Krnjević je u rujnu 1940. kao predsjednik Hrvatske športske sloge poslao oštre poruke čelnicima srpskog sporta.¹⁸⁹ Do sukoba je došlo jer su srpski sportski savezi samovoljno upravljali jugoslavenskim sportom, bez uključivanja ostalih nacionalnih saveza u donošenje odluka. Problem je nastao i oko toga što je srpska strana nudila brojne pogodnosti hrvatskim sportašima da nastupaju pod srpskom zastavom. Krnjević je zatražio suradnju na temelju jednakosti i sporazuma hrvatskih, slovenskih i srpskih saveza. U protivnom, hrvatski sportski savezi će izaći iz okvira jugoslavenskog sporta i samostalno pristupiti međunarodnim organizacijama pojedinih sportskih grana. Naveo je konkretan primjer u tenisu gdje srpski teniski savez samostalno vodi jugoslavenski teniski savez, iako većina najboljih tenisača dolazi iz Hrvatske. Slična situacija je bila u biciklizmu, boksu i atletici. Krnjević je, u slučaju nastavljanja takvog stanja, zaprijetio prekidom svih veza između hrvatskog i srpskog sporta te zabranu nastupanja hrvatskih sportaša na području Srbije.

Kao čelni čovjek hrvatskog sporta za vrijeme Banovine Hrvatske, Krnjević je pokrenuo proces odvajanja hrvatskih sportskih saveza iz jugoslavenskog okvira. Takav proces je bio u skladu s političkom borbom HSS-a za većom samostalnošću Banovine Hrvatske unutar Kraljevine Jugoslavije. Na taj način je Krnjević, osim u borbi za širu autonomiju na političkom planu, sudjelovao u zaštiti i borbi za veća prava hrvatskog sporta.

¹⁸⁸ Isto, br. 1297, 9.12.1939., 9.

¹⁸⁹ Isto, br. 1562, 4.9.1940., 12.

4.6. Pristupanje Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu

Krajem 1940. i početkom 1941. Kraljevina Jugoslavija je bila pod sve većim pritiskom Njemačke koja se željela osigurati od napada iz Jugoistočne Europe prije planiranog napada na Sovjetski Savez (plan *Barbarossa*). Stratešku važnost Kraljevine Jugoslavije za sukobljene strane dodatno je naglasilo i otvaranje nove bojišnice u Grčkoj. Hitler je prvotno od jugoslavenske vlade tražio potpisivanje pakta o nenapadanju, a kasnije je proširio zahtjev na ulazak Kraljevine Jugoslavije u Trojni pakt. Trojnom paktu su već pristupili jugoslavenski susjedi Mađarska, Rumunjska i Bugarska. Pritisak na pristupanje Trojnom paktu je, tijekom prvih mjeseci 1941., vršen i s talijanske strane. Italija je još sredinom 1940. željela vojno intervenirati na području Kraljevine Jugoslavije, ali je Hitler spriječio napad jer mu tada nije odgovaralo otvaranje nove bojišnice na Balkanu.¹⁹⁰

Krnjević je sredinom siječnja 1941. objavio članak u *Seljačkom domu* u kojemu se osvrnuo na međunarodnu političku situaciju.¹⁹¹ Piše kako se spremaju veliki svjetski događaji jer se pripreme obavljaju na obje zaraćene strane. Pritom je analizirao odnos snaga u ratu. Tako piše da Velika Britanija dobiva veliku pomoć od svojih kolonija i SAD-a koji će se uključiti u rat s ogromnim novčanim sredstvima. S druge strane, Njemačka se prema Krnjevićevim procjenama sprema na novi veliki napad. U tekstu iznosi pretpostavku kako će sljedeća meta Njemačke biti upravo Velika Britanija. Osvrnuo se i na situaciju u Podunavlju. Zaključio je kako smanjeno zanimanje za ovo područje jamči mir, što je najvažnija vijest za hrvatski narod. Ipak, upozorava da događaji poput prolaska njemačkih odreda preko Mađarske i njihovo zadržavanje u Rumunjskoj te pojačana diplomatska aktivnost između Njemačke i Bugarske ukazuju na to da bi se rat mogao premjestiti na područje Balkanskog poluotoka i Sredozemnog mora. Krajem mjeseca, Krnjević je u istim novinama objavio članak o radu Banske vlade.¹⁹² Naveo je kako je od strane Banske vlade mnogo učinjeno, ali da ima mjesta za napredak. Spominje kako je on osobno u nekoliko navrata kritizirao njezine odluke i rad određenih osoba u njenom vodstvu. Na temelju godišnjaka banske vlasti Banovine Hrvatske nabrojio je na kojim područjima su ostvareni dobri rezultati. Prema godišnjaku, napredak je ostvaren na području unutrašnje uprave, školstva, razvoja seljačkih gospodarstava, narodnog zdravlja te su obavljeni brojni tehnički radovi. Naglašava kako ti uspjesi dobivaju još veću važnost ako se zna u kakvim je nestabilnim međunarodnim prilikama vlada radila. Istodobno, na temelju tih uspjeha, zahtijeva proširenje prava i

¹⁹⁰ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, 2. izd. (Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.), 236.

¹⁹¹ *Hrvatski dnevnik*, br. 1694, 17.1.1941., 5.

¹⁹² Isto, br. 1708, 31.1.1941., 5.

teritorijalnog opsega Banovine Hrvatske. Na kraju članka ističe da je najvažniji faktor uspjeha Banske vlade dobra suradnja s narodom. Sredinom veljače je izašao još jedan u nizu njegovih članaka u *Seljačkom domu* u kojem Krnjević iznosi pretpostavku u kojem smjeru će se odvijati ratni sukob.¹⁹³ Istaknuo je kako s približavanjem proljeća raste napetost u međunarodnoj politici. Godina 1941. je prema njemu ključna godina u ratovanju, a sudeći po pripremama sukobljenih strana predviđa kako će se već na proljeće odigrati vrlo važni događaji. Navodi kako Velika Britanija postaje sve jača odmicanjem rata te kako će područje Balkana dobiti na važnosti zbog početka rata u Sjevernoj Africi. Na kraju se osvrće na položaj Kraljevine Jugoslavije te hvali postizanje sporazuma Cvetković-Maček koji je ojačao njezin međunarodni položaj. Kao glavni cilj domaće politike ističe očuvanje dosadašnje neutralnosti.

Početak ožujka 1941. u domaćoj javnosti i među narodom počinje se osjećati zabrinutost i panika zbog rata koji se sve više približava granicama Kraljevine Jugoslavije. Kako bi pojačala pritisak na Kraljevinu Jugoslaviju, Njemačka je smjestila dodatne vojne snage na jugoslavensko-bugarsku granicu. Istodobno je Mussolini iz Italije slao poruke u kojima zahtijeva pristupanje Trojnom paktu. Vodeći političari u državi, Cvetković i Maček, umirivali su narod izjavama koje su novine prenosile na svojim naslovnicama. Njihova poruka je bila kako će, unatoč svemu, biti sačuvani najviši narodni i državni interesi te nezavisnost i državna cjelina.¹⁹⁴ U Bergofu su se 4. ožujka sastali Hitler i knez Pavle. Tijekom petosatnog razgovora Hitler je knezu Pavlu objašnjavao kako je rat skoro gotov i da se u Europi stvara novi poredak te je izrazio želju da Kraljevina Jugoslavija bude dio njega kroz Trojni pakt.¹⁹⁵ Knez Pavle je u razgovoru mogao samo obećati neutralnost Kraljevine Jugoslavije u ratnom sukobu. Takvo rješenje nije zadovoljavalo Hitlera koji je nastavio vršiti pritisak na jugoslavensku vladu za pristanak na njegove zahtjeve.

Tijekom ožujka novine *Hrvatski dnevnik* prenose još nekoliko Krnjevićevih članaka iz *Seljačkog doma*. U člancima Krnjević piše kako politička načela jednog naroda nisu kao kaput koji se može mijenjati i obući danas jedan, sutra drugi.¹⁹⁶ Prema njemu, braća Radić su postavila Hrvatsku na zdrave temelje, a predsjednik Maček nastavlja taj put uz punu podršku hrvatskog naroda. Kao odrednice politike kojom ide hrvatski seljački narod navodi želju za mirom i nemiješanje u sukobe velikih. Objašnjava kako nemiješanje u rat s velikima nije odraz kukavičluka, nego uvjerenja da mali narodi u tim sukobima mogu samo stradati. Navodi kako s trenutačnog gledišta sporazum Cvetković-Maček dobiva još veće značenje kao jamstvo

¹⁹³ Isto, br. 1724, 14.2.1941., 5.

¹⁹⁴ Isto, br. 1745, 7.3.1941., 1.

¹⁹⁵ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, 2. izd. (Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.), 237.

¹⁹⁶ *Hrvatski dnevnik*, br. 1753, 15.3.1941., 5.

za mir. Na taj sporazum gleda kao na nešto što je ojačalo državu jer bi podijeljena Kraljevina Jugoslavija bila lak plijen za osvajače.

Ovakvi Krnjevićevi stavovi su bili u skladu s Mačekom stavom o neutralnosti koje najbolje opisuje njegova izjava: „*Kad se veliki tuku, mali moraju pod stol.*“¹⁹⁷ Kako bi osigurao neutralnost i izbjegao ratni sukob, Maček je tijekom diplomatskih pregovora s Njemačkom pristajao na njemačke zahtjeve uvjeren kako je sve bolje od izravnog upletanja u rat. Glavni cilj HSS-a je bio izgradnja Banovine Hrvatske i jačanje njezine autonomije te je radi ostvarenja tih ciljeva bio spreman pristati na ulazak u Trojni pakt.¹⁹⁸ S druge strane, aktivne su bile britanska i američka diplomacija koje su nastojale odvratiti jugoslavensku vladu od pristajanja na Hitlerove zahtjeve. Svakim novim danom je rasla napetost na području Jugoistočne Europe. To je bilo vidljivo i u Krnjevićevim člancima. On u *Seljačkom domu* piše kako Balkan polako dobiva sve veću važnost u planovima zaraćenih strana.¹⁹⁹ Svi diplomatski potezi su, prema njemu, samo pripreme za veliki sukob koji će uslijediti između velikih sila. Navodi kako je na području Jugoistočne Europe sve u znaku vojnih i diplomatskih priprema za ratni sukob. Unatoč svemu, na kraju članka izražava nadu kako će politika HSS-a osigurati mir na području Banovine Hrvatske.

Hitlerov diplomatski pritisak je urodio plodom jer je Krunsko vijeće, predvođeno knezom Pavlom, predsjednikom vlade Cvetkovićem i potpredsjednikom vlade Mačekom, na sastanku 20. ožujka donijelo odluku o pristupanju Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu. Odluka je potvrđena od strane vlade nakon čega su predsjednik vlade Cvetković i ministar vanjskih poslova Cincar Marković 25. ožujka, u dvorcu Belvedere u Beču, potpisali pristupanje Trojnom paktu. U potpisanom ugovoru su Njemačka i Italija zajamčile Kraljevini Jugoslaviji poštivanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta, da neće tražiti nikakvu vojnu pomoć te da njihove vojne jedinice neće prelaziti preko jugoslavenskog teritorija.²⁰⁰

Krnjević je prokomentirao pristupanje Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu u članku koji je izašao krajem ožujka.²⁰¹ Navodi kako se vrijednost svakog političkog čina prosuđuje prema tome koliko on koristi narodu, a interes naroda uvijek mora biti iznad svega drugoga. U članku je pojasnio sadržaj potpisanog sporazuma te istaknuo kako je područje Balkana u posljednje vrijeme postalo centar sukoba interesa međunarodnih sila. Objašnjava kako je iz tih razloga bilo potrebno osigurati mir jer trenutačni rat nije rat malih, nego rat velikih. Kao

¹⁹⁷ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 417.

¹⁹⁸ Fikreta Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka* (Zagreb: Globus, 1983.), 23.

¹⁹⁹ *Hrvatski dnevnik*, br. 1759, 21.3.1941., 5.

²⁰⁰ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, 2. izd. (Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.), 239.

²⁰¹ *Hrvatski dnevnik*, br. 1766, 28.3.1941., 5.

rješenje se nametnulo pristupanje Trojnom paktu. Krnjević smatra kako je pristupanje Trojnom pakt dobitak jer prilikom pristupanja nije žrtvovan niti jedan narodni interes, a izgledi za mir su se povećali. Pohvalio je i poboljšanje odnosa s Njemačkom koje je posljedica pristupanja Trojnom paktu. Na kraju članka je izrazio potporu djelovanju Cvetkovićeve vlade na području vanjske politike jer ona nastoji osigurati mir i pojačati sigurnost, što se poklapa sa željama cijelog naroda.

Prije samog pristupanja Trojnom paktu, grupa časnika koja je bila povezana s britanskom obavještajnom službom je pripremala plan za smjenu vlasti ukoliko dođe do potpisivanja ugovora. Velikoj Britaniji je odgovaralo uključivanje Kraljevine Jugoslavije u rat jer će tako natjerati Njemačku na vojni angažman na Balkanu.²⁰² Osim sprječavanja suradnje s Njemačkom, grupa pučista je bila motivirana i zaustavljanjem daljnje federalizacije Kraljevine Jugoslavije, odnosno bili su protiv autonomije koju je uživala Banovina Hrvatska.²⁰³ Nakon što je Kraljevina Jugoslavija pristupila Trojnom paktu, oni su izveli časnički puč 27. ožujka 1941. u 4 sata ujutro. Vojska je pružila podršku pučistima na način da je preuzela sva ministarstva, radio-postaje, pošte i kolodvore.²⁰⁴ Svi ministri koji su bili u Beogradu su uhićeni, smijenjeno je Namjesništvo, a kralj Petar II. je preuzeo kraljevsku vlast. Vođe pučista su bili generali Mirković i Simović te braća Knežević. Već oko 6 sati ujutro ministar Šutej je nazvao Mačeka i obavijestio ga o puču i zahtjevu generala Simovića da HSS-ovi ministri uđu u novu vladu. Ulaskom hrvatskih ministara u vladu pučisti su željeli stvoriti dojam da je nova vlast jedinstvena i prihvaćena na cjelokupnom području Kraljevine Jugoslavije. Maček je zatražio vremena kako bi se o odluci posavjetovao s Krnjevićem i Košutićem koji su odmah bili pozvani u njegov stan.²⁰⁵ Isto jutro se Maček sastao s knezom Pavlom koji se za vrijeme izbijanja puča zatekao na zagrebačkom glavnom kolodvoru. Njegov dvorski vlak je stao u Zagrebu kako bi napravio stanku tijekom putovanja prema Brežicama gdje je putovao na odmor. Maček je obavijestio kneza o puču te su razgovore nastavili u Banskim dvorima. Tijekom razgovora, Maček je predložio knezu Pavlu da on, kao vrhovni zapovjednik vojske, okupi vojsku izvan Beograda te otvori pregovore s pučistima.²⁰⁶ Knez Pavle je odbio taj prijedlog jer se bojao da je njegova obitelj u rukama pučista, a smatrao je i kako bi to bilo okarakterizirano kao pobuna protiv kralja. Ubrzo je knez Pavle morao oputovati u Beograd jer je general Nedeljković, koji je bio u njegovoj pratnji, dobio

²⁰² Bogdan Krizman, *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941. - 1943.* (Zagreb: Globus, 1981.), 5.

²⁰³ Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb: Golden marketing, 1999.), 121.

²⁰⁴ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 417.

²⁰⁵ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 36.

²⁰⁶ Vladko Maček, *Memoari* (Zagreb: Dom i svijet, 2003.), 218.

naredbu da vrati vlak i kneza u glavni grad. Na putu prema Beogradu pridružio im se i ban Šubašić kojeg je Maček poslao da analizira novonastalu situaciju. Knez Pavle je, nakon dolaska u Beograd, dobio nalog da napusti zemlju te je završio u emigraciji u Južnoj Africi gdje će mu se kasnije pridružiti još neki jugoslavenski političari. U Beogradu su se dotad održavale ulične demonstracije protiv dogovorenog ulaska u Trojni pakt. Jedan od organizatora antifašističkih demonstracija bila je i Komunistička partija Jugoslavije. Ona je prema direktivi Kominterne (Komunističke internacionale) izbjegavala zauzeti strane. Ratni sukob je od strane komunista promatran kao sukob imperijalističkih blokova koji će se međusobno uništiti i otvoriti put proleterskoj revoluciji. Na beogradskim demonstracijama članovi KPJ su iskazivali potporu SSSR-u i zagovarali stvaranje narodne vlade.²⁰⁷

U pregovorima između Mačeka i Simovića, Maček je kao uvjet za njegov osobni ulazak i ulazak HSS-ovih ministara u novu vladu tražio priznavanje sporazuma Cvetković-Maček i održavanje postojećeg položaja Banovine Hrvatske. Krnjević je dan poslije puča s Mačekom vodio razgovor o planovima ukoliko dođe do rata. Maček je predložio Krnjeviću da u tom slučaju on ide zajedno s vladom u emigraciju kao potpredsjednik vlade.²⁰⁸ Krnjević je o svim zbivanjima obavijestio britanskog konzula u Zagrebu, Terenca C. Rappa. U tajnom razgovoru s njim otkrio je da mu je ponuđeno mjesto potpredsjednika vlade, ali da je on predložio Košutića umjesto sebe.²⁰⁹ Pošto se Maček i on nisu usuglasili oko tog pitanja, odlučeno je kako će se odluka donijeti tijekom sljedećih dana. Krnjević je britanskom konzulu naglasio kako su ciljevi politike HSS-a bili i ostali vezani uz očuvanje jedinstva Kraljevine Jugoslavije suradnjom sa Srbima i zadržavanje vlasti u Hrvatskoj.²¹⁰ Britanski konzul je o svemu obavijestio britanskog ministra vanjskih poslova, Anthonyja Edena. Rapp u telegramu Edenu navodi kako je nagovarao Krnjevića da preuzme položaj potpredsjednika vlade jer bi njegova prisutnost u Beogradu za britanske vlasti bila jako vrijedna. Opisuje Krnjevića kao pouzdanog, iskrenog i vjernog suradnika. Iz ministarstva je Rappu odgovoreno kako odobravaju njegovo djelovanje oko Krnjevića, ali da bi najbolje bilo da Maček ostane u vladi.²¹¹ Na sastanku vodstva HSS-a, održanom 1. travnja 1941., potvrđena je Mačekova odluka da će u slučaju odlaska vlade u emigraciju Krnjević preuzeti njegovo mjesto u vladi. Nakon što je Simovićeva vlada prihvatila HSS-ove uvjete, Maček i ministri HSS-a ušli su u novu vladu 3. travnja. Istog dana navečer su Maček, Krnjević i Šubašić otputovali vlakom u

²⁰⁷ Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb: Golden marketing, 1999.), 122.

²⁰⁸ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, priloge* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 35.

²⁰⁹ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928. - 1941., sv. 2* (Zagreb: Liber, 1974.), 390.

²¹⁰ Isto, 391.

²¹¹ Isto, 430.

Beograd gdje im je priređen svečani doček.²¹² U idućim danima je, kao rezultat pregovora o ulasku u vladu, proširena autonomija Banovine Hrvatske. Banska vlast je postala upravitelj cjelokupnog unutrašnjeg političkog života Hrvatske. U skladu s tim, pokrenute su promjene na područjima vojske, financijske, sudske i upravne vlasti.

Zbog svih navedenih događaja, ponajprije zbog časničkog puča, Hiler je 6. travnja 1941. naredio vojni napad na Kraljevinu Jugoslaviju pod imenom *Pothvat 25*. Prilikom napada je Zagreb dobio status slobodnog grada, dok je Beograd bio izložen snažnom bombardiranju odmah nakon proglašenja rata. Simovićeva vlada je preko njemačkog poslanika pokušala uvjeriti Hitlera da puč neće utjecati na članstvo u Trojnom paktu, ali uzalud.²¹³ Njemačka vojska je s područja Austrije, Mađarske i Bugarske brzo napredovala i uz talijansku pomoć je za dva dana došla do Beograda. Jugoslavenska vojska nije bila spremna na rat te se ubrzo predala višestruko jačem neprijatelju. Istodobno s napredovanjem njemačke vojske, pokrenut je plan dijeljenja Kraljevine Jugoslavije uz pomoć ustaške emigracije. Ustaše su, uz pomoć talijanskih i njemačkih snaga, trebale preuzeti vlast na području Banovine Hrvatske. Treba napomenuti kako Njemačka u početku stvaranja plana nije podupirala Pavelića i ustaše jer su ih smatrali talijanskim oruđem.²¹⁴ Njemačka ideja o izdvajanju Hrvatske iz Kraljevine Jugoslavije je u početku bila vezana isključivo uz HSS i Mačeka. Željeli su postaviti Mačeka kao svog čovjeka na vlast i spriječiti njegov ulazak u Simovićevu vladu. Na taj način bi se stvorio razdor u Kraljevini Jugoslaviji koji bi pružio povod i olakšao njemačku intervenciju.²¹⁵ Pregovori između Mačeka i njemačkih poslanika su se vodili istodobno s pregovorima o ulasku HSS-a u Simovićevu vladu. Tek nakon što ih je Maček odbio i pristao na ulazak u novu vladu, Nijemci su pružili podršku ustašama te im tako osigurali dolazak na vlast.

4.7. Odlazak u drugu emigraciju

Jugoslavenska vlada i kralj su pred njemačkom vojskom pobjegli iz Beograda u Užice. Vlada je u Užicama 6. travnja održala sjednicu u lokalnom hotelu na kojoj je predsjedao Maček u odsutnosti Simovića. On je na toj sjednici obavijestio ostale članove vlade kako neće dalje bježati i ići u inozemstvo. Svoje mjesto potpredsjednika vlade je prepustio Krnjeviću kojem je dao punu podršku za sve odluke koje donese. Simović je pokušao odvratiti Mačeka od napuštanja vlade, ali bezuspješno. Članovi vlade su, bez Mačeka, otputovali iz Užica u

²¹² *Hrvatski dnevnik*, br. 1773, 4.4.1941., 1.

²¹³ Bogdan Krizman, *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941. - 1943.* (Zagreb: Globus, 1981.), 9.

²¹⁴ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 419.

²¹⁵ Fikreta Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka* (Zagreb: Globus, 1983.), 24-25.

Sarajevo. S obzirom na to da je Sarajevo bilo pod napadima talijanskog zrakoplovstva, odlučeno je da se smjeste u brdima u okolini Sarajeva, Palama. Ondje su se vladi pridružili HSS-ovi ministri Šutej, Smoljan, Torbar i Andres. Maček je pak automobilom došao do Banja Luke gdje se nakratko zadržao pa nastavio dalje preko Prijedora, Bosanskog Novog, Gline, Vrginmosta i Pisarovine prema svom imanju u Kupincu gdje ga je čekala njegova obitelj.²¹⁶ Iz Kupinca je pozvao Krnjevića, Košutića i Šubašića da dođu iz Zagreba na njegovo imanje kako bi obavili dogovore. Prema Krnjevićevim riječima, nikad u životu nije vidio Mačeka toliko uzrujanog kao što je bio tijekom dvosatnog sastanka s njima.²¹⁷ Poslije sastanka se Maček preko radija obratio hrvatskom narodu kojem je poslao poruku da mora biti složan i discipliniran tijekom ratnih zbivanja. Obavijestio ih je kako će on ostati uz njih tijekom rata te da će daljnje upute davati preko organizacija i članova stranke. Isti dan navečer Košutić i Šubašić su se vratili u Zagreb, a Krnjević je sa svojom djecom ostao prespavati na imanju u Kupincu.

Sutradan ujutro su Krnjević i djeca ministarskim automobilom, kojim je upravljao službeni vozač, krenuli u Sarajevo gdje je Krnjević trebao preuzeti Mačekovo mjesto u vladi. Putovali su preko Zagreba do Lipika u kojem su oko podneva stali na ručak. Put su nastavili prema Staroj Gradiški gdje su prešli rijeku Savu i u Bosni nastavili do Banja Luke. U Banja Luci se Krnjević sastao s generalom Mihaljevićem i senatorom HSS-a iz Jajca, Islamom Filipovićem. Susret nije dugo trajao jer su njemačke zračne snage vršile napade na Banja Luku. Nastavili su put dalje preko Jajca, gdje su Islama Filipovića ostavili kod kuće, te su došli do Travnika. Nakon što su prespavali u Travniku, ujutro su krenuli prema Sarajevu. U Sarajevu su Krnjević i njegova djeca trebali prespavati u zgradi sarajevske podružnice Prve hrvatske štedionice, tj. u stanu Zdravka Šuteja, brata Jurja Šuteja. Zdravko Šutej i Krnjević su se poznavali još iz studentskih dana u Zagrebu.²¹⁸ Na kraju su se, zbog opasnosti od talijanskih zračnih napada, Krnjević i djeca pridružili ostatku vlade na Palama gdje su ostali dva dana. Na Palama se 11. travnja održala sjednica vlade na kojoj je po prvi put u novoj ulozi sudjelovao Juraj Krnjević. Miloš Trifunović je pozdravio njegov ulazak u vladu u najtežim trenucima.²¹⁹ Tijekom boravka u okolini Sarajeva, Krnjević je odlazio u centar grada kako bi telefonski kontaktirao sa Šubašićem. Kada je drugi dan nazvao Zagreb, iz telefonske centrale u Jurišićevoj mu je javljeno kako ga ne mogu spojiti jer je sada u Zagrebu

²¹⁶ Vladko Maček, *Memoari* (Zagreb: Dom i svijet, 2003.), 229.

²¹⁷ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 37.

²¹⁸ Isto, 38.

²¹⁹ Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928. - 1941*, sv. 2 (Zagreb: Liber, 1974.), 414.

druga vlast te da Jurišićevom ulicom maršira njemačka vojska.²²⁰ Naime, u Zagrebu je Slavko Kvaternik 10. travnja proglasio uspostavljanje Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Poslije proglašenja NDH, pročitana je Mačekova izjava u kojoj poziva narod da se ne odupire novoj vlasti, a pristaše HSS-a poziva na suradnju s novom vladom. Mačekova izjava 10. travnja je više bila pokušaj sprječavanja krvoprolića nego što predstavlja dokaz njegove suradnje i podrške novoj vlasti.²²¹ Ona je nagovijestila pasivno držanje HSS-a u ratnim godinama koje je omogućilo ustašama lakše preuzimanje vlasti. U Palama se vlada nije dugo zadržala jer je donesena odluka da se u rano jutro 14. travnja bijeg nastavi dalje prema Crnoj Gori.²²² U Crnu Goru su išli uz rijeku Drinu jer nisu htjeli ići preko Mostara, bojeći se da su ustaše već preuzele vlast u tom gradu. Nakon dolaska u Nikšić imali su problema s pronalaskom smještaja jer je poljoprivredna škola, gdje su trebali biti smješteni, već bila puna uplašenih građana. Šutej je iskoristio svoj autoritet kao ministar financija i naredio sreskom načelniku da im pronade smještaj.²²³ Tako je Krnjević, zajedno s djecom, bio smješten u stanu nekog Crnogorca, dok je Šutej prespavao noć u automobilu. Na uzletištu u Nikšiću je bilo spremno šest manjih aviona kojima su članovi vlade trebali odletjeti u Grčku. Krnjević opisuje kako je uzletište bilo puno visokih činovnika, vojnih časnika, članova vlade i drugih uglednika koji su bježali iz zemlje.²²⁴ Ban Ivan Šubašić se također pridružio bijegu članova vlade. Krnjević i njegova djeca, Šubašić i još nekoliko ljudi su u malom bombarderu 15. travnja odletjeli do Krfa pa dalje prema mjestu Argirokastro u Grčkoj. Tamo je engleska vojska gradila aerodrom za svoje zračne snage. U Argirokastu su prespavali u hotelu koji Krnjeviću nije ostao u lijepom sjećanju jer su ga stjenice izgrizle tijekom noći.²²⁵ Drugi dan su vlakom preko Korinskog zaljeva došli u Atenu gdje su se zadržali dva dana. Krnjevića je pogodila još jedna nevolja nakon što su njegova dva kofera ostala u Nikšiću te je tako ostao bez svih svojih stvari. U Ateni je morao kupiti dvije košulje od ministarske plaće koju je podigao još u Sarajevu. Jugoslavenska vojska je u međuvremenu u Beogradu potpisala bezuvjetnu kapitulaciju 17. travnja 1941. godine. Teritorij Kraljevine Jugoslavije su počele dijeliti Njemačka, Italija, Mađarska i Bugarska. Bijeg je nastavljen preko Sredozemnog mora prema Aleksandriji gdje su sletjeli na britanski ratni aerodrom. Tamo ih je lijepo ugostio jedan britanski časnik s kojim je Krnjević komunicirao jer je on jedini znao engleski jezik. Nakon

²²⁰ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 38.

²²¹ Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.), 435-436.

²²² Bogdan Krizman, *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941. - 1943.* (Zagreb: Globus, 1981.), 10.

²²³ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 38-39.

²²⁴ Isto, 39.

²²⁵ Isto, 39.

toga su nastavili put do Kaira gdje su se kratko zadržali jer im je egipatska vlada odbila pružiti utočište u strahu od njemačke reakcije.²²⁶ Putovanje je nastavljeno dalje prema Port Saidu gdje su boravili par dan prije nego su se konačno smjestili u samostanski kompleks Tanturi koji se nalazio na putu između Jeruzalema i Betlehema u Palestini. U Tanturi su bili smješteni u ispražnjeni samostan talijanskih časnih sestara karmelićanki. Ondje su 28. travnja održali prvu sjednicu vlade u Palestini na kojoj su raspravljali o uzrocima brzog sloma Kraljevine Jugoslavije.²²⁷ Nakon nekoliko dana provedenih u samostanu, članovi vlade su premješteni u Jeruzalem gdje su čekali dogovor za putovanje u London. Jugoslavenska vlada je 16. svibnja donijela odluku kako će u London ići samo kralj i odabrani dio jugoslavenskog političkog vodstva.²²⁸ Za ostale političare i vojne osobe bio je predviđen put u Kanadu, SAD i Južnu Afriku. Dok su čekali rješenje situacije u Jeruzalemu, članovi jugoslavenske vlade su održali nekoliko sjednica vlade. Na jednoj od sjednica su, na Krnjevićev zahtjev, članovi vlade potpisali da će uredba o Banovini Hrvatskoj biti temelj poslijeratnog jugoslavenskog ustava.²²⁹ Unatoč pristanku i potpisima, članovi vlade će kasnije u Londonu izbjegavati priznati tu odluku. Jugoslavenska vlada je nakon putovanja po Grčkoj, Egiptu i Palestini konačno otputovala u London tijekom lipnja 1941. godine. U Londonu će izbjeglička vlada i kralj Petar II. Karađorđević ostati cijelo razdoblje Drugog svjetskog rata. Kralj Petar II. i neki članovi vlade se niti nakon rata neće smjeti ili htjeti vratiti na područje na kojem je uspostavljena nova jugoslavenska država, Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ), s Josipom Brozom Titom na čelu. Na put u London su s Krnjevićem išli Juraj Šutej kao ministar financija, Rudolf Bićanić kao ekonomski stručnjak za Hrvatsku i diplomat Ilija Jukić. Jukić je trebao biti posrednik između Krnjevića i srpskih političara jer je ostvario dobre odnose s njima dok je živio u Beogradu. Kako se pokazalo, Krnjević nije imao previše koristi od njega jer su se posvađali i prekinuli suradnju nakon što je Jukić kritizirao Krnjevićevu politiku.²³⁰ Prema Krnjeviću, neusporedivo više koristi je imao od Bićanića koji je bio cijenjen u Londonu i imao veze s britanskim novinama, političkim strankama i diplomacijom.

Uspostavom ustaške vlasti na području Banovine Hrvatske, HSS je doveden u težak položaj. Njegovo djelovanje, kao i djelovanje ostalih političkih stranaka, zabranjeno je u lipnju 1941. godine. Predsjednik Maček se poslije dolaska ustaša na vlast povukao na svoje imanje u Kupinec i pasivno čekao razvoj događaja. Sve je to intenziviralo proces podjele

²²⁶ Bogdan Krizman, *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941. - 1943.* (Zagreb: Globus, 1981.), 12.

²²⁷ Isto, 13.

²²⁸ Isto, 14.

²²⁹ Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi* (Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek, 2004.), 40.

²³⁰ Isto, 40.

stranke, koji je započeo još pred kraj Banovine Hrvatske, na desno i lijevo krilo te umjereni centar.²³¹ Oni koji su odbili zov ustaša i partizana ostali su vjerni „*politici čekanja*“, odnosno „*sredinskom dijelu*“ HSS-a koji je slijedio Mačkovu pasivnu politiku. Takva taktika HSS-a se temeljila na uvjerenju kako će HSS i poslije rata ostati najjača politička opcija te da će oni koji budu htjeli vladati morati voditi pregovore s njima oko formiranja vlasti. Stoga je, prema njihovom planu, trebalo samo pričekati završetak rata te izbjegavati zauzimanje strana i aktivno djelovanje kako se ne bi nekim potezom kompromitirao položaj HSS-a u domovini i inozemstvu. Plan vodstva HSS-a je također predviđao pobjedu zapadnoeuropskih sila u ratu i njihovu intervenciju na jugoslavenskom području.²³² Vrijeme će pokazati da je takva taktika bila pogrešna jer će poslije Drugog svjetskog rat najveća i najorganiziranija hrvatska politička stranka biti prisiljena prebaciti svoje političko djelovanje u inozemstvo na duže razdoblje. Juraj Krnjević je jedan od onih koji su ostali uz Mačeka i izvornu politiku HSS-a. On je nastavio političku borbu za prava hrvatskog naroda i u emigraciji kao potpredsjednik jugoslavenske vlade. Na tom je položaju ostao sve do sredine 1944. kada je smijenjen. Krnjević se tijekom rada u izbjegličkoj vladi zalagao za rješenje hrvatskog pitanja u jugoslavenskom okviru, ali uz priznavanje autonomije Banovine Hrvatske, odnosno poštivanje sporazuma Cvetković-Maček.²³³ Tijekom boravka u Londonu pozorno je pratio stanje na hrvatskom području te brojnim diplomatskim razgovorima i memorandumima pokušavao izboriti što bolji položaj Hrvatske u zapadnoeuropskim političkim krugovima. Zbog neslaganja u stavovima i međusobne netrpeljivosti često je ulazio u sukobe sa srpskim političarima, ali i sa svojim stranačkim kolegama (protivljenje sporazumu Tito-Šubašić).²³⁴

Dok je napuštao domovinu u travnju 1941. Krnjević vjerojatno nije mogao zamisliti da će odlaskom u svoju drugu emigraciju zauvijek napustiti hrvatsko tlo. Od tada, pa sve do kraja svog dugog života, će kao glavni tajnik i kasnije predsjednik HSS-a diljem svijeta politički djelovati na rješavanju pitanja hrvatske samostalnosti.

²³¹ Zdenko Radelić, *Hrvatska seljačka stranka 1941. - 1950.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1996.), 14.

²³² Isto, 16.

²³³ Hrvoje Matković, „Prilog proučavanju političke djelatnosti Jurja Krnjevića“ (*Časopis za suvremenu povijest* 34 (2002)), 94.

²³⁴ Isto, 94.

Slika 6. Dr. Juraj Krnjević (1895.-1988.)

5. Zaključak

Hrvatska seljačka stranka se u razdoblju između dva svjetska rata izgradila kao glavni politički predstavnik hrvatskog naroda i pretvorila u svojevrsni nacionalni pokret. Njezin glavni politički cilj bilo je rješavanje hrvatskog pitanja unutar Kraljevine Jugoslavije. Važnu ulogu unutar stranke je pri rješavanju tog pitanja imao Juraj Krnjević. Svoju privrženost stranci pokazao je već 1929. kada je sa stranačkim kolegom Augustom Košutićem otišao u prvu od svoje tri emigracije. Njihov cilj je bio internacionalizirati hrvatsko pitanje, odnosno izboriti podršku europskih sila. Tijekom prve emigracije Krnjević je direktno utjecao na kreiranje vanjske politike HSS-a. Njegov rad je obuhvaćao agitiranje kod stranih političara i novinara koji su radili oko Lige Naroda u Ženevi te predavanje memoranduma predstavnicima ministarstava vanjskih poslova Francuske i Velike Britanije. U svom radu u emigraciji imao je različite uspjehe. Unatoč tome što je ostvario brojne poslovne i privatne veze u svijetu međunarodne politike, sva njegova nastojanja i trud da izbori konkretnu pomoć oko rješavanja hrvatskog pitanja su većinom završavala s neuspjehom zbog jedne činjenice. Krnjević je, naime, bio predstavnik opozicijske stranke te kao takav nepoželjan suradnik. Tadašnja službena politika Francuske i Velike Britanije se zalagala za zadržavanje postojećeg stanja u Europi. Očuvanje cjelovitosti Kraljevine Jugoslavije je jamčilo mir i stabilnost na području Podunavlja. Stoga je razumljivo da su francuska i britanska strana podržavale vlast u Beogradu te nisu htjele ugroziti dobre odnose zbog primanja opozicijskog političara. U skladu s tim, Krnjević je većinom nailazio na zatvorena vrata kod predstavnika službene vlasti. Francuska strana je pritom pokazala određenu spremnost na suradnju, dok je britanska strana odbijala bilo kakav izravan kontakt s Krnjevićem. Usprkos višestrukim odbijenicama, Krnjević je uporno pisao memorandume i tražio pomoć od Pariza i Londona. Vanjska politika i pomoć od europskih sila bile su jedini način rješavanja hrvatskog pitanja u situaciji kada je jugoslavenska vlast pod kraljem Aleksandrom i kasnije premijerom Stojadinovićem odugovlačila oko rješavanja hrvatskog statusa. Situacija se za hrvatsku opoziciju ipak pokreće na bolje nakon pada Stojadinovićeve vlade. Odlaskom Stojadinovića, na poticaj kneza Pavla pokrenuti su pregovori između novog premijera Cvetkovića i predsjednika HSS-a Mačeka koji su rezultirali sporazumom Cvetković-Maček i osnivanjem Banovine Hrvatske. Banovina Hrvatska je djelomično riješila hrvatsko pitanje ispunivši određene hrvatske zahtjeve za većom samostalnošću. U novonastaloj situaciji Krnjevićevo političko djelovanje u emigraciji više nije bilo potrebno te se on na Mačekov poziv, vraća u domovinu. Krnjević je teško podnio desetogodišnji život u emigraciji. Otuden od prijatelja i stranačkih kolega živio je

skromno s tročlanom obitelji od pomoći koju je dobivao od stranke iz domovine i hrvatskih emigranata diljem svijeta.

Povratkom iz emigracije kreće posve drugačija faza Krnjevićevog političkog djelovanja. Dok je za vrijeme emigracije Krnjevićev primarni zadatak bila vanjska politika, sada kao glavni tajnik HSS-a preuzima organizacijske poslove oko stranke i izravno sudjeluje u rješavanju problema hrvatskog sela. Njegovim povratkom se HSS organizacijski podiže na višu razinu. Posebno se ističe njegov rad na terenu tijekom kojeg je posjećivao gradove i kotare po Banovini Hrvatskoj i okupljenom narodu održavao govore. Narod ga je svugdje oduševljeno dočekivao jer je cijenio žrtvu koju je Krnjević podnio odlaskom u emigraciju. Osim govora, Krnjević intervenira u lokalnim organizacijama HSS-a na način da postavlja pogodne ljude i odstranjuje one koji bi mogli praviti probleme aktualnom stranačkom vodstvu. Uz jačanje stranke iznutra, Krnjević je djelovao i na suzbijanju prijetnji HSS-u izvana. Kao vjerni sljedbenik braće Radić, vodio je oštru borbu protiv širenja ustaških i komunističkih ideja u društvu. Pritom je osobno bio napadan od strane njihove propagande, a zabilježen je i pokušaj atentata. Unatoč svim HSS-ovim mjerama, stanje u Banovini Hrvatskoj je, pod utjecajem ratne situacije u Europi, bilo sve lošije. Krnjević je cijelo vrijeme isticao kako je najvažnije očuvati mir i neutralnost. Osobno je vjerovao kako do rata na području Banovine Hrvatske neće doći. Ipak, rat je zahvatio cijelu Kraljevinu Jugoslaviju i prisilio Krnjevića na odlazak u drugu emigraciju.

Juraj Krnjević je u razdoblju od 1929. do 1941. imao značajan utjecaj na politiku HSS-a. U navedenom razdoblju je obavljao dvije važne i posve različite uloge. Prvo se za vrijeme emigracije istaknuo kao jedan od kreatora HSS-ove vanjske politike, a nakon povratka iz emigracije preuzeo je ulogu glavnog tajnika te kao jedan od Mačekovih najbližih suradnika sudjelovao u upravljanju Banovinom Hrvatskom. Desetogodišnje odsustvo nije štetno djelovalo na njegov položaj u stranci. Naprotiv, zbog svoje žrtve je Krnjević nakon povratka postao junak u hrvatskom narodu i stekao veliku popularnost. Zanimljivo je kako je postao popularan, iako se uvijek držao nenametljivo i u drugom planu. Tijekom istraživanja Jurja Krnjevića stječe se dojam kako je on bio jedan od onih ljudi iz pozadine koji se ne primjećuju, ali bez čijeg rada i doprinosa sustav teško funkcionira. Takav dojam je stvorio ponajprije zbog svog neumornog rada, suzdržanog karaktera i nepokolebljive lojalnosti HSS-ovim idealima. Upravo zbog djelovanja u pozadini i njegove osobnosti, oko Krnjevića se stvorila enigma koja će se dodatno produbiti tijekom njegove druge i treće emigracije. Dugogodišnje političko djelovanje samo je doprinijelo kompleksnosti Krnjevićeve ličnosti o kojoj je teško stvoriti jednostavnu i cjelovitu sliku.

6. Sažetak

Nakon proglašenja diktature kralja Aleksandra 6. siječnja 1929. zabranjen je politički rad svih stranaka u Kraljevini Jugoslaviji. Vodstvo Hrvatske seljačke stranke (HSS) odlučilo je poslati Jurja Krnjevića i Augusta Košutića u emigraciju. Njihova je zadaća bila pokušati, uz pomoć europskih sila, riješiti probleme u vezi s položajem Hrvatske u Kraljevini Jugoslaviji. Juraj Krnjević većinu svog desetogodišnjeg (1929. - 1939.) boravka u emigraciji proveo je na relaciji Ženeva-Pariz-London. Njegov je zadatak bio osigurati podršku Francuske, Velike Britanije i Lige naroda oko rješavanja hrvatskog pitanja. Pritom je primao upute i informacije iz domovine te slao izvještaje vodstvu stranke o međunarodnoj situaciji u suprotnom smjeru. Nakon sklapanja sporazuma Cvetković–Maček, 26. kolovoza 1939., Krnjević se vratio u novoosnovanu Banovinu Hrvatsku i preuzeo funkciju glavnog tajnika HSS-a. Kao glavni tajnik HSS-a obavljao je organizacijski posao unutar stranke i intenzivan rad na terenu tijekom kojeg je održao brojne skupštine HSS-a diljem Banovine Hrvatske. Za vrijeme svog političkog djelovanja beskompromisno je radio na suzbijanju širenja ustaških i komunističkih ideja u društvu. U trenucima raskola unutar stranke ostao je vjeran izvornoj HSS-ovoj „*politici čekanja*” i predsjedniku stranke Vladku Mačeku. Krnjevićev boravak u domovini trajao je do travnja 1941. kada nakon oficirskog puča u Beogradu i početka ratnih sukoba na području Kraljevine Jugoslavije odlazi u svoju drugu emigraciju. Nastavio je političko djelovanje kao potpredsjednik jugoslavenske izbjegličke vlade u Londonu. Ondje je branio interese hrvatskog naroda i nastojao osigurati što bolji položaj Hrvatske nakon završetka Drugog svjetskog rata.

ključne riječi: Hrvatska seljačka stranka (HSS), Juraj Krnjević, emigracija, hrvatsko pitanje, Banovina Hrvatska, glavni tajnik, politika čekanja, jugoslavenska izbjeglička vlada

7. Abstract

After King Alexander declared dictatorship on 6 January 1929, the political work of all parties in the Kingdom of Yugoslavia was prohibited. The leadership of the Croatian Peasant Party (*Hrvatska seljačka stranka* – HSS) decided to send Juraj Krnjević and August Košutić out of the country. Their mission was to try to solve the problems related to the position of Croatia within the Kingdom of Yugoslavia with the help of powerful European countries. Juraj Krnjević spent most of his ten years of emigration (1929–1939) between Geneva, Paris and London. His task was to ensure the support of France, Great Britain and the League of Nations regarding the Croatian question, while receiving instructions and information from the homeland and sending the reports on the international situation back to the party leadership. After the Cvetković–Maček Agreement on 26 August 1939, Krnjević returned to the newly-established Banate of Croatia and assumed the position of the party secretary of HSS. As the party secretary he was in charge of organizational work within the party, as well as intensive fieldwork during which he held numerous HSS assemblies throughout the Banate of Croatia. During his political career, Krnjević worked uncompromisingly to suppress the spreading of Ustasha and communist ideas in the society. While his party was going through a division, he stayed faithful to the original HSS's *wait-and-see policy* and to the party president Vladko Maček. Krnjević stayed in his homeland until April 1941. After the Yugoslav coup d'état in Belgrade and the beginning of armed conflicts on the territory of the Kingdom of Yugoslavia, Krnjević emigrated for the second time. He continued his political work in London as the vice-president of the Yugoslav government-in-exile. He stood for the interests of the Croatian people and tried to secure a good position for Croatia after the end of World War II.

Keywords: Croatian Peasant Party (HSS), Juraj Krnjević, emigration, Croatian question, Banate of Croatia, party secretary, wait-and-see policy, Yugoslav government-in-exile

8. Bibliografija

IZVORI:

Hrvatski državni arhiv (HDA) u Zagrebu :

- 1) Banovina Hrvatska: Kabinet bana
- 2) Grupa 6: građanske stranke i društva
- 3) Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove
Socijalističke Republike Hrvatske

Novine:

- 1) Hrvatski dnevnik
- 2) Hrvatski narod
- 3) Proleter

LITERATURA:

Baričević, Rudolf. *Život u emigraciji*. Zagreb: Vigo commerce, 1993.

Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden Marketing, 1999.

Boban, Ljubo. *Maček i politika HSS-a 1928. - 1941.*, sv. 1 i 2. Zagreb: Liber, 1974.

Boban, Ljubo. *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, sv. 3. Zagreb: Školska knjiga, 1990.

Dugački, Vlatka. „Ivaničan Juraj Krnjević za Banovine Hrvatske (1939. - 1941.).“

Gazophylacium 16 (2011) ³/₄, str. 125-145.

Horvat Rudolf. *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Školska knjiga, 1992.

Janjatović, Bosiljka. „Svakodnevnica političke elite u Zagrebu u razdoblju između dva svjetska rata.“ U *Zbornik Mirjane Gross: u povodu 75. rođendana*, ur. Nikša Stančić et al., 359-369. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1999.

Jelić-Butić, Fikreta. *Hrvatska seljačka stranka*. Zagreb: Globus, 1983.

Krizman, Bogdan. *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941. - 1943.: dokumenti*. Zagreb:

Arhiv Jugoslavije; Globus, 1981.

Maček, Vladko. *Memoari*. Zagreb: Dom i svijet, 2003.

Matković, Hrvoje. *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, 2. izd. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.

Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.

Matković, Hrvoje. „Prilog proučavanju političke djelatnosti Jurja Krnjevića.“ *Časopis za suvremenu povijest* 34 (2002), 93-106. str.

Prpić-Gamiršek, Neda. *Dr. Juraj Krnjević: Tri emigracije (razgovori, pisma, prilozi)*. Zagreb: Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti „Neda Prpić-Gamiršek“, 2004.

Radelić, Zdenko. *Hrvatska seljačka stranka 1941. - 1950*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1996.

Radica, Bogdan. *Živjeti nedoživjeti, knjiga 1*. München; Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1982.

Radica, Bogdan. *Živjeti nedoživjeti, knjiga 2*. München; Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1984.

INTERNET:

Society for Neuroscience. *Krešimir Krnjević*.

<http://www.sfn.org/~media/SfN/Documents/TheHistoryofNeuroscience/Volume%207/c7.ashx> (posjet 16.5.2014.)

9. Popis priloga

SLIKOVNI PRILOZI:

a) Slika 1. – 5.

Neda Prpić-Gamiršek, *Dr. Juraj Krnjević - Tri emigracije: razgovori, pisma, prilozi*
(Zagreb, Udruga za promicanje hrvatske političke povijesti Neda Prpić-Gamiršek,
2004.)

b) Slika 6. - www.crohis.com (zadnji posjet 4.6.2014.)